

Looduse kuningas.

Arstlikud seletused inimese kehast,
selle tähtsamatest osadest ja nende
eest hoolekandmisest.

Kirjutanud Dr. J. T.

Tähendus: See raamat on üksnes
täiskasvanud inimeste
jaoks valmistatud; laste
filma eest tuleb teda kõr-
vale hoida.

Trükitud M. Tõnisson'i kuluga.

Looduse kuningas.

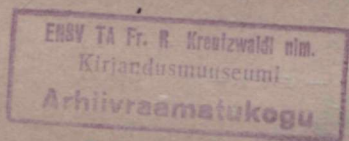
Arstlikud seletused inimese kehast,
selle tähtsamatest osadest ja nende
eest hoolekandmisest.

Kirjutanud Dr. J. T.

Täheendus: See raamat on üksnes
täiskasvanud inimeste
jaoks valmistatud; laste
filma eest tuleb teda kõr-
vale hoida.

Trükitud M. Tõnisson'i kuluga.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 30-го Января 1895 г.

83685

Печатано въ типогр. А. Зейдельберга въ Вейсенштейнѣ.

Looduse kuningas.

Gestõne.

Nähtus, et suurem osa inimesi alles väga vähe oma ihuliikmeid tunnevad ja nende eest tarvilisel viisil hoolt kannavad, sundis mind sulge kätte võtma ja ühte weikest seletuse raamatut kokku seadma.

„Looduse kuningast,“ kui täielikust meesire tööst-oleks väga palju kirjutada ja seletada olnud, aga et minu jõuud nõnda laialiseks ülesandeks ei ulata, siis palun selle pistuga leppida, mida siin raamatus olen püüdnud korda saata. Ma walisin oma seletuse paragrahvide sisse ainult need arutused, mida ma kohaliseks arwasin ja milledest mulle kõige rohkem puudust sillma paistis. —

Kes õige maapealne kodanik ehk nagu käesolewa raamatu pealkiri ütleb „Looduse kuningas“ tahab olla, see piaks ometi natukenegi iseennast tundma; ta piaks vähemalt sedagi teadma: mis temast ja temas sünnib, mis põhjusel see kõik nõnda läheb ja kuidas niisugused asjad tulewad ära toimetada, et kaunis ja lõbus elu enneaegu rikutud ei saaks. — Sest mõtelge: Mis kasu on inimesel sellest, kui ta kõik muud asjad teab ja mõistab, aga iseennast ei tunne? — — — —

Ta õpib küll seda suure hoolega pähe, mis mitme tuhande aasta eest olewat olnud ja ka seda, mis pärast elulõppu saada tulema, aga misjugune tema ise on ja kuidas temal elus tarwis on kasulikult elada — sellest teab ta väga pisut — seda pole ta mitte õppinud. — Üht piab tegema ja teist mitte tegemata jätma. Kui laewufene ladufaste ja kasulikult piab üle wee sõitma, siis on tarwis, et koorem tasakaaluna peale pannakse, aga mitte

teise serwa peale ühispäinis. Iga laewamees, kes nõnda ettevaatmata on, langeb enne eesmärgile saamist õnnestuste mängukanniks. — Kust see tuleb? Miks ei õpi inimene, see looduse kuningas, iseennast ja oma elulaewukest tundma? — See on üks kõige tähtsamatest küsimistest, aga ta on kuni siamaani siiski ära unustatud ja kõrwale jäetud. Mikspärast see nõnda on läinud, jäegu täna seletamata. Aga seda imelikku asja ei wõi ma mitte nimetamata jätta, et rahwa seas kaunis kena summatene „habemega Altsifesi“ ja „juhniks tehtud Zukufesi“ on, kes iga uue asja juures kohe imestades hüüawad: „Wuih, kes seda enne on kuulnud, ja näinud, et niisugust seletust ka raamatusse pannakse! Minu isa ja isaija sai ilma sellela läbi, siis saan mina ka j. n. e. j. n. e.“

Iga inimene, kes wähegi mõtelda mõistab, näeb selgeste, et niisuguse hüidja filmad rumaluse tollmu täis on. Säherdune „Altsifene“ on just nagu paat, millel pole mõla ega tüüri; ta piab sinnapoole minema kuhu tuul teda liuktab ja jääb juhtumise kanniks kõige oma elu aja. —

Täielik inimene aga piab õppima oma elulaewukest tundma ja nõnda arendama, et temaga sinna wõiks purjetada, kuhu ta just soowib. — (Ta mõistku ka ennast eksitajatest ja pimestajatest eemalle hoida! —)

Nõnda siis tahab käes olew raamatukene inimest iseenele äratundmiseks tähelepanewlikuks teha ja temale selles weikest juhatust anda. —

Õppige nüüd, armsad teaduse himulised, iseennast ja oma ümbrust tundma — selle pistuga rahul olles tudas siin wõimalik oli anda — ning elage kasinuses ja puhuses, siis on raamatu kirjutaja soow täidetud.

Detsembri kuus 1894.

Auupaatlikult

Dr J. — T.

§ 1. Looduse kuningas on — inimene.

Seda nime pole mitte mina pannud, waid seda on wägew ilma Looja temale ise annud, kui Ta ütles: „Tehkem inimese eneste näu järele, eneste sarnaseks, et nemad walitsewad kalade üle, mis meres, ja lindude üle, mis taewa all, ja lojuste üle, ja kõige maa üle, ja kõige roomajate üle, mis maa peal roomawad.“ (1. Moos. 1, 26.) Inimene, kui looduse kuningas, on ka looduse ülemast olemusest, nimelt loomadest, ja nende seas kõige täielikumatest — ahwidest (inim-ahwid ehk antropoiidid: gorilla, orangutang, schimpanse ja gibbon) järgmiste iseäralduste poolest täielikum:

1) on temal — keha suuruse kohta — kõige suurem pea-aju, mis oma ehituse ja kõrgema waimu-töödele kõlbuse poolest wäga täieline on;

2) on temal täielik kõne and — wõimsus, sõnu üksiku järkude kauupa wälja ütelda;

3) kõnnib tema täitsa sirgelt, kahe tugewa, painutatud põlwega jala peal;

4) on temal ilusa wormiline keha, iseäranis pea, — rinna mõlemist küllest ülesse poole on temal ümarguselt wälja ulatawad õlad, wabalt liikuvad käed ja käte otjas sõrmed, mis oma liikumise, iseäranis pöidla liikumise läbi kõige tööde tegemisteks kõlbawad;

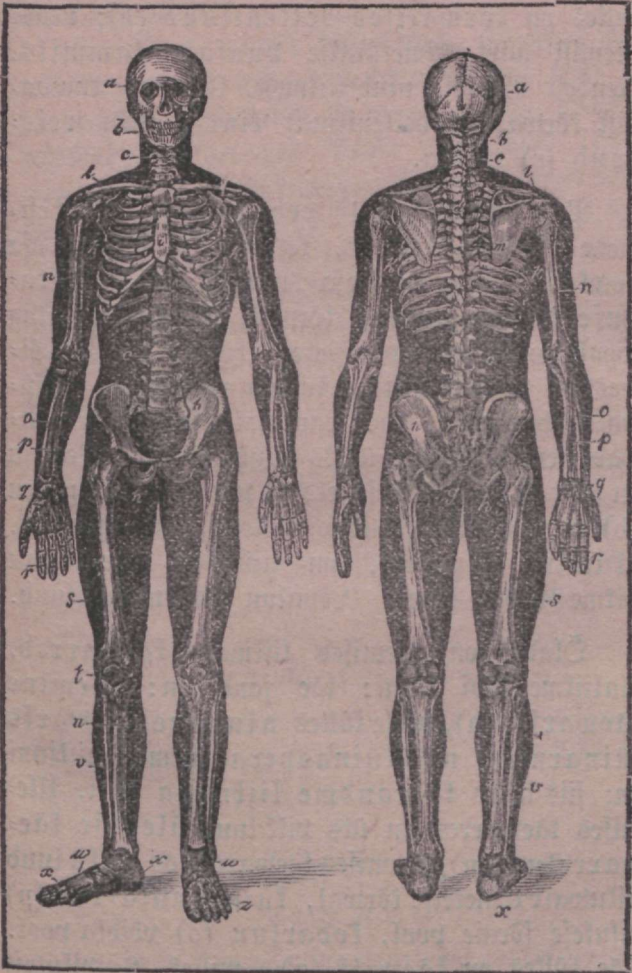
5) on tema ihu fileda, pehme kattega —
välimise nahaga kaetud;

6) võib tema igas kohtas terve maakera
peal elada, mida muud loomad mitte ei või.

§ 2. Inimese keha

saab oma kaju peaaesjalikult tema sees, lihale
tueks olewa, luukere läbi. (Baata pilt I.!) Luu-
kere üksikud kondid on järgmised: selgroog, mis
keha taguse pool, kullast kuni istekohani ulatab;
tema seisab lülidest, lühikestest kontidest koos,
mis liikmete ja krõmpsluu liipude läbi üks-tei-
sega liikuwalt ühendatud on. Ülemised 7 tükki
nendest nimetatakse kaelalülideks (c). Siis tu-
lewad 12 seljalüli, nende järele 5 puusa-
lüli (e), ja wiimaks ristluu (f) sabaluuga (g).

Ülemise kaelalüliga on pealuu (a) liikuwalt
ühendatud. Iga seljalüli külles on kumbagil
pool üks küljeluu (k), ühtekokku 24 küljeluud,
igaüks liikme läbi liikuwalt seljaluu külles kinni.
Mõlemipoolsed küljeluud on eest krõmpsluu abil
ja sellepärast niisama natuke liikuwalt rinna-
luuga (i) ühendatud ning sünnitawad selleläbi
rinnakorwi või rinnakasti. Rinnaluu üle-
misest otsast läheb paremale ja pahemalle poole
üks õlapenn (e), liikme läbi liikuwalt köidetud;
iga õlapenni külles seljataguse pool on üks laba-
luu (m) ja labaluu külles käewarreluud.
Lülisamma ehk selgroo alumises otsas, ristluu

Inimese lunkere. §§ 2 — 4.

külles on kõrvalised=beckeniluud (h); nende ülemist äärt nimetatakse puusaluukammiks. Nendest allpool, niideliikmest, lähewad kumbagi kõrwalisest beckeniluust kintsu= wõi reie= luud (s) wällja.

Pea kondid on: 1) pealuu (a), millest esimene osa otjaesiseks, keskmine ja kõrgem osa pealaeks, tagumine osa kuklaks wõi kuklata= guseks nimetatakse; kõrwal, kõrwa ees ning kohal on mõlemil pool meeletkohad. Lapse põl= wes on pealuu üksikud kondid üks=teisega liiku= walt ühendatud, aga wanemaks saades kaswa= wad nemad täieste üheks luuks kokku. Pealuu on seest õenes; õenuse sees on pea=aju; 2) nägu (b) on 14 üksikust kondist koos; üks nendest, alumine lõualuu, on liikuwalt meeletuu liikme=koopas kinni. Lõualuu all on keeletuud.

Olades on ülemised liikmed, käewarred, õlaliikme läbi kinni; käe jaud on: ülemine käewarrs (n), mille külles alumine käewarrs küinarnuki= wõi küinaspera= liikme läbi kinni on; siis tuleb käerandme liikmega käsi. Üle= mises käewarres on üks pikk luu, ülemise käe= warreluu (n), alumises käewarres on kaks luud liikuwalt teineteise kõrwal, küinarnuka=luu (p) pisukesse sõrme pool, kodarluu (o) põidla pool. Rää külles on käepäkk (q), milles 8 pisukest kondikest asuwad, käekeskpaik wõi peu (e) mil= les 4 pikka luud on, ja sõrmed (r), milledest

igaühel 3 liiget on. Põidla esimene liige on kae liha sees.

Jalad on niuete külles finni. Ülemine jagu jalast on kints wõi reis suure tugewa kintsu=luuga (s), siis tuleb põlw ümarguse liikutwa põlwekeermega (t). Tema järel tuleb sääär, mis niisama nagu alumine kaevarjs kahest luust on, ees ja seespool tugew sääreluu (u) ja selle kõrwal taha ning wäljapoole peenifene pind=luu (v). Jalaliige köidab säärt jalaga. Jalaliikmest sisse ning wäljapoole on pahk=luud (w). Jala tagune on kand (x); jala ees=otsas on warwad (z).

§ 3. Hammad.

Ülemise- ja alumise lõualuu külles olevate igemete sees on 32 hammast alumist otsapidi finni.

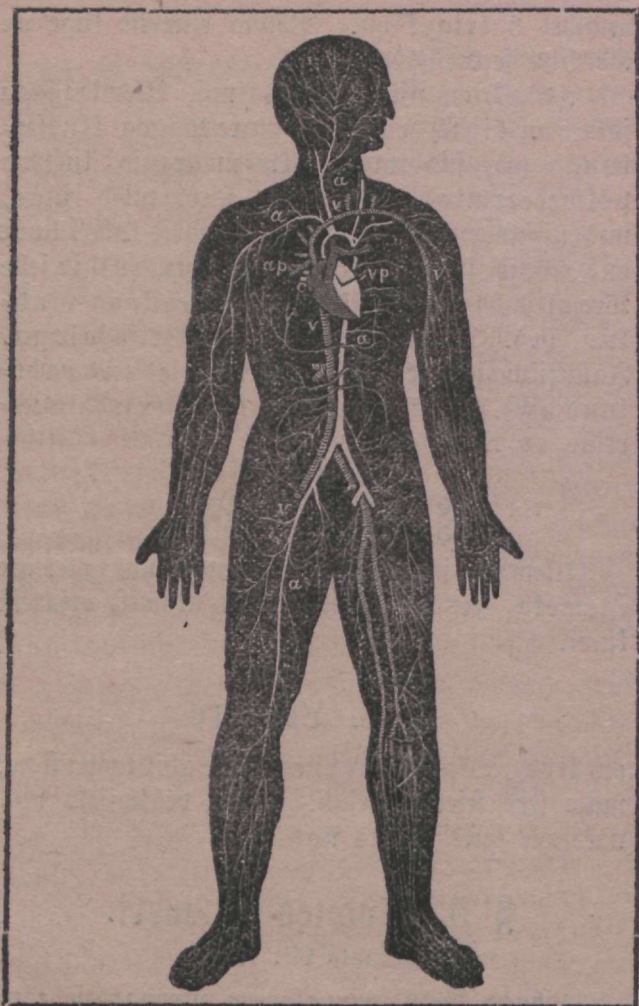
§ 4. Luufere

on lihaga kaetud ja piirab selle abil koopa sisse, mille sees sisekond asub. Keha pealmiseks pinnaks on igas kohtas nahk.

§ 5. Sooned ja weri.

(Vaata pilt II.)

Lihaga kaetud rinnakorwi nimetatakse rinna=koopaks. Rõige tähtjamad sisekonnad rinna=

Inimese löögi- ja weresooned § 5=ma juurde.

koopas on kops, mille tegevus hingetõri ja tõri-
sõlme abil hingetõmbamine on, ja süda, mis
oma korralise tuisumise läbi werd kõigest kehast
läbi ajab. Weri woolab soonele sisse. Need
sooned, mille läbi weri südamest kõigi kehajagude
sisse saab aetud, nimetatakse pulsi ehk löögi-
soonedeks; need aga, mida mööda weri kõigist
keha jagudest jälle südamesse tagasi woolab, ni-
metatakse weresoonedeks.

Südamel on weel üks iseäraline nahk, sü-
dame-kukkur, ümber. Seestpidi on süda waheseina läbi pahemaks ja paremaks pooleks lahutatud, mis teine-teisega mitte ühenduses ei seisa. Südame wälimine sein saab tugewa muskliste läbi sünnitatud, mis endid ühtlase waheaegade järele kokkutõmbawad ja wäljajawenitawad. Kumbki südamepool on jälle waheseina läbi pisemaks eeskamriks ja suuremaks südamekamriks lahutatud. Söögi-sahwt astub tumeda werrega segatult paremapoolse eeskamrisesse. Südame lähema kokkutõmbamise järele, mis ennast wäljaspidi südamelöögi (pulsilöögi) läbi tähelepandawaks teeb, saab see weresegadus paremasse südamekamrisesse pressitud. Üks kolmenurgeline lapp waheseina awaduse ees takistab tagasiminemist. Järgmine kokkutõmbus wiib were kopsulöögi-soonde. Siin on niisamati lapp ees, mis were tagasiminekut takistab. Sarnaseid pisemaid lap-
pisiid on ka teadawas kauuguses löögisoones (arteeriates); niisamati limasoones. Löögi-

fooned on kolmekordsest tugevast nahast; kestmine nende seas on muskelirikas. Beri on ime-line wedelus; temas on kõik võimalikud olused, mida meite teha ülespidamiseks ja kasvamiseks tarvis on. Suuremalt osalt on see vees, milles muna walge sarnased olused, rasv, sool (keedu-sool ja lubjasoolad) ja raud ära on sulanud. Üks kange suurenduse all waadatud värskete weretilgakene näitab peafogu järele selge weesarnane wedelus olewat, milles kõige rohkemalt soolaid ära on sulanud. Selles werewedeluses ujub hull pisukefi, raha sarnaseid liibukefi. Reed on werepullikesed, mis ükfilult ainult kollakad näitawad olewat, oma rohke läbi aga werele punase karwa annawad. Peale nende on ka weel wärwita wõi karwata toidusahwti-kuulikesed, fogu poolest on nad suuremad, aga arwu poolest on neid wähem. Remad muutuwad wististe aegamööda wärwilisteks, päris werekuulikesteks. Südamest kopsu sisse woolaw veri wõtab enesesse tähtsa hulga süehapu õhku, mis lahti-arunenud, äraprüugitud wõrguosade ärapälemise läbi sigitatud on saanud. Kopsus saab süehapu ning wee-auur wälja hingatud, jelle asemel sissehingatud õhust hapnik wastuwõetud ja selleläbi veri wärskendatud. Tema on nüüd helepunast karwa, wististe sellepärast, et hapnik rauaga were sees ühineb. Beri on kopsus ikka peenemaks minewa soonte sisse laiale tunginud, kuni ta wiimaks nõndanimetatud juuks-

soontes hingefõri kõige peenema otsadega ja tema õhurakufestega kokkupuutumisesse tuleb. Ta ruttab juuks-soonte pööret mööda jälle tagasi, ühineb ikka suuremaks minemas weresoontes ja jõuab nendes wiimaks pahema südamepoole eesõuue. Sell wiisil on ta nõndanimetatud pisukest ringjooksu, südamest kopsuni ja jälle tagasi, lõpetanud.

Pahempoolsest eeskamrist tungib helepunane, wärskendatud veri pahemasse südamekamresse ning sellest pea-löögisoontesse. Tema alustab oma suurt ringjooksu läbi keha, saab ikka peenemaks minemas soontes iga pulsilöögiga edasi liikunud, kuni ta wiimaks soonte kõige peenemasse arudesse ja oksadesse, juuks-soontesse tuleb. Need juuks-sooned jooksewad peaaegu kõigist keha jagudest läbi, sest et nende toimetusel kõik kehaosade kaswamine ja uuendus sünnib. Werewedelus tungib juuks-soonte wäga õhufesest nahest läbi, ja ühtlase saawad halwad ning pruugitud osad uute wastu ümberwahetatud ja ühes ära wiidud. Nendes osades on alaline põlemine, mille otstarbe ühelt poolt nende ärahäwitamine, teiselt poolt tarwiliku üleüldise kehasoojuse signamine on. Siin juures tõuseb süsinemise läbi tagasipöörwa were tõmmukas karw ja tema süehapu osadus. Löögisoonte kõige peenemad oksad lähewad üsna wähehaawal weresoonte alustustesse. Si wõdi mingit terawat piiri tähendada, kus ühed lõpewad ja teised algawad.

Weresooned, mis tõmmu, puhtufeta werd südamesse tagasi wiitvad, on lodewa nahalise ehitusega; nemad langewad wigastuse juures kofku, kuna löögisooned sarnastel juhtumistel lahti jääwad ja sellepärast hõlpsaste werest kuiwaks jooksmist wõiwad sünnitada. See weri, mis sisekondadest, soolikatest ja maust tagasi tuleb, kogub ennast juba seljaroo alumise otsa juures ühte pea-weresoonde, wäraw-soonde. See saadab kangeste solgitud werd maksa ja põrna sisse. Nendes orgaanides, iseäranis maksas, lähewad weresooned jällegi kuni juuks-soonte peensuseks oksadeks ja siinjuures saawad mõnesugused osad wälljasaadetud, mis muidu ihu toitmiseks mitte enam kõlblikud pole, sellewastu aga weel sapi sigitamiseks sündlikud on. Weri, mis maksast jälle wällja läheb, et südame juurde woolata, on puhtam kui see, mis maksa sisse woolas. Peale kopsu ja maksa saab tagasipöörav weri aga weel neerude läbi puhastatud. Palju pruugitud oluseid, wõrgukude osasid, mis hapnikuga ühinemise läbi ära on põlenud, ärasulanud kontide ja künnap-soonte, siledwõrgu ja nahkade osad, leiawad endid tagasipöörawas weres juba wälljasaadetud olema. Nad saawad peenes juuks-soontes, mis neerude rahusid sünnitawad, kurnatud ja läbi kuse-juhutuse põide wiidud, et sealt kuse nime all kehast wällja saaks saadetud.

Weri ei too oma seisatamata ringjooksu juures mitmesuguste ihuosadele mitte üksnes nõnda

palju toiduoluseid, kui hädaste tarwis on, waid siin on nagu heas majapidamises ettenägemata rohkem-wälljaandmise kohta hoolt kantud. Toitwat wedelust, mida löögisoonte juuks-sooned igas ihujaus wälljahigistawad, ja mis pealekauba asi on, nimetatakse ihu mahlaks (Lymph). Üks iseäralik tõuug peenikesi juuks-soonesid on nüüd jälle selles ametis, et üleliigset mahla eneste sisse kokku koguwad. Mahl saab hulgast rahudest läbi-aetud ja sealjuures ikka rohkem ja rohkem jälle were sarnasemaks. Nende mahlarahude haigeks jäemist, mis sagedaste paistetusega ühendatud on, nimetatakse tihti skrophelideks.

Bere wärskendus sünnib, nagu juba nime-tatud, peawiisil kopsus hingamise läbi. Hingamine wõib niisama suu kui ninasõdermete läbi sündida. Sissehingatud õhk läheb hingekõrisesse, mis kõrisõlme küllest peale hakkab. Kõri on krobelistest rõngastest ja õrna, röga ärasaatwa nahaga üle tõmmatud, mis wõera asjade wastu wäga hell on ning neid kõhimise läbi ära püüab saata. Kõrisõlm on ühe kõwema korba läbi sünnitatud ja wäljaspoolt suurest kilprahust saadetud. Kõrisõlme sees on kaks weniwat paela, healenahad, mis kolmenurgelise healeõnara eneste wahel wabaks jätawad. Rääkimise, laulmise ja ülepea walju healitsemise juures lähewad healenahad rutulisesse wõnkumisesse ja sünnitawad selleläbi healt. Arendatud saab see siis suu-õsade, keele ja huulte läbi. Kõrisõlme üle lau-

geb toidu ehk joogi neelamise juures kübara sarnane kõrikaas, mis kõigi teiste oluste hingefõrissse tungimist tagasi hoiab. Rinnakoopas jagab hingefõri enmast esiteks kahte pea-arusse, need arunewad jälle mitmekordsest ifka peenemateks ja peenemateks torufesteks, kuni wiimased juuksekarwa peenduseks saawad ja üliwäga pijukeste rafukeste sisse lõpewad. Shufoonekeste wahelt loogeldawad pulsi-ning werejooned oma arude ja juuks-soonekestega läbi ning wiimased asuwad nõnda kopsu õhurafukeste külge, et nende siitude wahetus sündida wõib. Kops on sellest hingefõri- ja soontepõimitusest, ning kahte juuremasse tiüwa jautatud, ümberpiiratud ühest soonerikkast nahast, rinnanahast, ja rinnakoopas laiiali lautatud. Hingamise eeskäimine, kopsu wälljatenimine ja kokuwajumine sisse- ning wällja-hingamise juures saab harilikult lõõtsa toimetusega wõrreltud. Rinna-külleluud oma musk-litega tõusewad ning wajuwad, waheliha tõuseb ja wajub nõndasamati. Selleläbi saab rinna-koobas waheldawalt laiendatud ning kitsendatud ja selleläbi ka kopsude wälljatenimine ning kokuwajumine ettekutsutud. Sissehingamise juures jõuab harilik, atmosfääriline õhk kopsu sisse. Tema on $\frac{1}{5}$ hapnik-õhust ja $\frac{4}{5}$ lämmastikust. Hapnik-õhk saab juuremalt osalt kopsus kinni hoitud ja were hulka segatud. Lämmastik-õhk, werest lahkunud süehapu ja weaur saawad wällja-

hingatud. Wälljahingatud õht ei kõlba mitte enam sissehingamiseks.

Et wälljahingatud auru sees wett on, näeme meie külma käes wälljahingatud hingedõhust ja tunneme ettehoitud käe märjaks saamisest. Ühe päewa (24 tunni), jooksul hingab täiskaswanud inimene umbes ühe naela wett wällja.

§ 6. Muskled.

Pehmet, niisket, punast, kiuududest koosolewat kogu, mis wälimise ihu katete all ja suuremalt osalt luukere külles finni on, nimetatakse musklikeks. Inimese kui ka looma liha hooljamal läbiwaatamisel näitab, et tema peaaesjaliselt jämedatest ja peenikestest pehmest, punastest kiuudude, puntratest koos on. Muskled sünnitawad nõndanimetatud muskule-kanga ja on iseäralisest munawalge olusest. Aga muskulete kangast käib rasw, hulk soonekesi ja närwisid läbi; temal on suur wälljatenimise ning kottutõmbamise jõud. Bedelus, muskle-mahl tungib sellest kangast märjaks tegewalt läbi; rohke munawalge, raswa ja piima-hapu pärast, mis muskle-mahla sees on, tuletab hapu piima meelde. Peale selle on rohke soonte- ja närwiline muskle-kangas künnapa soontega ligidases ühenduses, mis muskleid kontidega köidatwad. Suurendawa klaasi abil wõib näha, et palja filmale, näituseks juukse-karwa jämedused muskle kiuud ise jälle wäga peenikeste, kõr-

wüstiku jookswa kiuufeste puntrad on. Need kiuufesed on wedela, walge sõdiga täidetud torud. Wormi poolest on muskled pikklik-ümar-gused (iseäranis käte ja jalgade peal), ehk laialagendikulised (keha peal) ehk rõnganäulised (nõndanimetatud lukustawad wõi sulguwad muskled ihu awaduste juures) ehk on koti kujulised (nagu süda). — Musklete wahel kohtades on soonte ning närwide suured tüwid ja arud, mida raswarikas ühendaw kangas ümber piirab; sell-wiisil on nemad wigastuste eest kaitsetud, aga saawad siiski musklete rõhumist tunda. See soonte peale rõhumine edendab nendes olewa wedeluste (were, mahla) liikumist.

Kontidega ühes annawad muskled kehale kuu ja ümarust; peale selle aitawad nemad õenes-tuste seinasid sünnitada, millede warjul tähtsad elu-orgaanid seisawad. Aga musklete pea ülesanne on liikumist sünnitada, mitte ainult luu-tere kontide isekeskelist liikmete liikumist, waid ka kõiki neid, mis seespidi sünniwad.

Mõnda nendest liikumistest, iseäranis need, mille juures kondid osa wõtawad, wõime meie tahtmist mööda teha; ja sellepärast nimetatakse need muskled, mis sarnaste liigutuste tarwis on, tahtlisteks muskleteks. Nende arw ulatab kuni 500-ni. — Paljude teiste liikumiste peale, iseäranis seespidi, ei ole meie tahtmisel mingitju-gust mõju; sellepärast nimetatakse sarnast liikumist toimetawaid muskleid mittetahtlisteks.

See neseft ei tõmba muskled iialgi kokku; need piawad äratust saama, ja nimelt liikuma närwi-liuudude abil, mis rohkel arwul igast musklest läbikäiwad. Neid niitfid nimetatakse musklete tahtmise järele kokkutõmbuseks ainult siis, kui nad mõistuse organiga, pea ajuga, mis sellega ühtlasi ka tahtmise kohaks on, lahkumata ühenduses seisawad. Illustuses äratatud niidid siin neid muskleid kokkutõmbamisele, mille sees nad oksnewad (lõpewad). Selle järele võib peaajust muskleni tõmmatud liigutamise niitfid telegrahwi traatidega wõrrelda: ühes jaamas (peaajus) antakse sõnum, et ta teise jaama ära saaks saadetud (musklike). — Kui närwi niidid pea-aju ning musklete wahel kuskil kohtas ehk millgi kombel rikutud on, siis jäeb kohe (nagu telegrahwi traadi katkemisel) nende musklete tahtmisega liigutamine maha, milledes wigastatud närwiniitide otsad lõpewad. — Telegrahwi traatidega on närwi niidid ka sellepoolet ühesarnased, et nende tegevuses elektri wägi osa wõtab.

Muskled, mille närwi niidid mitte pea-ajus ei alga, waid selgroo üdis ehk närwi sõlmedes, ei wõi mitte meie tahtmist mööda kokkutõmbamisele sunnitud saada. Need muskled nimetatakse sellepärast mitte-tahtlisteks; nende liikumine on elule tähtsa aparaatide, nimelt seedimise, weringjooksu, hingamise, kuse wälljasaatmise ja sellefarnaste aparaatide tegevuse kohta wäga tähtjas.

Et muskletel täieline kokkutõmbamise ja wäljajawenimise, ehk, nagu üteldakse, wedrutamise jõud oleks, piawad nad kõige pealt alati korralikku, neid toitwat werd jaama. Peale selle on waja neid parajalt liigutada. Pärast tugewat tegetwust piawad muskled mõne aja puhkama. Üleliigsest, liig kangeest ja liig pikalt wältawast tööst wõitwad muskled ajutiks ehk jäetawast nõrgaks minna, ehk koguni ära haltwatud saada. Liig pikalisest tegetwujeta olekust wõitwad nad ka lodewaks, lahjaks ja wiimaks raswaseks minna.

§ 7. Närwid.

Kõik ihu osad, ainult juuksed, karwad ja küüned mahaarwatud, on närwidest läbitõmmatud. Üks tõuug närwi=niitid jooksewad wäljast jessepoole, s. o. mitmest ihu punktist ühe juurde, nõndanimetatud närwi keskpunktidest. Meite ihus on kolme seltsi kogumise kohtasid (keskkohtasid) närwide jaoks. Need kesk-kohtad on: pea aju, selgroo üdi ja närwi sõlmed. — Teised närwi niidid selle wastu jooksewad seespoolt wäljapoole, s. o. närwide keskkohtast nende ihu kohtade juurde, kus muskle kiud on, mis oma kokkutõmbamise läbi liikumist sünnitawad. Need närwi niidid nimetatakse sellepärast liigutawateks närwideks. Kui liigutaw närw pea ajust algab ja teda meie tahtmisel wõib äratada, siis

jünnitab tema tahtlist liikumist. Tahtmata liigutamiseks teenib närw sell korral, kui ta mitte peas ei algne, waid selgroo üdis ehk närwi sõlmedes.

Närwi niidid, mis närwi kesk-kohtadesse lähewad, lõpewad osalt pea aju sees, osalt selgroo üdis ja närwi sõlmedes. Kui nad pea ajus lõpewad, siis wõiwad nad mitmesugu tundmust jünnitada. Sellepärast nimetatakse neid niitisi tundmise närwideks. — Kui keskkohta jookswad närwid selgroo üdis ehk närwide sõlmedes lõpewad, siis ei wõi nad mingisugust tundmust jünnitada. Nemad lähewad närwi kesk-kohta ainult sellepärast, et siin liigutawaid närwisi äratada ja sell wiisil tuttawaid, elule tingimatast tarwis olewaid liikumisi (näit. südame kokkutõmbamine, mau ja soolikate liikumine j. n. e.) jünnitada.

Kogu, mis närwisi ja närwi keskkohtasid (pea aju, selgroo üdi ja närwi sõlmesid) eten-
dab, nimetatakse närwi oluseks, närwi kangeks. Ta on pehme kogu, suuremalt osalt mu-
nawalgest ja raswast (milles wõstworid on), wa-
hest walge, wahest halli karwaline. Walge kogu
on suurendawa klaasi läbi waadates torukestest
koos, hall aga haralise juurika sarnane. Walge
wiib ainult seda edasi, mis hall kogu walmiss
töötab; see wiimane töötab tundmused ümber ja
kannab nad walge kogu peale. Korralikuks toit-
miseks tarwitab närwi kogu werd, milles roh-

keste hapnikku, munawalget ja rasstava on. Toidu ja hingamise waral wiime meie seda kõik wereksse, ja tema annab seda närwi-süsteemile.

§ 8. Pea aju

seisab wälimise wägitwalla eest heaste kaitsetult pealuu õensuses, mille seinad wäga kõwad luud on. Peale selle on ajul weel kolme kestaline kott ümber. Aju ise on walgjas, pehme, ümar-gune närwi-kogu tükk, mis meesterahwal kuni 3 naela, naisterahwal umbes 8 looti wähem kaalub; sellega on ta umbes $\frac{1}{50}$ terve keha raskest. — Aju on kahest peaosast: suurest ja pisukesest peajaust koos. Esimene on pealuu-koopa eespoolses ülemises jaus, wiimane tagumises, alamas jaus. Kumbki osa on ühe pikuti wau ehk rennifese läbi üheks pahempoolseks ja üheks parempoolseks pooleks jautatud. Suur ja pisuke peaju on peaju sõlme läbi teineteisega ühendatud, mõlemikülgsed pooled seisawad nõnda nimetatud peaju-palgi läbi ühenduses. Suure peaju ülemine külg näitab hulka wagusid ja nende wahel soolikafarnaseid pöördeid. Tema wälimised kihid on hallpunakast kogust, mis narmastest ja närwifestest kofku on pandud. Wagude sees jooksewad were-sooned läbi. Seest on aju walget karrwa ja seisab siin kehast tulewa närwi otjastest koos. Pisukene aju näitab seespidi puusfarnase otjadega walget ajukogu (nõnda-

nimetatud elupuud). Närwifid läheb aju feest 12 paari wällja; nemad oksnewad pea ja kaela fees, ofalt rinnus, ja üks paar läheb koguni mauni. Balge aju-kangas on ainult koguni peenikestest torulistest kiududest. Hall kangas on taewa tähe farnastest räitsakatest. Peaaju kiududest, mis peaaju ja selgrooüdi närwide fisse lähewad, on ühed tundmise, teised tahtliku liigutamise tarwis. — Bisufesel peaajul pole mõistuse tegetwusega asja ajamist, waid mõjub hariliste liikumiste korralku käigu peale. Aju wäfib töötamisest enam ehk wähem ära ja piab sellepärast aeg-ajalt puhkama. See puhkus on uni. Magamise ajal tafub weri selle kahju ära, mis aju töötamisel on faanud. — Kui peaaju (waimu) tegetwus ilma palawifuta kauaks ehk terweks eluajaks segaseks jäeb, siis nimetatakse seda waimu haiguseks; sünnib see palawiku haige juures lühikene aeg, siis nimetatakse seda jampsimiseks wõi fonimiseks. — Ranged pea põrutused, löögid wastu pealuud, pealuu wigastused j. n. e. wõiwad waimu tegetwusele suurrt kahju teha. — Sest et aju alles 7-maks eluaastaks natuke walmimist faab, siis ei tohi selle ajani mingit pea waewamist ettewõtta. Wanaduses jäeb aju pisemaks ja waimu tegetwus selleläbi nõrgemaks. Peaaju tegetwuse häfiline seisma jäemine, millel ühe poole teha halwatus kaafas käib, tuleb suuremalt ofalt sellest, et mõni aju-weresoon on pakatanud ja

weri aju sisse jooksnud. Seda juhtumist nimetatakse peaaju rabanduseks.

§ 9. Selgroo üdi

on niisama nagu peaajugi närwide kesk-koht, ja seisab ka nõndasamati kolmekordse koti sees. Tema ülemine ots läheb peaajuga ühte. Selgroo üdi kogu on niisamati hallist ja walgest närwide kangast, nagu pea aju. Aga hall kangas on siin seespidi, just nagu selgroo üdi telg, millest hauk läbi käib; walge kangas on selgroo üdi pinna peal. Walge kanga kiududest on ühed selgroo üdi halli oluse närwidega ühenduses, teised lähewad mööda selgroo üdi peaajusse ning lõpewad siin halli oluse sisse. Mõlemat seltsi kiud ühinewad selgroo üdi närwidesse. Niisuguseid närwid on 31 paari; igas närwis on niisama tunduise kui ka liigutamise kiud. Tahtmisega sündiwad liigutamised ja tundmused ihus ning liikmetes sünniwad nende närwi niitide osawõtmisel, mis peaajuni lähewad. Tahtmiseta seespidised liigutused tulewad nendest niitidest, mis selgroo üdis algawad. Selgroo üdi iga närw hakkab kahe mapiga — esimeses on liigutuse, tagumises tundmuse kiud.

§ 10. Närwi sõlmed.

Rõige pisemad närwide kesk-kohtad on herne-
tuni uatera suurused hallikas-walged sõlmed, pea-

asjalikult hallist närwi kangast. Seda kangast mööda lähewad wõrgu kombel üks-teisest läbi kätwad närwi niidid laiali. Need läbikäimise kohad sünnitawadgi sõlmesid.

§ 11. Nahk.

Ihu on wäljast- ja seestpoolt nahaga kaetud. Wälimist nahka, mis ihu wälimist pinda katab, nimetatakse lihtsalt nahaks; sisetisi nahkasiid nimetatakse ilanahkadeks. Wälimine nahk, üleüldine kate, on üli-tähtjas organ. Etteks kaitseb tema ihu wigastuste ja kahjuliku mõjude eest, teiseks saadetakse naha läbi ühtepuhku wewe seest liigsed mittetarwilised olused ja iseäranis wesi wedeluse ja gaasi wormil, higi ning naha auramisena wälja, misläbi weri puhastatud saab. Gaasijarnane wäljasaatmine sünnib wahetpidamata ja on temal weel juurem tähtsus, kui wedelal higit. Inimene kautab naha auramise läbi päewa ning öö kohta umbes 2 naela wett. Kolmandamaks on nahk pea-tundmise- kohaks. Naha mõnede kohtadega tunneme paremine kui teistega, mis selle järele tuleb, kudas teadawal kohal naha sees enam ehk vähem tundmise raitjakesti on. Nende raitjakestega nimelt, mille sisse tundmise närwid lõpewad, tunneme meie. Rõige peenem tundmine on sõrme otsadel ja huultel (mõkkadel), kõige vähem peenike selja nahal. Et

wälimisel nahal nõnda palju tähtsaid toimetusi teha on, siis piab tema eest suurt hoolt kandma ja teda wõimalikult puhta hoidma. Seebi ja weega ei tohi mitte kitsi ehk ihne olla.

§ 12. Kops.

Rinna sees seisab kops, mille üks tiiw parema, teine pahema koopa poole sees on; kopsu tiiwade wahel seisab süda. Kumbki kopsutiiw on õhufese, fileda nahaga ületõmmatud. Kops on kuhja moodi. Ümargune tipp on ülespidi, lai põhi seisab allpool. Parempoolne kopsu tiiw on lühem ja laiem; ta saab kollme osasse jautatud; pahempoolne tiiw, mis pikem ja kitsam on, langeb kahte jalku. Kopsu kangas on väga pehme, kobe, wammiline. Ta on peaaegu täitsa piklik-ümargustest rakufestest koos, mis elu ajal, kopsu terwislise seisukorra juures õhuga täidetud on. Nende rakufeste arw läheb kuni 1,800 millionini. — Kopsust ülessepoole läheb hingekõri. Kops ja hingekõri on hingamise riistad. Hingekõri ülemises otsas, üsna keele all ja taga, on kõrisõlm tunda; see on ühtlasi ka healeriistaks. — Inimene püidku ikka selle eest hoolt kanda, et tal puhast, wärsket õhku sisse hingata oleks ja hoidku ennast sellwiisil istumast, kus rinnast kokkupigistatud saab, misläbi kops wigaseks jääb ja oma ülesannet korrapäraft ei täida.

§ 13. Seedmine.

Glav keha tarvitab söögi ja joogi wahendiks. Need wahendikud piawad nõnda ümber muudetud saama, et nad wereks saawad. Kõiki sellekohhta käidawaid toimetusi nimetatakse seedimiseks ja seal juures tegewaid ihu organiseid seedimiseorganideks. Toit saab, kui ta juba wedel ei ole, suus hammaste läbi peenedatud ja süljega segatud. Wiimane tuleb mitmest suus olewast rakukesest. Ta teeb suutäied sikkeks ja neelamisele omaseks, sünnitab aga ka toidu sees muudatust, jarnaselt, nagu pärm seda taigna sees ettetoob. Tema muudab jõuujahu söökides kergeste sulawaks suhkruks ümber. Mida pisemaks ja peenemaks kõwad toidud on näritud, seda tulusam on see seedimisele. Söögikõri läbi jõuab toit alla mau sisse. Söögikõri on nahkne toru, mis läbi rinnakoopa südame ja kopsu tagast mööda, selgroo pahemalt poolt kõrwalt edasi, wahelihast läbi alla mau sisse läheb ja mau suus lõpeb. Waheliha on tugew nahk rinna- ja kõhukoopa wahel, algab kõrwalt lühikeste külleluude alt, wõlwiib ülessepoole ja läheb all südamekaewandusest mööda. Magu on allpool waheliha, natuke keha pahemal pool, ning on musklerikas nahkkott sammeti jarnase sisemise küljega. See sammeti jarnane olek tuleb hulgast pisukestest kääsnakestest. Need kääsnakesed ajawad haput mausahwti wällja,

mis iseäraniš toidu munawalge oluste peale mõ-
jub, imewad aga ka palju wedelaid jagufid toi-
dust wällja. Reha wõib ainult niisuguseid toi-
duwahendikkufid pruufida, mis ennast wedelaks
teha lafewad, kõi, mis selleks kõlbmata on, piab
ta jälle wällja-heitma. Selle järele kas toit
juba wedel on ehk ennast hõlpsaste wedelaks teha
laseb, on ta hõlpsaste seediw. Raswad jäewad
mau tähtsa soojuse juures küll wedelaks, ei saa
aga maus mitte sisse imetud. Nad on raske-
malt seediwad. Wesi ning sellesarnased joogid
saawad maus koguni ruttu sisse imetud, ühe poole
tunni ehk weel lühema aja sees. Enam jagu
toitufid wiibiwad 2, 4 kuni 6 tundi maus, enne
kui nad wällja lähewad, teistel sellewastu wõib
weel kauemat aega minna, enne kui nad tarwi-
lijelt töötatud on. Söömaaja järel hoiab magu
ennast esiteks wäljaspidi rahulise, saadab aga
kangemal mõedul maulima wällja, mis toidust
läbi tungib ja teda keemialikult muudab. Wähe
haawal hakkab aga magu ennast pahemast kül-
lest ussi moodi kokku kiskuma, toitu seal juures
teadawal mõedul läbikloppima ning osa kauupa
teise awaduse, mau alumise suu läbi selle kül-
ges olewa peenikese foolika sisse saatma. Kui
mau kokkutõmbamine wastu-seisus ja hägedamal
wiisil sünnib, tuleb oksendus. — Peenikene soo-
likas on täiskaswanul peale 20 jalga pikk; ta
sejab mitmekorra kokkupandult kõhukoopas ja
saab kõhu kilmenahast ümbermähitud. Kilme-

naha eespoolne osa kannab võrgu nime; ta on paiguti rasva fordadega kaetud ja hoiab soolikaid oma ühenduse läbi nendega loomulises seisatuses. See peene soolika osa, mis mau alumise suu lähikorras on, saab kaheteistkümnese sõrme soolikaks nimetatud. Teda nimetatakse tema pikuse järele nõnda, mis umbes 12 sõrme laiust kannab. Selle soolikaosa sisse lähewad kahe tähtsa organi suud, mis seedimise pikema edasimineku juures suurt rolli mängiwad. Need on maks ja sapikäik ja kõhu-süle-rahk. Maks on nagu suur, mitmesse lappi jautatud rahkline, punasepruuni wärwiline keha mau kohal. Tema wõtab tugewa soone läbi tõmmuka, kehast tagasi pöörata were wastu ja lahutab sellest ühe osa wällja, et seda sapiks ümbermuuta. See on pruunikaskollane, wäga mõru sahwt, mis esiteks sapipõide kofku koguneb ja siis, kui toidupudru maust kaheteistkümnese sõrme soolikassee asutub, sinna jekka woolab. Sapp takistab söögipudru mädanemist, aitab, et rasw selle sees peenesteks kuulifesteks jautatud ja üles-imemiseks kõlblikuks saab tehtud, ning sünnitab ka weel teistsuguseid muudatusi selles. Kõhu-ilarahk seisab mau taga ja saadab sahwti wällja, millel suusüljega natuke sarnadust on ning nõndasama kui see keemialikult muutwalt söögipudru peale mõjub. Mau lähidal on peale selle weel üks rahkline keha, põrn, mille tähendus seedimise kohta weel mitte täiesti ära uuritud pole. Soo-

litas on seestpoolt just niisamasugune kui magu. Peeneft soolikast jõuavad nüid suuremalt osalt toidu olustest rööwitud söögipärab jämeda soolika sisse, mis kõik wähegi pruugitawa suutmaks wällja imeb. Peene ja jämeda soolika ühenduse kohal on üks klapi sarnane nahk, mis söögipära tagasi minekut wastu hoiab. Sellesamas kohtas on ka üks umbse otsaga jämeda soolika pikendus, umbsoolikas, ja selle wiimase külles ussiwormiline lisa, mis rohkel mõedul soolikalima wälljasaadab. — Toidusahwt on maust ja soolikateft arwamata hulga peenikeste soonte läbi äraimetus saanud. Need ühinevad tugevamaks ja ikka tugevamaks oksadeks. Sealjuures saab toidusahwt ka hulgast rahudeft läbi saadetud ning jelles tähtsalt ümbermuudetud. Wiimaks jõuab ta ühte tugevasse torusse, mis teda rinna koopasse wiib ning südame lähidal weresoonde walab. Toidusahwt segab ennast tumeda, finikaspunase werega, mis oma ringjooksu läbi keha lõpetanud on ja südamesse tagasi pöörab.

§ 14. Wesi.

Inimese ihu on suuremalt osalt ($\frac{4}{5}$) weest; tema saab ühtepuhku tähtsat osa wett jookis ja söökis. Et see alaliste ihusse tulew wesi mitte liialt were sisse ei koguks, piab üleliigne osa ihust wällja minema. Wällja-saatmise tööd toimetawad kops, nahk ja neerud. Kõigi nende or-

ganide sisse läheb wesi were sees jooks-soonte õhufeste seinade läbi ning saadetakse ihust auru wormil (kopsu ja naha sees), ehk wedelal kujuk (kusi ja higi) wällja. Beega saadetakse werest ka mõned kasuta ja kahjulised olused wällja; nõnda wabastatakse weri kopsudes süehapust, siis — sooladest ja kusinikust, neerude läbi kusinikust ja kusehapust.

Neerudel, mis kust walmistawad, on kahesugune otstarbe. 1) wiivad nemad ihust üleliigse wee wällja, 2) wabastawad werd kahjulistest olustest, kusinikust ja kusehapust. Kui need olused were sees kinni saawad hoitud, siis sünnitawad nad haigust, ka surrma. Peale selle saadawad neerud ihust weel neid oluseid wällja, mis toiduga sisse oliwad wõetud, aga ihu toitmiseks ei wõinud minna; mõned nendest olustest ilmuvad kuse sees juba mõni minut peale nende mausse saamist. Neerud seisawad soolikate taga, üks paremal, teine pahemal pool selgroogu, paksu raswa sees. Neerul on ua nägu, kaalub 6—10 loodi ja on 4 — 5 tolli pikk. Suurendaw klaas näitab, et neerude olus hulgast peenikestest torukestest kofku on pandud, mida jooks-sooned läbi põimitwad ja osalt wiltamisi, osalt otse edasi lähevad. Nende torukeste (kuse kanaalide) sisse saadetakse werest ühtepuhku kust; tema nõrgub torukeste suundest wällja ning koguneb pisukeste kotikeste sisse, mida arwu poolest 10—14 tükki on ja kuse kausikesteks nimetatakse. Kausike-

sed ühinevad lehtri sarnasesse kotti, kuse joppi. Sopi alumine, kitsaks minev ots läheb kusejuhisse, hani sule jämedusesse ja 12 tolli pikkusesse torusse, mis wiltamisi bekkenisse läheb ja siin kuse põide langeb. — Põis on pikklit-ümar-gune kott, mis bekkenis õige soolika ees seisab ja alla kuselaskmise kaanalini läheb. Kui kusi põide kogub ja liig suures hulkas kaua seal sees hoitakse, siis, kui ka põis ei lõhke, võib tema muskline kest, mis kust põiest väljja ajab, haltvatud saada, ning siis pole enam võimalik tahtmist mööda kusta. — Sooja, higise ihuga ei pia mitte külma, iseäranis põhja tuule käes kusema, mis läbi raskest haigusest kusemise orgaanidesse võivad sigrada.

§ 15. Meeled.

Et inimene näha, kuulda, muusutada, maitsta ja tunda võiks, on temal kõigi nende viie meele tarvis iseäralised riistad. Need riistad on järgmised:

1. nägemise riist — film on kondises silmakoo pas olevast ümargusest silmamunast, mis silmamuskletest liigutatud ja eest läbi-paistva, uuri klaasi sarnase sarvenahaga üle on tõmmatud, mille läbi valguse jooned sisse tungitvad; tema taga on rõngavormiline halli, sinise ehk pruuni karvaline wikerkariwärtwinahk või iiris, mis musklemiudude läbi kottu

tõmmatud ehk laiendatud, oma keskpunktis olewat nägemise hauku, pupilest (musta kohta, millest waataja kuju wastu peegeldab) pisemaks ehk suuremaks teeb. Sarvenaha ja iirise waheruumi nimetatakse esimeseks silmakamraks ja on wehise wedelusega täidetud, mida ka iirise taga, tagumises silmakamres on. Iirise taga on läbipaistew silmatero, mis walguse joonesid murrab, pisukesel pinna peale kogub ja läbi oma taga seiswa läbipaistwa klaaskeha selle taga olewa wõrgu-ehk närwinaha peale wiskab. Silmamuna kõwa, walge künnapuu nahk on õene kuuli wormiline, mille esimese pinna sisse sarvenahk on pandud, kuna tagumise läbi nägemise närw peaaugst silmamunasse astub ja sisesel tagumise pinna peal ennast wõrgunahana wäljalautab. Künnapanaha ja wõrgunaha wahel on weel pehme soonerikas soonenahk, mis silmamuna toidab. Paremäl, ülemäl- ja wäljaspool on silmamuna üle silmakoopas pisara-rahk, mis alati soolakat wedelat, filmawett, waheses osas, sidenaha mehaaniliku ärituse nagu ka häkiliste meeleligutuste juures juuremal osal wäljasaadab. Silma wälimiseks warjuks on kulmud kulmu karwadega, ja lauud ripseme karwadega.

2) kuulmise riist kõrw on kolme jaktu jaotatud: wälimine, keskmine ja sifemine kõrw. Wälimine kõrw on kõrwa kolust (изъ ушной раковины — aus der Ohrmuschel), kõwerdatud

Kuulde=torust wõi kõrwa haugust ja trummi= nahast. Kõrwa kolu püiab heale kinni ja saadab teda sissepoole. Toru saadab kõrwawaiku wällja, wististe selleks otstarbeks, et mardikate sisseminekut keelda. Kuuldetoru tagumine ots on trumminaha läbi kinni pandud. Teisel pool trumminaha, selle sissepoole peal, on kõrwa kesse mine osa, nõndanimetatud trummikoobas, mis õhuga täidetud on ja õistachi toru läbi kurgu=koopaga (ninakoopa taga) ühenduses seisab. Trummikoopa trumminahale wastuseiswas seinas on kaks, nahkadega kinnipandud awadust, mis sisse misse kõrwa, labirintusesse wiitwad ja oma kujustuse järele ümarguse ning pikklikümar= guse akna nime on saanud. Kõkkukäik trummi= naha ja pikklik=ümarguse akna wahel saab pisu= keste kondikeste ria läbi sünnitatud, mis künnap= liste sidemete läbi oma wastastikus seisatuses saawad hoitud. Oma wormi järele on nad ise= juguseid nimesid saanud. Trumminaha kespaika on wafara waris kinni kaswanud. Wafara tu= gewam ots puutub alasi külge, mille põhi kahte arusse lõhkeb. Alasi pikem aru ulatab warrega jalusega koku. Nende mõlemate wahel on üks pisuke läätsewormiline kondike. Jaluse alumine ümargune ots puutub piklikümarguse akna naha külge. Heal, mis wälimise kuulde=toru läbi kõrwa sisse tungib, paneb trumminaha wõnkuma. Raputus läheb kondikese läbi kuni pikklik=ümarguse akna nahani edasi, wõib aga peale selle

niisamati trummikoopas olewa õhu, nagu trummikoopast ümberpiirawa kõwa kontide läbi kuni sisemisise kõrwa edasi saadetud saada. Sise- mine kõrw, labirintus on täieste kõwast meeleluu kontidest sissepiiratud. Ta seisab kolmest jaust koos: eeskojast, kolmest poolringiwormilisest käigust ja tigust. Ta on täieste wadela labirintiweega täidetud. Gesdüel ning kolmel poolringiwormilisel käigul on mitu õrnahalist toru, mis niisamati labirintiweega täidetud on. Nendes on ka wäga pisukesed kindlad kehakesed, kuulmise-kiwikesed. Nende rakukeste, nõnda kui ka nimetatud ruumi seinade külge lauatawad kuulmisenärwide arud endid laiali. Kõrguni iseäraline kunstlik näitab tigu ehitus olewat. See sisemisise kõrwa osa on täieste aiatigu keerulise karbi sarnane, on siiski ühe waheseina läbi kahte poolde: ülemisesse ja alumisesse käiku jautatud. See wahesein on osalt kontidest, osalt ühest kiuudnahast koos ning on hulga peenikeste lehtede, kepikeste ja kestakestega kaetud, mida klaweri klahwidega wõrrelda wõib. Tigu seespool läheb kuulmisenärw nõndasamati mitmeaaliseks. Kõik need riistad piawad mitmekesisheid heale, toonide ja kohina seltsisid, mis õhu läbi kõrwa juurde saawad wiidud, jellel kombel kuuldenärwide juurde juhtima, et wõimalikuks saab, neid mõistuse abiga üks-teisest lahutada. Sisemisise kõrwa üksiku osade tähendus on palju wähem tuntud, kui silmaosade otstarbe, niisamati

on ka kõrwa haigused palju raskemad uurida ning arstida. Sellepärast kantagu kõrwa eest hoolt, et ta tolmu, külma ehk külma tuule sisse- tungimise läbi rikutud ei saaks; nimetatud kolme halbtust kaitseb kuuldetoru otsa sisse pistetud puu- willatopp ära; niisamati hoitagu kõrwa löökide eest.

3) nuusutamise riist, nina seisab ninajuu- rikast, ninaseljast, ninaotsast ja nina- sõderme-külgedest koos. Sõdermete wahel on sõderme wahesein. Nina on ühtlasi ka hinga- mise riistaks ning on temal suur mõju heale kõla kohta. Ninale wõitwad mitmesugused haigused tulla, millepärast ka teda hoolega harima piab.

4) maitsemise riist, keel on suukoopa põ- randa peal lamaw pikerkune muskleorgan. Ta seisab keelejuurega hobuse raua sarnase kee- leluu külles kinni. Tema alumine osa on suu- koopaga kokku-kaswanud ja ühe ilanaha woldi, keele-paela wõi keelekida läbi lodewalt kinni lõidetud. Selja wõi pealmise pinna peal on te- mal hulk maitsemisekäsnakesi, mille läbi kohe aru saame, kas toit magus, mõru, soolane, mage j. n. e. on.

5) tundmise meel on terwes ihus leida, kõige rohkem aga sõrme otsades huultes ja keele otsas, sest et nendes kohtades kõige rohkem tund- mise raitfakesi on. Tundmise raitfakesed wõitwad aga ka mõnikord wigastatud saada ja selleläbi kõlbmataks jääda.

§ 16. Keha osadest, mis edasi sigitamiseks tarwis on.

Terwe keha on nii targaste sisse seatud, et seda, kui nõnda wõib ütelda — weikest maailma — koguni raske tunda on. Wäga laialine oleks nendesse wõrdlemistesse astuda, mis siin olemas on, ja näidata, et see, mis maakera peal jöed, kivid ning maa — kehas werejooned, kondid ja liha on, nagu ka kõik teised täijuse saladused mingi meie maakera peal olewa asja uuendust, tema algust, tema hariduslist seisukorda ja täijusele kosumist kujutawad. See'p see ongi, mis meie eest kõige rohkem warjul seisab ja mis loomus kõige kangema saladuse kätte all hoiab. Ja niisama on ka inimeses tema elule ilmumise toimetus saladuse kätte alla warjatud. Sellest saadik, kui inimene iseenele kallal tegewust alustas, arwati wõimalikuks, seda nii sügawat saladust walge ette tuua, ja arstid ning loomuse uurijad waewasiwad endid, et selle üle wähegi kindlust saada, wõimalikust olekust tõelisku seisukorda ette tuua ja teistele teadustada. —

Korraliku ja wooruslise elu tarwis on abi elu seatud. Edasi sigitamine on abielu kõige esimene ja suurem eesmärk. Selle toimetuse juures tunneb ihu kaunist lõbu. Lõbu tundmine pandi Looja poolest sellepärast inimesesse, et ta edasi-sigitamisele kihutatud saaks. Ilma selleta

kauks inimeste sugu wististe maa pealt ära. Himu kustutamine ei pia aga mitte pea asjaks olema, waid tema otstarbe. Seda wõib juba sellest tunda, et see himu möödamine on, mitte alati kestew ei ole, aga lugupidamine ja armastus inimese wastu, kellega seda toimetatakse, jäeb. Mis wõib tähtjam olla, kui inimest luua wõimine, kes neidsamasid elu rõemusid piab tundma, mis meile ise nii rikkalikult osaks saab, kui meie neid walida ja parajuses pruukida mõistame! Et see himu edasifigitamiseks on, et ta, kui loomuwastalisel wiisil waigistatud saab, ihule kahjuks tuleb, siis saagu kindlaste nõuks wõetud, et seda mitte rohkem ei pruugita, kui just hädaste waja ning loomusest ettemääratud on. Rahjatsemise wääriline oleks, kui mees naise käima-peal oleku aja ennast temast üsna eemalle hoiaks ning selleläbi oma terwist rikuks. —

Suur loomuse piltne, kes kõik targaste sisse seadis, ei oleks ka seda iha mitte nõnda tungiwaks teinud, kui ta üsna eemalle hoidmist oleks nõuudnud. Waadake kewadel puude võite peale! Kui mitu sada puuõit lähed kaduma, ilma et neist willja sigiks! Kas ei wiska torm tuhandeid õiekesi kasuta põrmu sisse? Kas ei langeks puud oma koorma all maha, kui loodus mitte ise selle peale ei oleks mõtelnud, et neid üleliigsest koormast wabastada? — Walitseb Looja kõiges loodus, mikspärast piaks ta siis inimesele süüks arwama, et see armastuse rõemusid siis weel

maitseb, kui figitamise eesmärk juba täidetud on?! — Ometi, et ka selle üle midagit waigistawat ütelda, piab teadma, mis igaüks, kes asjaga tuttav on, ilma selletagi teab, tundmatale aga küll tarwis teada on: et mitte iga himu täitmine ei sigita, et isegi mitme kuu järel weel raske ütelda on, kas sigidus tõeste on hakanud. Tuttav asi on see, et abielud sagedaste aastate kauupa sigiduseta jääwad, ja ometi ei seisa ükski nendest nõnda kaua himu kustutamisest eemal kui sigiduse mõju awalitüks ja kindlaks on saanud. Ja kui seal juures kaduma läinud sahwitised mitte asjata kadunuks ei arwata, siis ei wõi seda ka selle kohta ütelda, kui inimene raskejalguse ajal ennast tühjendab, pealegi kui sellest kahju ei sünni. Et aga sellest kahju ei sünni, näeme meie inimeste elus iga päew. Küsi misjuguse abielu paari käest tahes, kas nad peale selle, kui juba sigimine alganud on, ennast himu waigistamisest koguni eemalle hoiawad, ning waewalt saab keegi jaatawat wastust andma. Aga kui palju seda himu täitmist sell ajal, kui weel idufene ei ole kaswama hakanud, nagu ka sell ajal kui juba hakanud on, pruukida tohib, et kahju ei saaks, seda on tarwis ette määrata.

Inimest ärgu teeldagu rõemu maitsemast, aga seletatagu temale kui palju seda teha wõib, et paljust paha ei sünniks.

Enne aga, kui meie lühikest ülewaatust mitmesuguste arwamiste kohta ettewõtame, piab na-

tukene selle seisju ja nende osade üle räägitud saama, mis inimese edasifigitamiseks olemas on.

Wäga targaste pani loomus nende osade asukohta keha keskpaika ja seadis neid sellel kombel seisma, et ükski teine elulik toimetus selleläbi takistatud ei saaks. Inimene võib igat tööd teha, ilma et need osad selleläbi kõige vähemaltgi eksitatus saavvad. Ka on meistre tarkus inimeseliku masinale mõlemi sugude juures weikese kaju annud, mis jarnasel korral, kui nende osadega mingit toimetust käsil ei ole, wähe ruumi wõtawad ja mingit takistust ei sünnita. Toimistuste ja otstarbede juures aga, milleks mõlemad sugud määratud on, muudawad endid mõlemad osad.

Et inimene mitte üksnes selle figitamise tarwis ei ela, waid ka ilma sellela õnnelikult elada võib, sellest annab nende osade wigastus, misläbi muud keha jaud mitte kahju ei tunne, uut tunnistust. Kui sagedaste ei juhtu, et need osad kogemata õnnetuste ehk enese hooletuse läbi koguni rikunud saawad, ja ometi ei ole muudel keha jagudel mingisugust wigat, inimene võib oma tegevusi edasi toimetada ja hing on temas sagedasti nii tegev, et ta seda kahju tähelegi ei pane. Ja weel enam! Kellel on see teadmata, et kohitsamise läbi terve keha tugevamaks ja lihatvamaks läheb? Kas ei saa ehk see saht, mis esialgul abielu lõbuduse tarwis oli määratud, nüüd oma enese keha heaks tarwitatud? Kas

ei ole see ihalduste waitemine, mis nüüd kehale nii kasuliseks saab?

Mina annan hea meelega järele, et see loomuse wastaliseks tundmuseks wõib saada nimetatud, ja et inimene, kes nõnda mõtleb, mitte kõige täielikum ei ole; aga ma tahan siin ainult tunnistust anda, et inimese sugu mitte-edasifigitamine nii suur kuritegu polegi, nagu seda mõnest arwatakse.

Naisterahwaste juures tuleb tihti ette, et enne ehk ka pärast esimest lapsewoodit signemise wõim ära kaub, aga keha jääb siiski terveks ja wigata ning hing lahkeks ja rõõmsaks.

Meeserahwal ei ole see muutuw liige mitte wäga kunstlik, sest et ta seda ainult signamise himu täiteks tarwitab; aga kui ilusaste näitab selle ehituse tarkus ennast naisterahwa külles, kes selle suure ja tähtsa toimetuse tarwis on määratud, et ta tulewat inimest nelikümmend nädalat eneses warjab, kaitseb, kosutab ja toidab. Ilma waluta ja tähelepanematalt wenib see weifene ruum siis nõnda suureks, et uuele ilmakodanikule just nõnda palju ruumi annab, kui tarwis, teda seatud aja eneses hoiab ja siis oma imeliku wäe läbi ilmale toob.

Ja seisukoht, milles uus ilmakodanik kantud saab, on otsekohe kõige parem. Mõteldagu mõnda muud paika ihu külles, kus jeda toimetust piaks forda saadetama, kui näutu oleks niisugusel kor-

ral naisterahwas? Nõnda aga läheb tema paljalt natukesel kehast jämedamaks ja näust kahvatumaks, nii et seda pulju tähelegi ei panta.

Ja kui hoolaste kaitsetud saab uus ilmakodanik selles paigas, kus ema teda toidab, ravitseb ning hoiab. Esiteks piirab teda vesine vedelus ümber, mis iga wigastust õrnast taimekesest eemalle hoiab, mis lapselõja seinasid mitte liiaks kokku ei laselangeda, ja lapselõwaba sirgumise wõimalikuks teeb. Laps ei tarwita sell ajal weel mite hingamist. Sellepärast andis loodus temale hõljuwa wedeluse ümber, kus ta liigub nagu kala wees. Peale selle on temal kaks nahka ümber, mis teda küll otse kui munaoor sisse piirawad aga siiski ruumi annawad parajale liikumisele. Ja wiimaks warjab teda ka ematupp kõige nende juhtumiste eest, mis naisterahwa keha muudatuste mõjul temale hädaohtlikuks wõiksid saada. Kui meie nüüd weel selle peale waatame, et ema sisekond, ihumuskled ja nahk temale kaugemaks seinaks ümber on, siis näeme rahuloldawalt, et see kõik kokku, teda wälimiste juhtumiste eest üsna heaste kaitseb, kui need mitte liig waljud ei ole.

Weikesel kodaniku elukorter on aga käimapeal oleja kehas nõnda mitmel wiisil kinni, et ka sündimiseni kaswanud lapse tähtjas raskus ühes tema ümbrustega ja liigutamistega seda omast õigest seisukohast ära ei suuda pöörda. Nõndasama targaste kui see siseseadmine tehtud, on lugu ka

noore kodaniku lahkumisega oma seiamaanifest algawast asukohast. Selle juures ei saa muud keha osad mingit kahju. Tugewaste kui ka liig kõwaste wälja wenitatud lihakiud tõmbawad endid pia jälle kokku ja surutwad koopas elutseja weite elaniku niisuguse seisuforrale, et ta just selle ainukese etteseatud wäljakäigu läbi omast weitefest elupaigast ilmale tuleb.

Just niisamasuguses looduse juures tarkuses tuleb ka seda arwata, et lapsel, nagu enamiste ifka juhtub, sündides pea ees tuleb. See on sündiwa lapsele kõige kergem, sest et pea ematupe suud kõige kohalisemalt lapse wälja tulemisest paraja laiusesse ajab. Ka on loomus wõlwtitud kõwa luudele, mis peaju ümber piirawad, juba nõnda palju jõudu sisse pannud, ühtlasi neid aga ka weel mitte täieste kokku liitnud, et nad üks-teise peale wõiwad liikatud saada, kui wastu takistus liig wali juhtub olema; ja nõnda ei tee rõhumine, mis iga kumera asja peal oma jõuu kaotab, ka siin mitte kahju.

Et see toimetus sünnitamise juures mitte ilma waluta mööda ei wõi minna, siis on loomus seda suuremat rõemu ja lõbusamat tundmust lapse ilmale saamise kohta ja suguhinu täitmise juurde annud, et õnnelik ema kannatatud walu piagi unustab ning uue wastuwõtmise juures waewa tundide peale enam tagasi ei mõtle.

§ 17. Meesterahwa suguosjad.

Wälimisteks ning tähtjamateks suguosjateks tulewad munad arwata, mis nahkse koti sees, keha alumise jau külles ripuwad ja nõndasama nagu ülemal pool seisaw weenus- ehk häbeduse mägi karwadega üle on kaswanud. Kottis, mitmesuguste nahkade sees olewad munad on lugemata pisukestest seemne kausikestest koos, millede sees mehe seeme walmistatud saab. Munade eneste peal on weel kõrwalised munad. Seemne kaanalikesed käiwad seemnekäigu sisse, mis seemet kõhurõnga läbi seemne põiekestesse saadab.

Peenis ehk meheliige on tihkest wammilisest kehast ja kusetorust kokkupantud. Ta rippub pehmes olekus nõndanimetud weenus mäelt allapoole, on äritatud olekus 15 — 20 sentimeetert pikk ja läbimõetes 3 kuni 5 sentimeetert jäme. Häbeduse luu küljest alustajad wammised osad paisuwad sahwti woolamise mõjul ülesse ja teewad liikme kõwaks. Kusetoru suu on liikme esimeses otsas mutre wõi kabja sees. Kabi on rohkeste pudusoonelise (närwisid) täis ja sellepärast liikme kõige tundlikum osa; ta on eesnahaga kaetud, mis ennast-wastusaamisel tagasi wajub, nõnda, et kabi tupega kindlas ühenduses on, millest mõlematele kõige suurem tiirastuse tundmus tõuseb.

Meessterahwa sisemiste suguosade juurde saavad ka seemne põiekesed arwatud, mis pekkeni loopas, kusepõie ja pärasoolika wahel seisawad. Nad on üli õrnad ja õhukesed nahalised, hoiawad seemet, mis munadest nendesse saadetakse, eneste sees alal, awawad endid wälljasaate soonekese läbi kusetorusse ja pritsiwad kõige kõrgemal armuäritusel sigiwat wedelust naise sisemise sünnitamise osasse. On need seemne põiekesed kõwastatud ehk on mõni takistus kusetorus, siis on juuresmagamine suguta. Ssegi kitsas eesnahk, mis ennastwastusaamisel üle labja tagasi ei lähe, wõib sugu saamist takistada. Kusetoru alustuses, kusepõie ja pärasoolika wahel olew eesliha lasseb seemnepõiekesete wälljasaate käigud enese wahelt läbi; on see eesliha kõwaks läinud ehk efekujuline, siis ei saada tema kokkuforjanud wedelikku mitte ära, waid takistab koguni seemne wälja pritsimist, mille puudusel jällegi sugu ei saa. — See on lühike seletus meessterahwa suguosadest, nagu nad piawad olema; on nende juures reeglimõedulisest olekust mõni osa teisiti, siis piab arsti parandajaks kutsuma.

§ 18. Naisterahwa suguosad.

Wälimistest suguosadest tuleb kõige enne habeduse pragu nimetada, mis sisemiste sünnitamise osadesse ja kõige pealt ematupesse sisseminetu kohaks on. Ta seisab allpool weenuse mäge,

suurte häbeduse-mokkade wahel, kusetorust mada-
lamal. Puutumata neidude juures on häbeduse
mofad ülessepundunud ja üksteisega koos. — Hä-
bedusemokkade ülemises ühenduses on üks weikene
nöpsifene, mida kõdistajaks hüitakse. Kõdistajast
allpool on kusetoru suu ja kohe selle juures ema-
tupesse sisse minek, mis neitsinahaga kinni on ja
millal ainult üks awadus kuukorra ehk kuupu-
hastuse wäljawoolamiseks sees on. See on aga
üksnes puutumata neidude juures nõnda. Esi-
mesel juures magamisel saab neitsinahk meeste-
rahtwa liikme sisse tungimise läbi katki kãrista-
tud. Esmene juuresmagamine pole sellepãrast
mitte ilma waluta, iseãranes siis, kui see nahk
tugew on. Arwematel kordadel pidada neitsi-
naha kãtkemise läbi koguni twere wäljawoolamine
tulema. Reegli wãstalised juhtumised wõiwad
olla: häbedusemokkade kokku kaswamine, neitsi-
naha krõmpsluuk minek ja liig suur kõdistaja
(nagu seda kahesuguliste juures ette tuleb); need
juhtumised wõiwad naist sigimataks teha; nende
parandajaks piab arsti kutsuma. Kõdistaja on
kõige tundlikum osa naisterahtwa häbeduses, mis
juuresmagamise ajal kõige peenemat tiirastuse
tundmist aratab. Endisel ajal pieti seda kind-
laks neitsiliku auususe ja puhtuse tundemãrgiks,
kui neitsinahk rikkumata oli ja esimese juures
magamise jãrele twerejãljed nãhtawale tuliwad.
Uga nüüdsel ajal ei panda selle peale enam
suurt rõhku. On ära nãhtud, et haigus, hüp-

pamine ja muud mehaanikalised põhjused seda nahka rikkuda võivad, ilma, et tütarlaps iialgi oleks meesterahvast puudunud saanud. Selle vastu võib koguni jälle mõnel teisel see orgaan pärast juures-magamist üsna terve ja rikkumata olla, kui ta wenitvalt meesterahwa liikme sisse tungimise eest kõrvale läheb ja pärast ennast jälle kokku tõmbab. On ju ometi rikkumata neitsinahaga naisterahwaid käima-peal olemast leitud.

Sisemisteks suguosadeks saab esiteks ematupp arvatud. Ta on 15 — 20 sentimeetrit pikk õenestus, mis neitsi põlves kitsas, tihe ja woltisid täis aga sageda juuresmagamise ja sünnitamise läbi filedaks läheb. Temas on juuresmagamise ja sünnitamise ajal niiskuse sigitamiseks palju lima-käsnakesi. See niiskus võib sagedaste ka loomuwastaliseks minna ja astub siis nagu walge-woolus nähtawalle, mis sigimata olekule põhjuseks võivad olla. Seda ütelist tuleb nõnda mõista, et haigusel, mis walgete-woolust sünnitawad, ka sigidust võivad ära rikkuda. Ematupe ülemises otsas on lapsekoja suu. See on kõige tähtjam osa naislises organismuses. Lapsekoda on pirni kujuline, millel peenem ots all ja jämedam ülewel pool seisab. Käimapeale jäemiseega wenib lapsekoda suuremaks ning see wenimine tõuseb nõnda kõrgelle, et tema põhi wõi ülemine ots südame kaewanduse juurde jõuab. Enne käima peale jäemist on lapsekojas koguni

weikene ruum, mis nõnda nimetatud paari ematrumpeetiga ühenduses seisab. Need trumpeedid ehk torukesed lähewad kuni munasarjadeni, mida nad oma narmasliste otsadega ümbert kinni wõtawad.

Munasarjades, mõlemil pool lapseloda, on munad, mis praeguste seaduste järele, pärast sigitwat juures magamist uue inimese idu enes-tesse wõtawad. Iga kuuse puhastamise ajaks läheb üks muna sarjast lahti, rändab läbi ematrumpeedi ja saab siin ehk lapselokjas mehe seemne läbi sugutatud. Lapselokjas kasvab ning kosub ta siis kuni sündimiseni.

Lapseloda on mitme sideme läbi kinni. Nõndanimetatud ümargused emakusidemed lähewad läbi kõhurõnga, kauwad weenusemäe sisse, ja köidawad lapseloka sellwiisil kindlasse olekusse. Laiad sidemed kätwad ümber ematrumpeetide ja on kõhuhahale nagu woodreks.

Rõik need sjemised, nagu ka wälimised nais-terahwa suguosad piawad loomulises, täieste korralises järjes olema, kui inimene lapsesünnitamiseks kõlbuline tahab olla. Ja mitte üksnes see, waid ka naisterahwa kondiline pekteni ehitus ei tohi liig kitsas ega wigase kujuline olla, muidu ei ole sigidust, ehk on raskest sünnitamised, mis naisele sagedaste surma toowad.

Munasarjad ja ematrumpeetid wõitwad peale selle kõwaks, weetõbiliseks saada, ära paistetada,

lapselõjaja sidemed nõrgaks jääda ja lapselõjoda ematuppe langeda. Peale selle wõib ematuppe finni kashwamine, lapselõjaja kõlbmata kujuline olek, liigpikk ematupp, tammi, wõi häbeduse ja parasoolika wahel olewa liha lõhki kãristamine, üleliigne laijus ja weel palju muud wigadusi, mis osalt parandatawad, osalt parandamatad on, inimest figimataks teha.

Rende tähtjate naisterahwa sünnitamise osade juurde tulewad weel rinnad (nõsad) arwata; kui nad ka just mitte sünnitust ei tãienda, siis toidawad nemad ometi last ja on wãlimise kui ka sifemiste sünnitamiseosadega ligidases ühenduses. Ilus wõlwitud naiselik rind annab ka naise teistest tãijustest tunnistust; sest neitsidel ei ole ka rinnad weel tãielikud. Riikaua kui naine last imetab, on tema kuuwoolus seismas; siiski juhtub mõnikord, et see ka imetuse ajal ilmub. Siig kõwaste finni nõõrimise läbi wõiwad naiste rinnad rikutud saada. Rindades on palju kãsnakesi, mille läbi piima arasaatmine sünnib.*)

*) (Tãhendus:) Kes naisterahwa suguosadest tãielikumat seletust soowib saada, see leiab seda „Ummamoori raamatust“ ta maksab 1 rubla 20 kopikat.)

§ 19. Gluandja olus — seeme,

mida mehel inimese sünnitamiseks nii hädaste tarwis on, ei ole mitte üksnes selleks otstarbeks, waid ta teeb kehasse tagasi minnes seda tugewaks, ühendab waimu ning köidab hinge ihuga kindlamalt kokku. Sellest kaswab siis järgmine õpetus wällja: Ei pia seda sahwiti mitte ülemeelselt ja kasuta raiskama. Kasutaks tahame peasjalikult seda liiderlikku wiisi nimetada, kus tema ihust loomuwastalisel kombel wällja saab saadetud, kus ta kaduma läheb, ilma et selle kautuse eest mingit tulu saaks, nagu see loomulikul teel toimetuse läbi mõlemi jugu juures sünnib. Selle sahwiti üksikpoolne kautus, loomu wastalise wiisi peal, teeb ihu nõdraks, põduraks, ja waimu nõuriks. Iseäranis on onanismus wõi käsihoorus, mille toledaid järeldufi juba wanas testamentis kirjeldatakse, koguni kange ihu kurnaja ning waimu nõuristaja. Inimene, kes ennast selle patu sisse on annud, wõib selle läbi esiteks wooruse ja pärast ka ihu poolest surra.

Rahjuks leitakse seda paha wigaga juba 12 — 14 aastaste poisikeste juurest, iseäranis linna paigus, kus lastel palju ula aega käes on, kus nad uulitsatel ümber jooksewad ja üksteise käest paha kombeid õpiwad. — Siin pian ka nendele maa inimestele, kes oma lapsi linnas koolitawad, meelde tuletama, et neid auusa ja mõistliku inimeste juurde korterisse annawad ning hool-

fat järelemaatamist nõuavad, kui tahavad, et lapsed mitte hinge ja ihu poolest hukka ei püüa minema. Väga kanged onanismuse ja üleüldse pordu-elu sigitajad on libedad armastuse jutud ja liiderliku-elu romaanid. Hoidku iga mõistlik inimene iseennast ja oma lapsi nendest nagu kihwtistest usfideest eemalle! — Ka näitavad mõned täie-ealised selle üle suurt head meelt tundvat, et nad noorte inimestele ja laste kuuldes kiimalisi juttusid kõnelewad ning selleläbi noorukeste südameid kihwtitawad. Lapsehoidjad mängiwad sagedaste laste suguosadega, et neid wai- gistada, ehk antakse lastele waimustawaid joo- tisiid j. n. e. Uргу seesuguseid tegusid keegi tehku, see on laste hingede tapmine ja ihu hukka saat- mine! —

Ilma seemne raiskamata wõib aga ka üle- liigselt äritatud mõttefujutuse (Phantasie) teel käsihooruse siise langeda ja just selleläbi weel rohkem enesele kahju teha, kui ihuliku toimetuse läbi.

Ornema sugule annaksin ma nõuu, loomu- selle üsna truuks jääda ja ennast ei millgi kom- bel wälljatwoolamistele saata, mis nende hinge- rahu, hinge jõuu, iluduse ja tertwise ära hä- witab. —

Wedeluse ülemeelselt raiskamiseks nimetan ma ka seda, kui mõlemad sugud teda loomuli- kul teel, aga wäga palju ja tihti woolata lase- wad. Niisama nagu suguhimu täitmise parajal

mõedul pruukimine kehale täijuseks tuleb, nõnda-
sama vastane on üleliigne tarvitamine, kui ka
tagajärg mitte nõnda ruttu ja kolevalt nähta-
walle ei tule, nagu loomuse wastalisel pruuki-
misel, siis on ometi peale aastate kahju, mis
inimene parajuse pidamisel kauemine oleks wõi-
nud elada, ka weel see järeldus, et keha põdu-
rats ja nõrgaks jääb ning enam sellel wiisil elu
rõemu ei wõi maitseada, kui see täie jõulise ning
terwe kehaga oleks sündinud. Aga mitte üksnes
üleüldiseid, waid ka paiklikke nõdruseid ja walu-
said haigusid wõib üleliigsest seemne pillamisest
sigida. Prantsuse arst, Dr. G., rohitses ühte
noort abielu paari, kes üleliigse himutäitmise
läbi kurrja tõbesse oliwad jäenud. Niisugune
tagajärg näitab ennast ka loomuwastalise himu
täitmise juures mõlemi sugu külles. Üleliigse
himutäitmise tundemärgid on sagedaste lapselõja
nõdrus, filmawalu, filmade ümber rõngad, pea-,
mau- ja rinnawalu, tusk, kurbline olek, wiimaks
selgroo küiru jäämine, filmade nõdrus j. n. e.
Wanemad ja kaswatajad piaksiwad niisuguste
filma puutuwate märkide juures oma laste ja
kaswandikkudele hoolsamalt järele waatama. Sest
mingi asi ei kurna inimest rohkem, kui selle wai-
mulise oluse sagedane raiskamine, mis mitte ai-
nult uue inimese sünnitamiseks tarwilik ei ole,
waid ka juba käes olewa elujõuudude täienduseks
wäga rohkeste mõjub.

Nõnda kui nüüd nimetatud oluse üleliigne

raiskamine kõiki keha jagusid sellega mitte üksnes närwide poolest nõrgaks ei tee, et nad te-
mast tühjaks jäävad, waid neid ka selleläbi nõd-
rustab, et muud neile tarwilikud sahwitid nen-
dest ära imetud ja selleks sahwitiks muudetud saa-
wad, siis võib sellest wäga suurt kahju sündida.
— Kuni teadawa aastateni saab see waimukas
olus suuremalt osalt were hulka tõmmatud ja
on inimesele kosumiseks. Aga nõnda pia, kui
inimene täies olekus on, tuleb see ajapunkt ette,
mill üks jagu seemet seda teed mööda, mida loo-
mus talle ette kirjutanud, jälle wällja piab saama
saadetud, ehk keha saab waimukaid osasid liiaks
täis, wäga kange himu käib peale, millest ise-
äralikud haigused siginewad. —

Ei ole mitte weel küllalt, et üteldakse, üle-
liigset sahwiti wõida wällja tühjendada ja nõr-
gastawa wahendikkude läbi kõrwale saata ning
liiga himu takistada. Reed on ainult mööda-
minewalt mõjuwad wahendikud. Aga nad nõd-
rustawad ühtlasi ka, ja sahwit läheb jälle were
sisse tagasi, kui teistes kohtades wällja tühen-
datakse.

§ 20. Kuhu wälljatühjendus mää- ratud on,

sinna piab see ka sündima, sellepärast on ka sugu-
wõi sünnituse- himu täitmine teatawal ajal ini-
mesele tarwilik ja kasuks. Kõik see tuleb aga

felle järele, kui inimene täie-ealiseks saab. — Üleüldse maksab siin seadus, mida waremalt sugulust ja selle waigistus alustab, seda waremalt tema ka lõpeb, ja ümberpöördukt, mida hiljemalt see sünnib, seda kauemine rõemustab inimene sünnituse-jõuu üle.

Tuttaw asi on see, et inimese elus aegajid ette tuleb, kus see wällja tühjendus terwiseks on, ja kes ennast, kui loomuse käik seda temalt nõuab, wäekauupa sellest eemalle hoiab, ei täida mitte seda kohut, mis tarwis ta loodud on. Sellest tagasi hoidmisest on wäga wähe näitused; sest ühe wanapoisi wõi wanatüdruku nimi ei tunnista sarnasel korral weel midagit; aga kus niisuguseid eesmärkiid tõeste olemas on, seal on ka nende inimeste terwis sagedaste koguni rifutud. Meie saame eespool näha, et isegi abielus olejatel tagasihoidmine terwisele kahjulik on.

Rülmas põhjapoolse maade kliimas ei wõi eluaegse tagasi hoidmise eesmärgid mitte nii wäga aruldased olla; aga ka seda ei wõi salata, et liig kauugelle aetud tagasi hoidmine mõndagi haigust on sünnitanud. Mõnigi wanapoiss kannatab gihtitõbe, päraswoolest werewooluse haigust ja muud niisugust, mitmed lähewad hullumeelde, sest et kanget himu mitte waigistada ei saa. Mina olen näinud kõige ilusamaid noori neiduseid närtsiwat, tiisikuse tõbe, werelõhimise, kuu-puhastuse korratuma oleku, walge-wooluse, wähatõbe sarnaste haiguste j. n. e. kätte surema.

Õnnelik abielu-põli on meile sellepoolest juba siin maa peal taevaks. Kõige pikemat eiuiga leitakse enamiste ikka abielus elavate inimeste juures, kes õnnelikku ja korralikku elu elasiwad. Armastuse rõdemusid ei pia sellepärast abielus mitte põlgama; sest üksnes harwaste juhtub, et üks abielu paar armastuse maitsemise läbi haigeks jääb, kui see mitte üleliia ei sünni. Põdurad, haiglaselised inimesed, kes abielusse astumiseks kõlbmatad on, ei tunne ka sarnast ihaldust, ja kui siiski mõni loomulik liigutus piaks juhtuma, siis on neile tõeste tulusam, kui nad loomuse nõuandmist parajuses täita püüawad.

Kanget armastust ei wõi mitte kergeste maha juruda: tema kuuleb harwaste mõistuse healt ja on mõnikord juba surrma toonud. Üks ohwitser, kes noort neidu kangeste armastas, pidi temaga õõsel ära räägitud kohtas kokku saama; et neiu ennast kaua oodata laskis, siis oli ootaja kõige kõrgemal graadil äritatud, tema weri käis kangeste, silmad hiilgasiwad ja hingamine jäi ajuti seisma. Wiimaks ligineb armukene, ootaja tormab tema juurde, wõtab suure õhinaga ta ümbert kinni, karjatab walu pärast ja — sureb. — — —

Tuttaw on ka ühe nooremehe lugu, kes neidu palawalt armastas, aga temast tagasi tõugatud sai; ühel päewal langes ta armukese jalge ette ja heitis nõnda armastusega hinge. — Mõne elaja, nimelt koera hammustamine piab, kui neid

paarimise juures eksitatakse, tihvtine olema. Minul oli kord üks mees, juba 70 aastane, arstida, kes himu täitmisel eksitatud ja selleläbi väga walusasse suguosade haigusesse oli langenud. Kui seda alles kuitva puule sünnib, mis siis weel toorega piab sündima. Armastus, wiha ja meelenõdrus asutvad üksteise kõrwal ja puutuvad üksteise külge. Põlgtud armastus ei ole mitte ainult üksiku perekondade, waid ka koguni tertwe maade ja rahwaste õnne häwitanud. Prantsuse 30-ne aastase sõja ning rewolutsioni juures oli Ludtwig XV. abikaasa põlgtus tema wastu süidlane. Oleks see kuninga kaasa targem olnud, siis ei oleks armukesed Prantsuse riigi sisse tulekuid mitte ära neelanud ja esimene rewolutsion ning tema järeldused oleksiwad tulemata jäänud.

Berliini arsti C. uurimiste järele abielus olijate ja üksiku elu pidajate suremise üle, suriwad 30 kuni 35. aastani saja mehe hulgast 27 poisimeest ja ainult 18 abielu meest. Saia mehe seasaitwad paljalt 41 poisimeest 40 aasta wanuseks, naisemeekest aga 78. Kõrgemas wanaduse järkus paistab see asi weel selgemalt wällja. 60 aastaga on ainult 22 poisimeest 48 naisemehe kõrwal elus; 70 aastaga ainult 11 „wanapoissi“ 27 naisemehe kõrwal, ja 4 kaheksakümne aastase mehe hulgast tuleb läbisegamine paljalt üks mees ette, kes üksikpõlwes elab. See abielus elatwa inimeste pikem iga tuleb paraja-

mast eluviisist, mis abielu ühes toob, niisama nagu selle seisuses paras sugutegevus terwise hoidja on.

Siin saab veel lord meelde tuletatud, et nii heaste meeste kui ka naisterahwal selle peale waadata on, et nad õigel ajal oma liiga sahwiti wälljatühjendawad. Orna sugu juures on kange tagasi hoidmise järeldused veel tähtsamad, kui meeste juures, sest et naisterahwas oma alalhoidmiseks veel rohkem inimese edasi-sigitamist tarwitab, ja üksikpõlwe halwad järeldused tema juures ennast veel rohkem näitawad.

Magu weikeste tütarlaste juures liig warane himu sigidust surmab ja wedeluse wällja nõrjumiseks põhjust annab, mida walge woolamiseks nimetatakse ja mis haigus aja jooksul nõnda tähtsaks läheb, et ta terwist rikub, nõnda annab liig suur tagasihoidmine täiskaswanud naisterahwastele selleks haiguseks niisamati põhjust, ja ei ole mitte üksnes selle ettewalmistaja, waid ka elule kutsuja.

Looduse töö on siin üsna lihtne: sugutamiseolused otsiwad wällja-peasemise teed ja ei leia jeda mitte. Tungimine sünnitab ikka rohkem äritust. Ihu ei wõi mitte rahule pantud saada, hing tõuseb põnewusele, ilutsemise wõim aitab kaasa. Seemnekausifeste peale rõhumine on nii tugew, et see wiimaks, wähemalt mehe juures, wäekaupa wedeliku wällja surub.

See looduse toimetuse sünnib aga niisuguse kangehoidu ühendatult, nagu see sugutegemisel mitte ette ei tule. Kausikesed, mille läbi wedeluse wälja woolab, ei wõi ennast mitte enam korrapäraselt kokku tõmmata ja jääwad, kui see mitu korda sünnib, nõdraks, mis alalist wäljajoolamist ette walmistab, ning nõnda lähewad keha paremad sahwitid kaduma. Selleläbi tuleb wõsine wäljajoolus, mis arwamata wiisil keha nõrgestab, iseäranis kui see wäga sagedaste sünnib. Kui sarnane tühjendus harwaste tuleb, siis on ta kergituseks, ega ole, nagu Hufeland ja mõned teised ütlewad, mitte haigusline; jah nimetatud suur arst arwab seda wäljajoolust naisterahwa kuu-puhastuse sarnaseks ja kinnitab, et mehel selle arwaste ettetulewa seemnewooluse läbi wõimalik on ennast naisterahwast eemalle hoida. Harilikult sünnib sarnane woolus tiirastusliste unenägude järele. Kui see lugu aga tihti tuleb ja haiguse ehk käsihooruse läbi on alustanud, siis on ta kahjuline ja wõib keha ära kurnata. Siin piab selle kõrwale saatmiseks osawa arsti käest nõuu paluma; sest kui see haiguse seisukord liig sügawalle on juurdunud, siis hakkawadgi keha paremad sahwitid seda teed käima, ja ei lähe mitte üksnes sigitamise kõlbatus kaduma, waid ka keha jääb nõdraks ning kuitwab koguni ära. Niisama wõib ka liig sagedaste tagasituleja, ehk liig kange kuu-puhastus naisterahwale lõpmata kahju sünnitada, teda sigimataks teha ja hana äärele wiia

Ka jeda wigä on tarwis osawa arsti abi läbi parandada.

Sufeland õpetab õõsise seemneiwõoluse wastu Halleri hapu (Elixir acid. Halleri) pruukimist, kolm torða päewas 10—15 tilka limase wahendiku sees, nagu näituseks Islandi sambla theega ehk ka Whytti Hiina tinkturiga, nimelt:

Rec. Elixir acid. Halleri 15,0

Tinet. Chinae compos. 45,0

M. S. Kolm torða päewas 50 tilka lima ja weega. — Hiljemalt pruugitakse Ohinit, Quassiat, Colombat, terra Catechu, terasweini ja Pyrmonter-wett, pestakse suguosafid ja ristluid külma weega, ning pärast seda wedelamaiks tehtud kampweri-waimuga.

§ 21. Inimese sigimistest.

Selle wiisi ja kombe üle, kudas inimene algneb ja sigib, on paljugi waieldud ning waieldakse praegugi weel. Arstid anatoomitused ja loomuse uurijad püüdnud seda lähemalt läbilatfuda, ja tõiwad sagedaste uurimiste peale tuetatult ehk arvamiste läbi juhitult wõimaliku oletu üle põhjendatud seletusi ette, mis sagedaste üksteise wastu käisidwad, ja millest üks teise ümber lüftas, naeruwääriliseks tegi ning ikka enam

pimedust selle asja kohta tõi, mis äraseletatud pidi saama.

Esimised arvamised langesivad meesterahwa kasuks. Usuti, et sugutamise wõim üksnes te-
mast wällja läheb ja naisterahwale mingit muud tööd ei järe, kui selleks pannuseks olla, milles mehe seeme alles hoitud, kaswatatud ja kuni sündimiseni kantud saab.

Siljemalt jäeti see arwamine kõrwale ja üteldi, et naine omalt poolt niisama palju olust sugu sigitamiseks annab, nagu meesgi, ja et ta mõlemad olused, millest sugu sigineb, lapsekoja fisse wõtab, ning nõnda uue inimese saamise juures mõlemil ühe wõrra osa on.

Mõned arwasiwad kohe esimesel nende oluste kokku puutumisel uut inimest algnema hakkama, teised aga mõtlesiwad neid oluseid esiteks mädanema minewat. — Sigiduse olus ja kehaks kujunemine oliwad asjad, mida uuriti, millele seletust otsiti, millest teaduslikult kõneldi ja mille kohta siiski wõis ütelda, et temast ikka weel kindlat otsust ei jõuutud anda.

Pia wõeti suurenduse-klaasid abiks ja taheti nii pikkamööda ja imelikult walmistatud mehe seemne sees elawaid hingelisi nähtud olla, mis siis neile, kes neid näinud oliwad, mingit kahtlust üle ei jättnud, et need kõik weikesed inimesed on, kes aga ainult seda ootawad, et nad sinna kohta saawad, kus nemad oma weikest elu alles hoida ja edasi ajada wõiwad. Et neid nõndanimeta-

tud „elukaid“ arvamata hulk oli, siis oli selle sisteemi järel tarvilik, et tuhat pisukest inimest hukka läksivad, enne kui ühele õnneks anti, täielise olemisele tulla. Sellel põhjusel ja nähes, et ka teistes wedelustes sarnaseid liikuwaid kehakesi ujus, jäeti see arvamine pia jälle maha ning „weikesed inimesed“ läksivad oma olematuseesse tagasi.

Üks teine sigiduseteorii oli nõndanimetatud „sissemahutuse-süsteem“, mille järele tinnitadi, et kõik inimesed ikka weiksemates idukeses, üks-teise sees, warjatud olla; aga kui lõpmata weikusesse oleksivad millionide juures, maailma alustusest saadik, need idukesed pidanud kaduma, iseäranis kui meie ühe inimesesugu alustajaks wõtame. Ühe punkti (täpi) millionindama jau millionlik jagu oleks siis see ruum, mille sees inimese idu piaks olema.

Üks partei seisis rohkem õrnema sugu eest ja pani inimeseks saamise pea põhjuse tema sisse. See oli Dvistide süsteem, kes ütlesivad, et inimese idu emas munade sees on. Selle kohta käisivad ka mitmesugu süsteemid ja jautused, mis aga siin rääkida liig laialine ja kasuta oleks.

Rõigist wanema ja uuema aja anatoomikuste, loomuseuurijate ja arstide ülesleidustest näitab nõnda palju kindel olewat, et ema sees munasarjas olewad munad inimesele algusoluseks on, s. o. et naisterahwa täis kasvamisega uus ini-

mese worm weikese muna sisse sigib, nõnda nagu tema ise enne oma ema juures oli.

Seda ei pia aga mitte nõnda mõistma, nagu oleks kõik inimese keha osad juba weikeses kujus muna sees walmis, waid see on ainult wedelus, mis, kui tema liikuma on pantud, niikohi kõik osad wähe haawal loomuse eeskirja järele wällja firutab ja inimeseks kujutab. Selle siin nime-
tatud wedeluse liikuma panemine sünnib aga niiskuse ja selle oluse läbi, mida mees sinna juurde paneb, ning ei wõi ilma selle mehe lisata seal mitte kedagit sündida.

Mina tunnen selles asjas ettetulewa sünd-
muse seletamiseks ühe wististe passiliku mõtte-
pildi, kui ma teda sooja kewadise wihma jarna-
seks nimetan, mis koha filmapilgul kõik maa sees
olewad seemneterad iseliku liikumisele paneb, mille
mõjul nad wällja paisuwad, mõlemilt poolt, juu-
rest alaspidi ja idust ülespidi tegetwaks saawad,
ja nõnda oma ilusa kujule kasvawad. Tule-
wane inimene on munakeste sees warjul; seal on
temal wõimalik täielise olemisele kosuda. Aga
see loomuse jõuud on pisukeste munakeste sees nagu
nõia wõimu läbi kinni pandud; ta uinub temas
alaliste ja ootab seda filmapilku, millal sala-
dusline nõiakepp teda puudutab; siis kauwad koha
kõik sädemed, nõiduse wõim on lõpetatud, ja seal,
kus wähe aja eest alles rahu ning waitsus wa-
litse, näitab ennast häkisel liikuw elu. Nõia-
kepp, mis seda suurt imet teeb ja tarretanud,

toore oluse fiske elu toob, on mehe seeme. Tema juures on see vägev omadus, liikumine, mille sees ta ise on, ja mida suurekstegeta klaasi läbi kergeste näha võib, liigutus, mida tema hulga teiste orgaanliku kude-elementidega jagab. Nõnda tuleb elav liikumine paigal oleva, uinutva muna tomбу fiske. Mitte muna ja seeme kokku ei ole ehitusmaterjal, millest uus olemine ülesse saab ehitatud; muna üksi on ehituse kiivideks, seeme sellewastu osaw ehitusmeister, kes kujuta hunkust orgaanlise liigetega täie olemise loob. On ta oma lootwa jõuu maksivaks teinud, siis lähed tema hukka, ja just sellamal wiisil, nagu iga orgaanlik asi, mis kõlbmataks on saanud. Nõnda nagu pudusoon (närv), mis mitte enam ei tunne, raswa sees teistsuguseks muutub, kõduneb sellamal wiisil seeme, kui ta naise munakeses oma kohuse täitnud on. Seda wiisi ei saa siis seeme mitte ühtlasi lapses-figimise materialiks, waid muna üksi on see. Kumbal aga on selles elulises sündimise lugus suurem tähtsus, kas toorel olusel wõi lootwal jõuul, mis seda liikuma paneb? —

Nüüpea, kui nüüd see liikumine pisukesel muna fiske on saanud, milles inimene figima piab hakama, siis lööb ka see weikene olemus omad juured enese ümber olewasse emasse ja wõtab nüüd sellest kohast, kus nad fissetunginud on, oma tarwilikku toitu. Laps, mis esiteks pisukesel ujuwa kala sarnane on, wõtab nüüd esimest werepunkti

südame kohtas oma kätte millest tema siis edasi kosub.

Sellest teisest werepunktist, milles pia pulsilööf ilmub, kasvavad kord-korralt kõik weresooned, esiotsa muidu nagu punased jooned ja wiimaks päris sooned.

Lapse elu alustab sellest filmapilgust, kus esimene pulsi löök awalikuks tuleb, sest selle alles nii tähtjuseta pulsi löögi läbi sigiwad juba weikeses, alles limases kehas sooned. Juba esimesel were täpikesel piab liikumine olema, ja selle liikumise läbi saab soonesüsteem idutsema hakkanud inimeses ifka täielisemaks.

Selle järele ja selle läbi tuleb siis kõik terve keha kasvamine. Pikem kirjeldus oleks küll mõnelegi meele järele, aga ta ei kõlba mitte süia, tarwitab palju ruumi.

Tuttawal kombel üteldakse, et laps alles siis elama hakata, kui ema tema liigutamist tunneb; aga see on wale arwamine: sest ema ei tunne õrna taimne peenemaid südame löökisid ja weiksemaid liigutusi mitte. Alles siis, kui laps juba nõnda suureks on kaswanud, et ta oma korteri wälimisi seinu puutuma ulatab, siis on see tunda.

Lapse konti punktid on kristalli täpikeste jarnased, mis kristalliseeritawa soolade juures ette tulewad, ja laste kontide juures nähtakse keispaiakas hülgust, mis iseäranis pealuu küllest sillma paistab.

See kõik on esiteks tarretanud kujukiline, siis frõmpsluu ja läheb wiimaks päris luuks.

Räed ja jalad kasvavad lapsel nagu oksad wällja, ja sellest aega mööda kasvamisest tulebgi, et mõnikord lapsel üks ehk teine liige puudub. — Mina ei taha siin mitte wälimestest wigadest, ja iseäranis nendest, mis tõukamise wõi kukkumise mõjul sünniwad, rääkida, mis niisamati lapse keha kohta wõiwad mõjuda. Aga ma usun kindlaste, et nagu ehmatuse meie eneste ihule ehk üksiku liikmetele mõnikord wigat teeb, nõnda ema hinge liigutus ka tema sees lapselle mõjub. (Pikemat seletust selle kohta annab „Mammamoori raamat.“ Piltidega. Hind 1 rubla 20 kop.)

Ilma et tartwis oleks laialise anatoomialise uurimise kallale minna, ilma et waja oleks mitmesuguste arwamiste tulidega kokku puutuda, wõib inimese sigimist niisamasuguseks arwata, nagu kana poja sigimist muna sees, üksnes selle wahega, et munal kohe terweks sigimiseks ja kasvamiseks tarwiline sahwit juures on, inimese laps aga esimest woiduse sahwiti ema küllest wõtab. Selle arwamise juures ei minda loomuse teest tõeste mitte kõrwale.

Täheendus: Kanamuna on see, mille kallal teaduse hiimuline kõige sagedamalt ülema loomaklasside saamise ja sigimise teadusele tõttab. Sellepärast olgu mulle lubatud, selle juures natukene wiibida ja teaduse kõige uuemat seisupunkti ruttatawaks teha. Kanamuna on naise munakese sarnane, mis juba sugutotud on. Kana paarimise läbi wastuwõetud seeme jätkub hulga munade ühel ajal sugutamiseks. Kana munetud muna

sees on mehelik seeme oma tegevust toore ja kujuta oluse kohta juba alustanud; waadatakse muna suureks tegewa klaasi all, siis leitakse rebu sees weike isemoodi kujutatud osa, nõndanimetatud „kuleaste.“ See weikene osa muna sees üksi on muna, kõik muu jagu ei ole see. Kõik rebu ülejäänud osa ja muna walge terwelt on ainult kanapoja toitmiseks määratud, niikaua kui ta muna sees wiitib. Seemne emaihus muna kohta alanud toimetus on ajutiks seisma jäänud, mitte aga ära lõppenud. Niipea kui tema tarwilikku soojust saab, hakkab emaihus alanud toimetus wälimises ilmas usinaste edasi minema. Wälimises ilmas ei ole aga munal mitte ema, kes teda, nagu inimese ema oma ihus olewat last kuni sündimiseni enese wewega sööbaks. Kana poeg piab siis oma ema poolest suuremat kaasawara saama, et sellest kuni munast wälja tulekuni süia wõiks; muna loor piab tema toitu ja ka teda ennast warjama. Sellepärast on kana muna ilmudes nõnda suur, inimese oma aga nõnda pibi-pisiline. —

§ 22. Mill ajal sugutamise ihaldust piab täitma.

Ülemal sai juba nimetatud, et elutäienduseks tarwis minewa sahwiti hoidmine, mis ühtlasi inimese sugu edasi-sigitamiseks pruugitud saab, niisama tähtjas on, nagu tema wäljasaatmine kui teda liig palju tagawaraks on.

Siin on nüüd küsimine, millal seda sahwiti nii üleliia tagawaraks on, et ta wäljajuhjendamist nõuab, ehk wiisakamalt ütelda, millal on mõlemil sugudel juures-magamiseks paras aeg?

Arwamised selle asja üle on ka küllalt mitmesugused olnud. Mõned arwasiwad kõige parajama aja abielusse heitmiseks kolmekümne aasta wanuses olewat. Teised, kus hullkas ka weel uuemad kirjaniidud on, määravad seda õrnemal

fugul 18 — 20 ja meesterahwal 20 — 24 elu-
aasta kohta.

Mina ütlen, et siin midagit muud määra ei ole, kui inimese ihulik jõuud ja tema elamise wiis. Enne piab inimene ise täieline olema, kui ta oma sugu edasi sigitamise peale tohib mõtelda.

Üsna täieline wõi täie jõuline ei ole aga weel meeste- ega naisterahwas siis mitte, kui uue inimese sünnitamiseks tarwilised muudatused endid nende juures näitawad; see on ainult tunnistuseks, et keha juba nii kaugelst täielik on, et temal aga paljalt weel sugutegemise täijus puudub; mitte aga, et ta juba edasi sigitama wõib hakata.

Et tulew sugu terve ja tugew saaks, siis piab abielusje astudes, kui ka mitte igaford wäga ilusat, aga ometi kestwa terwisega inimest elu seltsiliseks walitama. Noor neiu, kes abielusje astuda ja oma mehega terwet, tugewat järelsugu tahab saada, waligu enesele kestmise kaswuga, tugewa muskletega mees abikaasaks; pikal, kuiwetanud meestel ei ole suurt sugutegemise jõuudu, sünnitawad ka arwaste waimurikkaid lapsi. Paksu ruuge juuksestega ja ilusa palehabemega, tiheda kulmu karwadega, pika ja ilusa silma lauugudega, ümarguse paksu lõua ja täielise palgedega mees on terve ja mõistliku laste sünnitajaks kõlbulik. Pikemalt waadaku naisterahwas abikaasa walimise juures elawa, tuliste filmade, punaste huulte, waimurikka näu,

kõrge rinna, paraja pikkusega kaela, tugewa, laia õlade, tugewa käte ja ümarguse kõhu peale, mis head seedimist ja selle läbi ka head sugutegemise jõuudu tunnistab. Üleliig tugewa kintfudega mehed on enamiste ikka nõrgad sugutegijad. Mees- test, kes noores põlves liig rohked naisterahwa ja wiina pruukijad olivad, saab wäga arwaste kõlblikka abielumehi; on nad aga peale selle weel nõrga poolsed ja tunnewad endid peale wälljawoolamise wäga tüdinud olewat, siis on naisterahwastel nendest wäga wähe head loota.

Dore seis, uhke, waba käik, ferrgus kõigis keha liikumistes, isegi raske tööde juures, annawad kõigi organide tublidusest õiget tunnistust; niisugune mees on sugutegemiseks tõeste kõlbulik. Mehed, kelle liigutused pikalised ja raskest on, kellel nõrk heal ja kes ka keha nõrkust kannatawad, need on ka karakteri ning sugutegemise jõu poolest nõrgad. Liig kõhetu olek on nõrga seedimise märk; aga ka liig paksub mehed on arwaste üsna terwed ja tugewad, iseäranis kui nad raskemeelse loomuga on. Erga loomulised mehed ou wäga tulised armastajad, nendel on punane näufarw, elawus kõigis liikumistes, waimurikas mõistus ja lõbus meel, aga nad on ka fergemeelsed ja lõbu otsijad.

Nõrgad, kahwatanud mehed, kes wäga tundmuslised, hõlpsaste äritawate närwidega on, ei ole mitte kõige paremad abielu mehed; nõndasama ei ole ka suurtel tugewatel kogudel õrna

sugu järele ihaldust. Pruuni juukse ja nahaga mehed on armukadedad, isemeelsed, auuahned ja armastavad raamatute kallal uurimist. Rõige vähem kõlbavad veel walge juuksestega mehed ihuliku jõuu poolest waadates heaks abielu sel-
filisteks.

Kus siis need märgid wäga nähtawal on, seal wõib arvata, et nende kandja haiglane on. Ergaloomulised mehed wõiwad rinnapõletikku, närtwinõrgad närtwihaigust, tugewa muskletega mehed rheumatismust ja gihti, ning lõdwaloomulised weetõbe omas ihus kanda. Rõige parem mehe wanadus tugewa laste sünnitamiseks on ikka kahekümnemast kuni kolmekümnema aastani. —

Mõnda oleme mõnda omadust, mis heal abielu mehel tarwis on ja teiselt poolt neid, mis mitte tarwis ei ole, tähendanud. Nüüd tahame ka ühe pilgu õrna sugu peale wiisata. Suurte peadega naised on walitsuse himulised. Wali-
tagu naine, kellel paksud, pikad ja pehmed juuksed on. Niijugustel naistel on pehmus tuge-
wusega ühendatud. Ilusa kullakarwa juukse-
liste pea omadused on teaduse armastus ja truus-
dus. Ruuged ja mustad juuksed awaldatawad tuli-
sust ja elawust; sellewastu on pruuni juukselised taltjutamatad ning kisuwad mehe püksid oma jalga. Punase juukselised ei ole mitte ilusa laste sün-
nitamiseks kohased.

Kullakarwa juukselistel on enamiste sinised, pruuni juukselistel mustad ehk sõstra karwa

filmad. Silm on hinge peegel; waadatagu sel-
lepärast elawa, waimurikka ja ühtlasi õrnalt
waatawa filma peale. Naistel ja neidudel,
kellel finised rõngad filmade ümber, on sage-
daste sisemisest kurbtusest waewatud ja lihahi-
mulised, kui need finised jooned mitte mõne hai-
guse järelduš ei ole. Naistel piab weikene roo-
sipunane suu olema; — kahwatanud huuled, ise-
ärانىs kui nad mitte koguni kinni ei ole, ja kol-
kunud higemed, on nõrga terwise märgid.

Sabemega naised piawad wäga lihahimulised
olema, ja ei olla neil seda pehmet loomu, mis
naiste ehe on.

Pikk-ümargune nägu, ilma lohkude ja muh-
kudeta, on naiseliku ilu pea-tingimine. Liig ette-
tungiw lõuug rikub ilu. Liig pikk kael, iseära-
nis kui ta lahja ja nurgeline ning suure kõri-
sõlmega, on koguni inetu waadata; weel inetum
on ta, kui meeleliigutuste juures muskled ja soo-
ned üles paisuwad, mis häkilist, wihast naist tun-
nistab. Kitsa rinnaga, ette-seisiva õlade ja kitsa
niuetega naine ei sünnita ilusaid lapsi, on tiisi-
kuse tõbe wimmaline ja tema sünnitamised on
rasked. Madal, sisselangenud kõht awaldab halba
seedimist ja weikest sugutegemise jõuudu; selle-
wastu walitagu sirge, ümarguse kehaga, laia niue-
tega, tugewa lintjude, täieliku nisade ja ilusa
ümarguse kae wartega naisterahwas eluselisiseks;
ta ei tohi mitte liig suur olla, sest et ta siis esi-
teks mitte ilus ei ole, teiseks raskestes sünnitab;

on ta sellewastu liig pisufene, siis toob ta jagedaste wigaseid lapsi ilmale. Reskmine kashw on selle järele kõige parem.

Ginge omadusi tuleb naisterahwa juures nii samati tähele panna, nagu seda meesterahwa kohta sai nimetatud.

Abielusse heitmiseks on naisterahwal kõige parajam wanadus kahesateistkümnest kuni kolmekümne aastani. Sünnitamiseks on naisterahwad neljakümne ja tihti ka wiiekümne aastani kõlbulikud, mill kuupuhastus harilikult maha jääb. Naisterahwa iluduse juurde tuleb, peale selle mis juba nimetatud, ka weel pisufene jalg arwata; kui tal peale selle weel paras paksus, ilus nägu, pehme loomus, elatus j. n. e. on, siis wõib teda tõeste ilusaks naisterahwaks nimetada.

Esimesed abielusse astumiseks kõlbtuse märgid tulewad mõlemi sugude juures alles siis nähtawalle, kui nad sugu edasi sigitamiseks kõlbuliseks saawad. See, et juba mehe seemet nähtakse ehk, et ta juhtumise kombel wälljagi woolab, ei ole weel kellegi tunnistus, et teda juba üleliia on ja et ta wälljatühjendust nõuab. Haigus wõib teda kaduma minema teha, äritus enne aega wällja woolama panna.

Ornema sugu õitseaja sisse astumine ei ole ka weel mitte tunnistuseks, et suguhimu täitmist tarwis oleks, kui ka kange äritusgi peale selle naisterahwal on; waid see näitab paljalt, et loomus nüid neidu sugutegemisele ette hakkab walmistama.

Looja on inimesed oma oleku poolest nii mitmesugused valmistanud, et peaaegu võimata on ütelda: see ja see aasta on abielusse astumiseks kõlblik aasta.

Õnne selle kõlbtluse märgid ei tule iga inimese juures ühel ajal nähtavalle. On 12 aastaseid tütarlapsi, kellel juba korrapäraline kuupuhastuse toimetus on, kuna teised 17 — 18 aastased neiu alles asjata seda ootavad. — Poisikesed tunnevad sagedaste veel waremalt meheea jälgesid. —

Ilma et siin teiste mitmesuguseid arvamisi ette tooksin, arvan ma üsna kehteed käima, kui ma tütarlapsel kaks aastat pärast ditseaja sisse astumist, s. o. pärast esimest kuupuhastust, mehele luban minna ja lapse sünnitamiseks parajaks arvan, ilma et temal sellest wiga oleks. Ma ei mõtle siin aga mitte haiglast olekut. On nais-terahwaid, kellel juba loomuvastaline wäljaloolus on; neile tuleb loomulik ditse aeg harilikul kombel waremalt, sest et loomus sellel wiisil wastalift woolust kautada püiab.

Need põewad aga sagedaste mitu aastat. Ra puuduwad neil harilikult teised sünnitamisele tarwilikud asjad, näituseks nisade täieline suurus.

Nõnda wõib siis ainult üks kõigiti täieline naisterahwas, kes täieste täis kaswanud on ja kellel nimelt nisad nõuutawas suuruses, kaks aastat peale ditseaja sisse astumist õigusega abielu

rõemusid maitseada ja kohusid mis sellega ühenduses, täita.

Meeserahwa juures on seda aega palju rassem määrata. Et temal weel teine mure kaelas on, nimelt naise ja laste toitmine, et temal oma tallituste ja töö juurde, milleks ta määratud on, olgu ta seisus misjugune tahes, rohkem jõuudu, tublidust ja haridust tarwis läheb, — siis on küll wäga heaste arusaadaw, et tema enne kahetümne aasta wanadust suguhimu täitmise peale ei tohi mõtelda, kui ta oma eesmärgist kõrwale minna, terwisele kahju teha ja eluaega lühendada ei taha.

Rõigis neis juhtumistes on wällja jäemisi. Maa inimesed wõiwad suguhimu waigistust pikema aja peale lükata, sest et alaline töö neile mitte aega ei anna juuresmagamise himu enne aegu ülesse äritada ega ilutsamise wõi otsitud ärituse läbi täijuselle wiia. Ka puudub nende juures see meelitaw külgetõmbaw mõju, miska linnades, ja iseäranis suurtes linnades, mõlemad sugud endid wastastiku äritada püüawad. Kergemat tungi, mis siin juba peaaegu äraandmataks saab, wõidab maamees hõlpsaste, ja tugevam, mehe jõuline tung on see, mis teda wiimaks hädalise suguhimu waigistamisele ajab.

Sellepärast waadatagu ikka selle peale, mis suguses seisukorras noored kosjakanditaadid elawad. Kuueteskümne aastase tütarlapsela, kes kõik majaperenaise ja ema omadused eneses juba

walmid tunneb olema ja meeste seas elab, kes tema ilutsamise jõudu alaliste äritavad, paljalt sellepärast meheleminemist ära teeldata, et ta weel mitte 18 wõi 20 aastane ei ole, on kole ülekohtus, ja kui tema oma nõuudmisi õiguse wastalisel wiisil maksuwaiks teeb, siis on ta ikka wähem nuhtluse wäärt, kui need, kes teda asjata põhjusega tema mehele minekut takistawad.

Tuleb mitu kord ette, et selle läbi mõnigi tõlkulik abielu ühendus kõrwale saab heidetud; sest tütarlastest oleks ka jõledus nõuuda, et teda mehele piaks pandama, kui need, kellel tema üle ütlemist on, seda mitte ei soowi.

Teist takistust abielusse astumiseks wõib nõder keha loomus anda, iseäranis närwide nõderus, nagu see noorte tütarlaste juures sagedaste ette tuleb. Wanemad pangu tähele, et nad niisuguste tütarlaste juures mitte oma jonni ei aja, mis neil pärast libedaste kahetseda tuleb; sest kui sarnast närwinõrka tütarlast tema tahtmise järele mehele minemast keelatakse, siis wõib see tale mõndagi haigust sünnitada.

Sellepärast ei wõi siin milgist küljest aastaid kindlaste määrata, sest et wälimised ja sise- mised olekud niiwäga mitmesugused on, ja ise- loom selles asjas paljugi muudab.

Leitakse 16-ne aastaseid neidusid, kes juba selle loomuse-himu täitmist nõuawad, kuna mõned 20-ne aastased selle kohta wäga wähe taht- mist awaldawad. Riisumati on ka meestega lugu.

Mina olen noori mehi tunnud, kellel 18 — 20 aasta wanuselt weel sugugi ihalduft örnema sugu järele ei olnud, kuna teistel see kirg juba 16 aastafelt nõnda kange oli, et mitte tema wastu ei jõuudnud seista.

Wanemad katsugu poja ja tütre käest sõbralikku usaldust nõuuda, et need oma sootwisid neile nagu sõpradele ära räägiwad. Kui wanemad seda milgil põhjusel mitte ei wõi, siis katsugu nad oma lastele mõnda sõpra nõuutada, kes selle teatuse nendelt kõlblikul kombel wällja nõuab, et siis teaksiwad, kudas lastega waja on toimetada.

Nõnda kahjulik nagu liig warane loomuse toimetuse täitmine on, nõndasama paha on ka liig kaua sellest eemal hoidmine, ja nii kui wara walmunud tütarlapsed, kes liig pea abielu saladustega tuttawaks saawad, iseäranis sarnasel korral, kui nad mitte siigitwad ei ole, üsna kergeste kõigi haiguste sisse langewad, niisama on lugu ka nendega, kes abielusse astumise liig pikale jäätawad.

Resk-tee (*Medium tenuere beati*) on siin wäga sootitaw, sest et sagedaste selle himu ülemäära warasest täitmisest nagu ka liig pikale jätmisest kõik terve ihu kahju tunneb. Ometegi ei pia siin juures mitte liiga kartlik oldama, iseäranis ei pruugi selle üle rahutumaks jäeda, kui liig kaua oodatakse. — Nii kaua kui weel mitte kangeid liikumisi were sees, wõitmata tungi ega sagedaid seemne woolamisi unes ei ole, pole ter-

wise kohta mingit häda karta. Neil, kes liig wara on alganud, on kõige parem järgukauupa sellest tagasi tõmmata.

† Segi juba väga kangeste ilmuwa suguhimu juures võib, kui selle parajalt täitmine mitte võimalik ei ole, selle peale mõelda, kudas ihu ja hinge sellest muidu piinawast ihaldusest peasta. Seäraniis on hariliste tallituste nagu ka elupaiga wahetus soowitaw. Uued asjad teewad hinge ja ihu tähelepanewlikuks ning annawad neile nõnda palju tööd, et sarnase himu peale aega mõteldagi ei ole. Seaduskorralise oleku juures saawad aga munad seda vähem seemet walmistama, mida vähem meie suguelu peale tähelepanewlikud oleme.

Suguhimu liig warane olek tuleb sagedaste sünnitus-organide haiglikust äritusest. Üsüd wiidwad selleks põhjust anda. Tihti on skrophletõbi (Skrophelsucht), haiglikud äritused keha alumises jaus, sündimisest pärandatud emaka-wiga ja loomuwastaline wererohkus alumise kehajau sees warase ja liigse suguhimu põhjusteks, mille wastu muidugi palju võib teha. See ihulik kasvatus tugewa sündimisest päritud terwise juures, kõige liig wägewa söömise ja higistama ajawa jookide põlgamine, hoolas töötamine noores põlwes, rohke liikumine wärskes õhus, reisimised, kehafised liigutused, parajuse pidamine kõigis asjus, hinge rahuline olek, suplemine jões, sünnituse organide külma weega pesemine ja külma

wee joomine wõitwad seda wigä parandada. Kui aga seda loomuwastalift kihelust liiderliku romaanide lugemise ja kõlwatuma piltide waatamise läbi kosutada püütakse, siis jääb sarnane inimene oma himude orjaks ning langeb wiimaks nende ohwriks.

§ 23. Sugu-toimetuse ajast ning kombest.

Rõnda kui inimese kõigi muude ihuliku ja isegi waimuliku tegevuse wõimude juures teadawat mõetu on pidada, kui neid kaua nõrgestamata ja seal juures ühtlasi kõige terwe organismusele kahju ei taheta teha, nii on see ka kõnes olewa sugutoimetuse juures tarwilik, et ta kogu terwisega weel ligemas ühenduses seisab, kui keegi teine.

Üleüldiselt wõib ütelda, et see toimetus kehale kahjuta on, kui ta täie terwise juures ette saab wõetud, kui selle lõpetusel mitte tüdimust, eksitamist ega mingit muud wia tundmust ei tule. Banafõna: „Rõemu kaasas käib kurwastus,“ ei lase siin mitte armastajate peale pöörata; sest kui selle himu kustutus täielise jõuu juures, meele järele olewa inimesega ja selleks tarwis olewas ladusas olekus sünnib, siis ei ole ta midagit vähem kui rõemus toimetus, ei jäta mitte nukrat tundmust, weel vähem kurblikku meelt järele. — Mitspäraast piaks ka loomus ühe ihaldusele, mis

inimesele kõige kõrgemaks õnneseks on, nukrat järeltundmust olema annud, mišpärašt nii lõbusa tööle, ennast uueste luua, kurbtust juurde lišama, mis selle lõbu mõrudaks teeks?

Aga sellepoolest annan ma hõlpsaste järele, et see kes ennast üleliia selle lusti šisse annab, et see ihu ja hinge külles ša paha järeldusi tunneb, mida iga üleliigne lõbu ühes toob. Niisugune šahjuline mõju atwaldab ennast selles, et inimene nõrgaks ja juhmiks läheb, töös ja šeha liikumistes tuimapolšeks jääb.

Minu kauaaegne arstimise ameti pidamine ja mu hulga haigete tunnistused on mind nišugust wahet tundma õpetanud, et üks meeste-rahwas igal päewal šeda himu wõis waigistada, šee on, iga 24 tunni šees šord, ilma et tema terwišele sellešt mingit šahju oleks šaanud, kuna teine šeda üks šord nädališ tehes juba paha olet tundis; ja ometi oliwad mõlemad pealt nähes terwed inimesed.

Aga nende šahwtikogul oli šumbagil iše šiht, ja ainult šee wõib määrata, šas šeda himu šagedamalt wõi harwemalt waigistada tuleb. Kes palju peaga töötab, selle šahwti šuurem šiht on šinna poole, ning ta tunneb sellepärašt šughimu täitmišeks wähem ihaldust. Ši pia mitte unustama, et šiin iška terwetest aga mitte haiglašttest inimestest kõne on.

Ma tahan šiin weel mõned reegliš anda, mis

igaühele selles asjas nii hädaste tarwis minevat parajuse pidamist selgeks piatwad tegema.

1. Ärgu pietagu mitte iga äritust, mis sügühimu lustile ülesse kihutab, juuresmagamise täitmise nõuudmiseks! — Sünnib see äritus mingi wälimise asja läbi, siis on see ainult meie iludusest lugupidamise tunnistus, loomuse anne, mida meie mitte kohe nõnda halvaste ei pia pruukima, et meie tundmus selles asjas nõrgaks läheb. Mina arwan koguni selle wastu, et niisugused õhinad, mis ruttu mööda lähewad, parem allasurutud piatwad saama, sest et sünnituse oluse were sisse tagasi minek hinge ja ihule uueste sündimiseks on, mis terwist rohkesti tuetab. Mitmed on minule seda minust enesest elus proowitud lugu kinnitanud, et niisugused üleskerkitwad tundmused, kui nad mahalitsutud saidwad, lõbusat meelt ja jõuudu rohkendasiwad. See ei piaks aga mitte üksnes meie meelt mööda olewat õige ilusat noort tüdrukut nähes sündima, waid iga kord, kui meie iseenele üle wõitu saame.

2. Wõetagu kõwaste ette, sügutoimetust ei iialgi kaks ehk koguni mitu korda järgimööda täita. Kui terwis armas on, siis ärgu lastagu ennast ei mingi asja läbi nii kauugelle wiia. Niisugusest teust tulewad kahelordsed kahjud. Esiteks nõrgastatakse ennast teistkordse himu täitmise juures wähemalt kuus korda rohkem, kui esimese korra läbi. Teiseks ei anta loomusele mitte aega, kaduma läinud osa tasuda, ja kolmanda-

maks rifutakse seemne-kauksitesed nii wäga ära, et nad sahwatifikid enestesse tõmbawad, mis mitte finna kõlblikud ei ole. Niiisuguse jõuu peale käimise järel ei tule mitte üksnes nõdrus, waid tihti ka wisa haiglik limawoolus kusetorust.

3. Sugutoimetust ei pia iialgi haltwal seisul, nimelt seisest ettewõtma, sest mingi asi ei nõrgenda keha nõnda rohkest, kui sarnatses seisuforras suguhimu täitmine. Selle wäsitawa toimetuse juures piab — peale selle tarwis seatud liikmete — iga muu keha osa puhkama. Ta piab enam närwide kui musklike tegewus olema, ja seisumise juures on just suur hulk muskleid kõwaste ametis.

Rõigi arstide arwamise järele on küll see juuresmagamise wiis ja kombe kõige parem, kui naisterahwas sellile all ja meesterahwas kõhuli tema peal on; see toimetus on weel seda lõbusam, kui seal juures suud saab antud; üksnes niisugustel juhtumistel, kus naisterahwa ematupe käik liig pikk ja mehe liige liig lühikene on, wõib sugutoimetus loomade wiisi järele ettewõetud saada. Sell wiisil saab emakaanal tolli osa lühendatud ja mehe liige ulatab sügawamalle. Parajal mõedul pruukimist ei pia naine mehele iialgi keelama, misläbi mees sunnitud on seda mujalt otsima. Teiselt poolt ei pia naine meest mitte liiga sellele himule äritama.

4. Nimetatud ihaldust piab ainult meelejärgi olewa inimesega täitma. See on pea tin-

gimine, mille läbi täielikku lõbu võib tunda, mida loomus sinna jisse on pannud. Wiimane tähendus viib meid ühe punkti peale, mis õrnem fugu küll väga südamesse piaks võtma! Kui ometi naine püüaks ikka mehe meelest armsaks jääda! Kui ta ometi mehe vastu nõnda wiisakas ja häbelik oleks, nagu neiu põlves poiste vastu! Omast naiseliku waranduse rohkest piaks ta ikka midagit ette tooma, et oma mehele alati armas oleks. Siis saaks ta meest igaveseks enese külge kõitma ning abielurikkumist ei oleks olemasgi.

Suguhimu waigistust ei pia mitte tiirastuse tööks tegema. Siialgi ärgu otsitagu uusi äritamise wiisid lõbu suurenduseks. Lihtne himu waigistus on ikka kõige parem, sest et ta loomuse nõuudmise järele käib, mis, ehk ta küll ennast muudab, siiski ikka lihtne juhataja on. Selle lihtsa tee peal ei leita mingit loomuse wastalist äritust, jõund jääb alles ja saab nõnda ütelda weel suurendatud.

Sulk aastaid on, milles see waigistus kosub, seisab ja iluneb. Saht, mis kaduma läheb, piab kaduma minema, et teisele ruumi teha, mis juba kehas ettevalmistatud on.

Viib isegi fergeste näha, et mida rohkem ihu teda valmistab, mida vähem teda keha ülespidamiseks, mis juba isegi täis ja kindel on, waja läheb, mida kasinam teda raske liikumiste

ja waimu töö peale nõuutakse, seda rohkem wõib teda sugutarwituste peale pruufida.

Meie tuleme nüüd selles toimetuses olewa parajuse pidamise punkti peale, mille üle lühema mõttega inimesed minu arvamist ehk laitma saawad. — Mina mõtlen seda, kas juba ära toimetatud sugutamise järele kohuseks on, ennast sugulustist koguni eemalle hoida ehk ei.

Suurem osa „wariseerijid“ on kangeste eemalle hoidmise poolt, aga arst piab sellest waatepunktist silmitsema, mis ihu ja terwise külge puutub. On hea ja ilus, kui eneselle ütelda wõib: ma olen seda moraallikku ohwrit toonud. Aga kui ma selle läbi põdema jäen, siis ei ole ma ikka weel mitte korralikult toime tanud; sest ma olen enesele ja nendele kahju teinud, kelle eest mull muret on kanda.

Selle raamatu 16-nes paragrahv on selle punkti kohta juba weikest sõrmenäitust annud. Kadunud jahwti ei tule mitte tähele panna; sest aastad lähewad wahest mööda, enne kui naine käima peale saab, ja see kõik oleks asjata raisatud? Edespidiise käima peale jäemise wõimetus ei anna ka mingit takistust; sest lapse wõi tulewase inimese elu ei ole mitte ühe ega teise sugu jahwti sees, mis nad iga toimetuse juures raiskawad.

Raisterahwal on selle himu täitmise ihaldus käima peal olemise ajal sagedaste tungiw. Ma räägin siin üleüldiselt, üksikud juhtumised wälja

arvatud. Mikspärast pani loomus ihaldamise sinna, kus ta teda mitte waigistada ei tahaks lasta? Kas ei ole wahest kaduwa sahwiti wällja tühendus mitte otse see, mis loomusest kingitud ihalduse pärast ette toodud piab saama? —

Were liikumiseft ei wõi meie mingit paha järeldust oodata. See on tuttauw asi, et ema-ihus olewal lapsel oma iseäralik wereringjooks on, mis ema omaga mitte ühenduses ei seisa.

Mehe seeme saab, kui teda üleliia on, ühel ehk teisel wiisil wällja tühjendatud. Emb kumbat, kas tühjendab loomus teda woolamise teel, mis teha rohkem nõrgestab kui loomuline suguhimu täitmine, ehk seeme läheb were sisse tagasi ja saab teisel teel wällja saadetud, ning selle läbi fogu organismus enam ehk wahem suureste wiigastatud. Läheks wäga pikale, kui siin kõiki wiigastid tahaksin üles arutada, mis selle järele tulla wõitwad.

Sellepärast jäedagu selle tee peale, mida loomus ihalduse läbi meile ette kirjutab ja siis käidakse õiget teed. Muud kui oldagu siin nii parajuse pidaja kui wõimalik, nagu iga abielu paar seda muidugi tegema saab. Wõetagu ette, ennast selle peale mitte üles äritada; aga ärgu pandagu ka wastu, kui jeda tallitust waja on täita.

Mehele on see muidugi raske küllalt, kui ta ennast naise lapsewoodi järele nii kaua tagasi piab hoidma; sest siin tunnistab ma hea meelega, et

eemalle hoidmine diete faks wõi weel parem kolm kuud piab kestma.

Mulle wõidakš wastata, et kui keegi ennast kolm kuud eemalle jõuab hoida, siis jõuab ta ka ühe aasta.

Mina ei räägi siin ka mitte wõimalikust olekust ehk wõimisest, waid tõsifest olemisest. Hai-gus, mis kolm kuud inimese külles olnud, ei ole mitte nii raske parandada, kui see, mis aasta otsa teda on piinanud.

Selle aja sees kui naine mehe armastuse willja eneses kannab, harjutagu mees ennast ikka wähe haawal pikemaid wahesid pidama, siis ei saa te-male kolme kuune täieste ilma olek mitte liig raskest tulema, mida aega õrnem pool enese ko-sumiseks tarwitab.

Sarnane lugu on ka imetamise ajal. Pa-
raja mõeduline suguhimu waigistamine ei tee lap-
sele ega imetajale mingit wigat. Aga imetaja
teeb heaste, kui ta last mitte kohe selle järel
rinna otsa ei pane, waid oma werd esiteks jälle
rahuliste käima lasseb hakata.

Aeg, millal kõige kõlblikum seda toimetust
käsi wõtta, on ka mitmekesiste arwamiste as-
jaks olnud. Diete astub siin asja seisukord nii-
samajugusel wiisil ette, nagu asja alustuse ja
rohkeuse mõedu juures. Ka siin on mõned üle-
üldised seadused, mis kindlat määra, kas seda
õhtul, öösel wõi hommikul tegema piab, mitte
ei luba.

Nii palju on kindel, et aeg, mida inimene woodis mööda saadab, tähendatud toimetusele kõige parajam on, sellepärast, et siis selleks tarwis olewat ladusat olekut ei puudu. Ka on see iseäraline tallitus, mis mehe kui ka naise päewaste tegevuste juurde ei kõlba, sest et ta asjade korda takistab ning siis enam paha meelt kui rahulikku olekut sünnitab.

Et selle lõbudusele tema täielikku wäärtust jätta, piab inimene heas tujus ja mitte teiste asjade ega tallitustega kõidetud olema.

Kui nüüd aga sängis puhkamise aeg selleks saab wõetud, siis on ometi ikka weel kahtlane, millal seda nimelt piab tegema, kas uneaja alustusel, keskkel wõi lõpetusel.

Suus ei kõlba see mitte, kui wäga wäsinud olnakse. Töö ja liikumine nõuab esimesed rahulised filmapilgud puhkamiseks. Täis kõht ei kannata mitte heaste kanget teha tööd, sellepärast pole peale hilise ja ramusa toidu see lõbu puhkamise aja alustusel mitte kiita. Kõige wähemalt aga on teda pärast kanget joomist soowitada, kus ta sagedaste kõige halwemaid järeldusi toob ja iseäranis nõdrust liikmetesse sünnitab. Niisama wähe kõlbab ta pärast kanget meeleliigutust, nimelt wiha ehk pahanduse järele, kus tihti koguni rutuline surm järelduseks oli. Loomus keelab seda isegi, sest kurbliku meele liigutuse, mure ja ahastuse n. n. e. järel on sugulust iseenesestgi kadunud; selleks toimetuseks

tarwis olewatel orgaanidel kaub tarwiline põnetwuse jõuud ära; neid aga ärituse wahendikude läbi sundida, on wäga kahjuline. Mitte harrwa ei ole juhtunud, et kange liigutus juuresmagamise toimetusel waimustawa jookide joomise järel surrma tõi. Joobnud olekus on ihu ilma selletagi kõrgel graadil äritatud. Kui see nüüd weel rohkem äritatud saab, siis piabgi surm tulema. Pandagu seda tähele ja hoitagu õnnetust eemalle!

Kui aga mingit meele liigutust ette ei tule, kui mõlemad osad ühetasa seda lõbu iškawad, siis on paras aeg, mill seda toimetada wõib. Selle töö toimetuse aeg, kas enne magama uinumist wõi pärast ärkamist, wõse wõi weel hiljemalt, jäegu iga paari enese arwata, seda mööda kudäs asi paremine annab teha. Mina omalt poolt arwan aga siiski hommikut selle toimetuse kohta kõige parajamaks ajaks ja nimelt järgmistel põhjustel:

1. Mina ei mõtle jughimu waigistust mitte nõrgendajaks asjaks, waid sarnasel seisukorral, mis ma heaks ja terweks lõbuks kindlaks olen seadnud, õiete kinnitajaks. Ka saadakse leidma, et niisugusel korral enmast pärast seda ennemalt kinnitatud kui nõrgendatud tuntakse olewat.

2. Sellepärast ei ole ka peale selle magamist nagu kosutawat wahendikku waja; sest kus nõrkust ei sünni, seal ei ole ka kosutust tarwis. Seda mööda ei wõi õhtu, selle järel tulewa une

pärast nimetatud tallituseks mitte paremaks ajaks olla.

3. Leian ma kindlaste, et õhtul päewase töö läbi, olgu see misjugune tahes, ruttu hääbuwaid ofasid ihust kaduma on läinud, ja kui nüüd peale selle neid weel sugu-lõbu läbi wällja saab kistud, siis wõiks sellest nõdrus tulla, mida loomus mitte jälle nii ruttu ja kergeste tagasi ei jõua anda.

Kui aga öösiine karastaw uni kõik jälle tagasi on annud, mis päewal kaduma läks, siis on see wällja tühendus ilma mingi kahju tegemiseta, ja hoiab pealegi liiga äritust tagasi.

Sooiwida on, et kui inimene raskest tööd on teinud, siis ikka öö läbi puhkaks ja elu andwa toimetuse juurde jõuudu foguks. —

Ei saa mitte kasjata olema, kui siin pulma pruukide üle sõnakese ütlen. Sagedaste tantstakse, higistakse ja juuakse pulma päewa õhtul öö läbi, kuni hommiku suure walgeni, ja siis lähed noor paar tansust wäsinult ja waimustawatest jookidest poolite joobnult sänngi. — Esimesed lapsed piaksiwad küll kõige tugewamad olema; aga niisugustel kordadel on nad kiburad, nagu närtsiwad taimed. Niisugused jooma-pulmad piaksiwad wististe üsna ära kaduma, kui terwet inimese sugu tahetakse saada. Waadake waeste ehk kehwa-rahwa lapsi, mis terwest armu hõlmast on ilmunud, kudas nemad terwest punetawad, kuna mitmed, ja iseäranis rikkama abi-

elu rahwa lapsed, wanemate patu pärast aeg-
 faste huaa poole sammuvad. Tulewa põlwele
 on weel see õnneks, et esimene juuresmagamine
 arwaste käima peale saatja on ja alles järgmis-
 tel öödel mõjub. Selle aja sees on kolkunud
 keha enmast juba kosutada saanud. — Armsad
 lugejad! Pange seda sõrmenäitust tähele ja kat-
 suge oma joomapidusid vähendada ehk hoopis
 üsna ära kautada! —

Üleüldse tuleb kõigis selles ikka sugusade ja
 keha oleku ning elu seisukorra ja kumbe peale
 waadata.

Pea reeglid olgu: Kõik sündigu loomulikul
 teel, midagit tema wastu; ärgu pruugitagu min-
 git wahendikku enese ärituseks, loomuse äritus on
 kõige parem; iial ei pia seda lõbu maitsemist nal-
 jatuseks alandatama; puhtuse eest tuleb tungi-
 walt hoolt kanda; waadatagu selle toimetuse nagu
 oma sugu edendamise peale, siis ei tule iialgi
 nukker meel selle järele!

Jäedagu selle põhjuse juurde, mitte iialgi
 seda lõbu mitu korda järgimööda mait-
 seda. Ärgu arwatagu iga weikest äritust loo-
 muse nõuudmiseks. Iseäranis pandagu keha ole-
 kut selle toimetuse järel tähele, ja kui enmast wa-
 hegi waewatud tuntakse olewat, kui wäsimus, tü-
 dimus, pea pööratus, närwide tõmbus ja silma
 walu endid awaldawad, siis oldagu julge, et see
 lõbu mitte kehale tuluks ei tulnud ja wõetagu

seada õpetust, et mitte iga weikeste arituse järele sugutoimetust käsile ei võeta.

§ 24. Kudas ennast suguhimu wai- gistamisel piab pidama.

See saaks igal wiisil meie ajal juba iseene-
sestgi küllalt kõrwale heidetud häbelikku meelt pa-
handama, kui liig sagedaste ja palju sellest rää-
kida tahetak, mis õiete abielu-woodi saladuseks
piaks jääma.

Mis mina järgmistes paragrahwides anda
tahan, sellel on ainult käima peale saamise kohta
wõimalikult tulusad tingimised filmas. Tiras-
tuse suurenduseks seaduste andmine jäegu meist
kangelle.

Kõige pealt tähendan ma, et käima peale
saatwaks juures-magamiseks mõlemist küljest ühe-
sugust himu tarwis on, et kui ühel pahane ja
nukker meel on, siis iialgi soowitud eesmärki kätte
ei saada, ja et abielu rahwas ikka paremine teeks,
kui nad niisugusel korral, kui teine tustast meelt
awaldab, endid juuresmagamisest eemalle hoiak-
sitwad.

Uga kui ka mõlemad ühe wõrra himulised
ongi, siiski ärgu rutatagu selle lõbustusega mitte
üleliiga, sest et selle läbi sigitamise eesmärk ker-
geste kaduma läheb. Tarwiline on, et kõik när-
wid esiteks selle arituse läbi põnewusesse saatwad.
Iseäranis on naisterahwa liigutused sellel kor-

ral koguni kahjulikud. Paras teha hoidmine ja waguſi ſeiſmine on naiſterahwa kohus.

Zuba Rooma luuletaja Lucrez keelas naiſterahwast liigutamast ja ütles wäga õigete, et mehe jõuud ſelleläbi oma ette kirjutatud tee pealt kõrwale libiseb ja ſeeme kaſuta kaduma läheb.

Sigitamise töö on tõeste ühe filmapilgu töö. Kunst ei too ſeda filmapilku mitte ette, waid loomuse käik teeb ſeda.

Kui kumbgi ſuguosa mingi nõdruse pärast ſigitamiseks mitte kõlbulik ei ole, ſiis puudub ſee arſti tegevuse piiridesſe.

Muidu himu puudust ja tuimust wõikſiwad abielu rahwas ifekeskes parandada püüda. Mis läbi ſünnib ſee? Teine teise wastu lahke olemise läbi. Põhjuste üles otſimise läbi, mis laiskust wõikſiwad ſigitada ja nende kõrwale ſaatmise läbi. Puhtuse läbi ſelle sõna täielises mõttes. Raiſutamises wahpe pidamise läbi. Gluwiifi muutmise ja meeldiwa jõokide ning jookide läbi. Sisse wõetatavast wahendikkudest, niipea kui nad päris toitude piirist wällja astuwad, on wahem oodata, ja nende nii mitmest arſtist ſooſitatavateſt roh- tudeſt on üks jagu koguni mõjuta ja teine nii äritaw, et ſelle läbi ette toodud ärituse järele täieline nõdrus tuleb.

Enam kui keegi muu, mõjub ühes ſängis magamine ſigiduse kohta. Peale ſelle on ühes koos magajad abielu rahwas terwemad kui need kes lahkus magawad, ja nad elawad ka kauemine.

Minult siis, kui teine abielu rahwast nõder on ja ühes koos magamise läbi liig tihti suguhimu täitmisele saab äritatud, on parem lahus magada. Rõige õnnelikumad abielud on ikka talurahwa seas leida, kes ühes sängis magavad, nagu see nendel juba wanast ajast moodiks on jäänud.

Ühtlasi ütlen ma ka, et õrnemal sugul selle lõbu järele rahu tarwis on, ehk ma küll just ei taha tõendada, et ülestõuusmise ja paraja liikumise läbi sugu-tegemise mõju kahju mõiks saada. Wäga kangeid keha liigutusi, tantsimist, kargamist ja muud niisugust jätab iga mõistlik naine iseenesestgi tegemata; aga kui ta oma harilikka tallitust toimetab, ei too see mingit kahju; jest loomuse hea emalik mure on nõnda suur, et isegi kaunis waljud wälimised wigastused lapsele emahus harwaste kahju teewad, ehk ma siin küll tunnistama pian, et mitmed wigad laste külls wälimise litsumise läbi saiwad, mis kõigist warjudest hoolimata lapsele häda tegiwad ja emanese wigata jätsiwad. Aga siin sellest pikemalt rääkimiseks puudub ruum.

Mehel ei ole täie terwisega toimetatud suguhimu täitmise järel mingit rahu tarwis. On õhtune aeg selleks walitud, siis tarwitawad teised liikmed muidugi puhkust ja kosutust magusa une läbi. On ta aga hommikust aega selleks walitud, siis tõuusku ta pärast abielulikku rõemu, kui weri juba waikemaks on jäänud, julgeste ülesse ja mingi oma tööle. Magada püüda ei

maksa mitte, sest et see enam uimastab kui karastab. Mitmed abielu mehed on minule kinnitanud, et neil igal korral rahuline uni on olnud, kui nad seda himu, kui see mitte wäga kange ei olnud, õhtul maha surusiwad. Ülepea ei wõi siin aga mitte kindlat seadust teha, sest mis ühele hea, wõib teisele halb olla. Glu seisukord olgu siin mõeduandja.

§ 25. Meesterahwa edasi-sigitamise 'himust.

On küll juba üleüldiselt üeldud, et üksnes abielu rõemu parajal mõedul pruukimine mehele kasulik, ja üleliigne asi wäga kahjulikuks saab; on seletatud, et just hädaste waja olew tühjen-
dus seda lõbudust terwiliseks teeb ja hea tund-
mus peale selle tema kahjuta olemisest tunnis-
tust annab; aga siiski on waja neid mitmekesi-
seid juhtumisi ligemalt waadata, kus selle lõbu
wähendus kahjulisem on.

Ra kõige tugevam ja terwem mees olgu tu-
lewiku kohta ettewaatlik, iseäranis abielu alus-
tusel. Ta ärgu harjutagu iseennast ega oma
naist liig sagedale abielu lusti pidamisele. Tema
käigu mitmesuguste põhjuste pärast oma kaisu-
tamistega kokkuhoidlikult ümber. Esiteks, et
naisele, kes enam kanda jõuab kui tema, seda
lõbu mitte igapäewaseks tarwituseks teha, mis
ta siis ise mitte enam täita ei jõua, kui himu

wähenemise aeg kätte tuleb. Teiseks, et seda lõbu mitte iseenesele harjunud kombeks teha, mis tema ihu paremad sahtlid ära kurnab ja teda aeg-ajalt kuitvamisele wiib, mis terve organis-
muse peale mõjub. Kolmandamaks, et ennast mitte liig wara selle lõbu pruukimisest lahti ei teeks; sest see on üsna kena, kui 50 aastane wõi weel wanem mees ütelda wõib: „Minul on weel noorepõlwe jõuud alles ja mu naine tunneb üht-
lasi selle üle rõemu.“

Uueaegne kaub tulise ja elawa loomuga meeste himu ja wõim waratselt ära. Raske-
meelsed wõiwad selles asjas juba rohkem wastu pidada. Nimelt tuleb sarnane lugu mitu korda järjestiku toimetamise järele. Ma ise arstisin ühte meest, kes ühel ööl kuue-kordse järjestiku toimetuse läbi mehe-jõuu nii häkijelt kautas, et aasta aega enne mööda läks, kui munad jälle uueste oma tegevust algasiwad.

Kagu liig sage naisterahwa pruukimine seda wiimaks juutumaks wõimatuks teeb, nõndasama wõib seda ka liig tagasi hoidmine teha. Selle-
pärast andsin ma temale ka nõuu, lapse ema-
ihus kaswamise ajal ennast wähe haawal sellest ära wõerutada, et ta siis pärast kolme kuulist waheaega, mis lapse sünnitamise järel tarwis on, ilma kahjuta ära kannatada wõiks.

Ütleme, et mees harilikult kaks korda nädala-
las seda himu waigistab, siis tehku ta seda pä-
rast naise käima peale saamist esimese kolme kuu

fees üksford nädalis, teiste kolme kuu sees aga neljas nädalas faks korda ning wiimasel kolmel kuul ainult üksford kuus, siis ei saa need faks ehk kolm kuud, mis ta ilma piab olema, mitte liig raskeks jäema, ega tule ka mingit häda karta, nagu see järsku järele jätmise juures ette tuleb.

Et weel rohkem himu wähendada, on tarwis kasinam süia ning rohkem tööd teha.

Töö tegemine wähendab himu, iseäranis peaga töö tegemine. Parajus söömises ning joomises teeb seda wähemal mōedul, aga kui himu siiski ei tahta kaduda, wõib mees naisest lahus magada.

Nõrga terwisega mehed piawad aga abielus iseäralikult ettewaatlikud olema, kui nad seda muidu nii kaunist löbu eneste hukatuseks ei tahta pöörda. Nõdra terwise nime all ei arwa ma mitte haigeid inimesi. Need wõiwad oma noorepõlwe haiguse läbi selle nõdrusele olla saanud, nad wõiwad juba ilmale tulles nõdru liikmeid kaasa toonud olla, nad wõiwad kange õppimise wõi mõne muu noores põlwes algatud raske töö läbi ilma oma süita terwisest lahti saanud olla.

Olgu nüüd lugu nõnda, ehk olgu et nad noores põlwes liiderliku elu läbi ennast on rikkunud, siis saawad nad kergeste tundma, et nemad himu täitmise järel mitte seda löbu ei tunne, mis lootiwad, kui seda assja wäga tihti ette wõtawad; nõnda piawad nad siis rohkem parajust pidama ja iialgi enne seda toimetust ette wõtma, kui mitte enam muidu läbi ei saa.

Hypochondrilased (raskemeelsed, kurtwameelsed) kannatawad sagedaste sugu liikme kanges- tuse krampi, mis suguhimu täitmise läbi mitte ära ei kau, waid pealegi weel suuremaks wõib minna. Seda olekut nimetatakse priapismus, tema põhjus on keha alumise jau sees olev haiglane äritus, selle liig were rohkus, haiglane närwide äritus ja usfid. Alwitawad wahendikud on liikme külma wee sisse kastmine, õliga õerumised, mähk- med ja paras kampferi pruukimine arstliku ju- hatuse järele. Niisuguse loomuwastalise sugu- himu juurde saab ka liikme kramplik paistetuse kusetoru ilatwooluse juures arwatud.

Selle lõbu üleliigsest pruukimisest tulebgi sa- gedaste, et mitmed abielud ilma lasteta jäewad.

Haiglused ja tõsised haigused ei kau nendel, kes seda wiga kannatawad, mitte suguhimu täit- mise läbi suutumaks ära, aga wäga kasulik on, kui nad arsti käest nõuu küsiwad, kes nende ter- wise seisukorda tunneb ja määrata wõib, kas ja misugusel wiisil ning kui palju see lõbu neile lubatud on. Haiguse tõsist kirjeldust wõib ka wõeras arst teha, kui mitte tuttawa arstidele häda awaldada ei julgeda.

Et haigusid oleks, mis iseäralist naisterahwa himu ühes toowad, ei wõi ma mitte uskuda, küll aga, et haigustes äritus nende osade peale mõ- jub, mis haiglikku himu sünnitab.

Niiheaste kurtwameele haigetele kui ka neile, kellel pärasoolikast werd woolab, ei tee suguhimu

täitmine wiga, kui neil täieline himu on ja nad seda parajal wiisil toimetawad. See sündigu aga soojas sängis ja meelejärele olewa inimesega. Ma wõin tõendada, et kurwameelsed abielusse heitmise läbi koguni terweks on saanud. Aga siin ei ole koht sellest pikemalt kõnelda.

Riwihaigetele wõib see äritus rohkem sugufade peale mõjuda, ja wõib arwata, et suurem ihaldus haigusega ühendatud on. Siiski on parem himu täita, kui sellest koguni eemalle hoida.

Kurnawa haiguse põdejate juures ei ole ma mitte rohkem, waid weel wähem ihaldust leidnud, kui üleüldse kõigi meesterahwaste juurest. Aga selles haiguses oleks küll iseäranis waja parajust pidada.

Üleüldiselt maksawad siin järgmised reeglid: Aga haige wõi haiglane püidku naisterahwa himu maha suruda. Kui ta enam ei jõua, siis tehku seda nende juhataste järele, mis ma paarküm- mend rida eespool õpetasin. Ta wõib selle toimetuse kinnituseks kruusi täie rõõska piima juua ja pärast ennast mõne pehme muna ehk muu tergeste kosutawa toidu läbi kinnitada. Rangeid jookisid ei pia ta aga mitte pruukima, sest et need liig ruttu äritawad ja hõlpsaste nõdrustawad.

Ma olen juba nimetanud, et terwele inimesele suguhimu täitmine kasulik on, kui ta seda parajal ajal teeb. See puhastab teda seestpidi ja hoiab mitme wigaduse eest.

Niisamati wõib ka mõni haiglane inimene

Jelle läbi oma wigast peaseda, sest et jelle toimetuse läbi limased wedelused temast wällja woolawad, mis haiguse sünnitajad oliwad.

Siin piab tähele panema, et terve naine pödurale mehele jelle löbu ajal ja pärast omast terwisest osa annab, ilma et ta ise jelle läbi kahju saaks, ehk et mehe wigast temasse hakkaks.

Sest terve, töötegew ihu ei lase neid osasid, mis temale kahjulikud on, mitte enesesse tulla, waid saadab teda, kui ta ka sisse tunginud oleks, jälle wällja.

Kui aga paha märk jelle toimetuse tarwis määratud osades awalikuks tuleb; kui tüdimus ennast awaldata; kui õhtul peale naljatuse une puudus, rahutus ehk silma- wõi koguni rinnawalu tuleb ja hommikuse löbu järel hariliksed toimetused wastumeelt on ning naisterahwast enastgi ei falli, siis on see kindel märk, et himu kustutus kahjulik oli, ega pia seda hulgal ajal enam pruukima.

Selle raamatu ruum ei luba mitte pikemalt seletada, ja lühikene juhatus ei wõi muud kui weikest sõrmenäidet anda, jellepärast on kahtlastel kordadel ikka kõige parem nõuu osatwa arsti käest juhatusst paluda.

§ 26. Naisterahwa edasi-sigitamise himust.

Kui ka haigused, mis mööda läinud paragrahwis seletatud, õrna sugu külles niisamati olemas

on ja tähelepanemist nõuavad, siis on ometi weel mitmekesiseid asju, mis üksnes naistesse puutuvad ning selles paragrahwis arutada tulewad.

Wida nõdrem naisterahwas, seda kauemine hoitku ta, kui see wõimalik on, enmast sugulõbust eemalle. Iseäranis piawad seda need tähele panna, kes juba waraselt walgete woolamifest wawatud on. See on niisugune haigus, mis enamast jaust üleliigse himu täitmise läbi sünnib. Kui wäga piab aga see lõbu niisuguse ihu peale mõjuma, mis juba enne abielusse heitmist seda wiga kannatab!

Enamast jaust on need haiglased, nõdrad naisterahwad, kellel kange meesterahwa-himu haigus on; see on niisugune loomu wastaline himu, mis iial täis ei saa. Täiewerelistel naistel tuleb see kauasest ilmaolekust; siin aitab üksnes loomuse nõuudmise täitmine. Haiglased inimesed saawad sagedaste mitmesuguste ärituste läbi, juuresmagamise puudusel, selle himule aetud. Sarnane lugu on noorte leskedega, kes harjunud lõbust ilma piawad olema, siis noore, tulise wewega neidudega, kes mureta elu elawad, palju liiderlikka romaanišid luewad, natuke liig wabalt meestega ümberkäiwad, siiski käima peale jämise kartuse pärast endid suguhimu täitmifest tagasi piawad hoidma, nagu ka nendega, kes wiimase põhjuse pärast seda salatööd poolikult toimetawad.

Abielusse heitmine teeb siin kõik jälle heaks.

Selle haiguse kaaslased on peale selle veel kusemise takistus, mineistus, krambid, põletw, sügelew walu suguosades. Et siin arsti abi piab otsima, on iseenesest mõista.

Haiged piawad kehwa söögiga läbi ajama, liha roogasid, kohwi, theed j. n. e. põlgama, tubliste tööd tegema, külma wett jooma, selle sees suprema ehk suguosasid sellega pesema, waimule rohkem tööd andma. Arst juhatab siin ettewaatliku kampferi pruukimist.

Tähenbus: Kampferi pruukimisega piab ettewaatlik olema, sest et selle ettewaatamata tarwitus sigitamise jõuudu juutumaks wõib kustutada.

Kõrgemal graadil kui kampfer, millest ma wäga wähe tulu olen näinud, mõjub bromkaali. Seda — üsna uus wahendil — pruugitakse järgmisel wormil:

Rp. Sol. Kalii bromat.

0,5: 100,0.

D. S. kolm korda päewas 1 söögi lusika täis.

Noored tütarlapsed kannatawad juba sagedaste enne oma küpsust walgede woolust, ja on siin see põhjus puudulises sahwtide segus, mis ennast ihuliku nõdruse peale tuetab; harilikult kannatawad nad siis ka pleektõbe. Siin piab kinnitawaid wahendikka pruukima, mis keha nõnda palju parandab, et kuu-puhastus tuleb, mida niisugusel järjel enamiste weel ei ole.

Ma tean wäga heaste, et üks sort walgede woolamist on, mida suguhimu täitmine parandab. Seda wõib jelleläbi tunda, et keha tugew, täie-

line ja terve on. See tuleb enne fagedaste pruugitud ja nüüd koguni kõrvale heidetud abielu rõdumude järel ette, iseäranis kui ilutsus wäga elaw on ja onanismust aeti. Nende põhjuste hulka, mis osalt loomu wastalift himu, osalt walgede woolust figitada wõivad, on harimata ropp olek noorte tütarlaste juures.

Kopud olused figiwad, mis tüitud kihalemist ja sügelemist aratawad, misläbi tihti mitte üksnes warane meesterahwa himustamine ei tule, waid ka walgede woolus.

Üleüldistest reeglitest, mis ma juba ülmal pool olen annud, ärgu mingi naisterahwas iialgi kõrvale. Alati pidagu tema parajust. Raunis on kui naine oma himu tallitab ja mõistlik, kui ta ka meest parajuse pidamisele juhib.

Iseäranis pangu ta seda käima peal oleku ajal tähele. Sell ajal wõib see temale enesele ja mehele kahju teha.

Seda on ka kuupuhastusel tähele panna. Seal wõib wäga hõlpsaste walgede woolamine ja koguni kardetaw ematupeft werewoolus figineda, mis mõnikord naise täieste ära nõrgastab ja surmale wiib.

Ma annan nõuu, sellel ajal parem lahus magada; kui see mitte wõimalik ei ole, siis katsetagu muul wiisil ennast hoida. Seda weikeft tähendust ei saa õrnem sugu mulle wist mitte pahaks panema.

Juba ennemalt räägitud kolme kuulift himu

täitmiseft kõrvale hoidmist lapse sündimise järel, pian ma ka fiin weel korra meelde tuletama, ja nimelt sellel põhjusel, et naise tertwis selle aja sees puutumisel kahju saab. See aeg on sün- nitamise läbi wällja wenitatud ja selle läbi nõr- gastatud osade paranemiseks tarwilik.

Naine piab meeles pidama, et, kui ta en- nast liig wara himu täitmise kätte annab, see temale hulga haigusid wõib figitada, mille seast werewoolused mitte kõige aruldasemad ei ole; ka on mitmel hulk hädasid tundmata, mis selle paha järele tuleb ja mõndagi naist koguni õnnetumaks teeb.

Puhtus enne ning pärast toimetust ja selle ajal, ning parajuse pidamine, ja wiimaks kõige suurem tähele panemine selle järelduse kohta, nagu ka arsti käest nõuu küsimine wõiwad naisterah- wast kurbliku haiguste eest kaitseada, mis sage- daste nende osade külge tuleb, mis kõrgeks ots- tarbeks on määratud, kui nad liig tihti puudu- tatud jaawad.

Kui aga seda seletust tähele ei panda, siis kaswab häda suureks ja juurdub sügawaste ihu sisse. Sakatakse pärast weel abi otsima, siis on see juba liig hilja.

§ 27. Tahtmist mööda sünnitamine.

Dr. F. R. tõendab, et tahtmist mööda pois- ehk tütarlapse sünnitamine wõimalik on, ja et

see võim wanemate tahtmises seisab. — Tema arvamist mööda ei ole naisterahvast ega mees-terahvast ettetoojaid munasid, waid iga idu võib nõuutawa mõjude all pois- ehk tütarlapselks organiseerida. Sugu wahel ei seisa mitte olemuse mateerias, waid mitmesuguses organiseerimises, nagu ta sugu-edasi-figituse otstarbeks kohaline on. Oles sugu põhjus mateerias, siis piaks see juba enne organiseeritud olema, kui ta weel elustatud ongi. See ei ole aga võimalik ega mõeldaw, ja elunähtus tunnistab ka teisiti. Näituseks, et asja sündmus mitte muna sees ei ole, olgu siin nimetatud. Mesilase ema ei mune mitmesugusid munasid, ja ometi tulewad nendest mitmesugused sugud. Elunähtus on ammugi õpetanud, et sellest samast munast, millest lesk ehk töötegija tuli, ka ema oles võinud tulla, kui ta kohalise kärje sisse oles juhtunud. Välimised äritused määravad organismust ja põhjendawad sugu.

Wanemad, kes teie armastuses ja südamlises hingede ühtluses omi soovisid selle ehk teise eesmärgi kättesaamiseks ühendate ja seda kindla tahtmisega silmas piate, teie soov lähed täide! —

Soovite teie omas abielus pois- ehk tütarlast — teie oma tahtmine võib seda soowi täita! Naiste- ehk meesterahwa sünnitamine on tahtmist mööda võimalik; ta tuleb teie oma tahtmisest ja ei waidle mitte Igawese otstarbe vastu. Jah, teie tahtmine on see, ema mõte aga kõige

enam, mis sugu määrab. Jumalal on see üks puhas, mis sugusel wormil elu ennast atvaldab; see on üks kôit, kas sellest waetvalt elawast inimese-idu täpikeseft, milles ainult inimese algus olus olemas on, poisikene ehk tüdrukene ilmub. Glupõhjus on mõlemis ühesugune, nagu mõlemi sugu algus olus üks ja seesama on. Oleks aga sugu põhjus mateeria sees, oleks loomu seaduse all, et sellest inimeseidust poisike, sellest tüdrukene piaks saama, siis oleks iga tahtmise mõju wõimuta. Mitte mateerias, waid tahtmises, wane mate tahtmises hingab lapse sugu! Kudas? Selleks annan siin järgmise näituse:

Üks minu ligidal elaw abielupaar oli wiis poega sünnitanud ja tahtsiwad ühte tütart saada; seda soowi oli ema sagedaste wäga elawalt minu wastu atwaldanud. Ühel päewal, kui mõlemad koos oliwad, sai seesama jälle kuuldawaks. Mina ütlesin soowijatele: „See on üsna teie oma tahtmises! Tahate teie tütart saada, siis ühendage mõlemad igakord enne juuresmagamist oma tahtmist seekord tütarlast sünnitada, ja hoidke sellest tahtmisest kõwaste kinni, kuni emal oma käimapeal olekust kindlad tunnistused on. Et see weel paremine sünniks, piate paar korda päewas selle üle kõnelema ja juba ette tulewiku üle rõemustellema, kus juures õige elawalt seda mõtlete, et teie soow tõeste täide lähneb ning teile palju rõemu saab tegema. Roguni iseäranis piab ema sellest mõttest läbi tungitud olema ja tütre sünni-

nitamiseks kindlat tahtmist hoidma. Siis ei või asi koguniste teisiti minna. Hea on, kui seal juures kõiki tahtlust ja iga muret asja kordamineku üle maha võib jätta. Mida vähem need tahtmist eksitavad, seda kindlam on asja korda minek." —

Banemad uskusivad mind tingimataalt ja tegivad, nagu ma neile nõuiks olin annud. Selle järeldus oli, et nad üheteistkümnne kuu pärast terrwe tütrekese üle rõemustellesivad. Järgmise aasta Februari kuus, oli ema teist korda sünnitanud ja jällegi tütre, kus juures needsamad tingimised maksivad olivad, mis esimesel korralgi.

H. mõisa baronil oli kolm tütart ja soovis igatsewalt paari poega. Mina andsin temale ülemal tähendatud nõuu ja ennäh, tema abikaasa ligemal mahasaamisel oli tema soov täidetud. Mõne aja pärast sain ma tema käest järgmise sifuga kirja:

"Teie mõnusat nõuu minu poegade ihaldamise waigistamiseks oleme meie teist korda proovitud ja ta on teist korda täide läinud; sest heile õhtu sai minu naine jälle ühe noore baroniga õnnelikult maha. —

"R. polkownikule ja T. pastor J-le olin ma minewal aastal Teie nõuu teatanud. Esimene tahtis poega, teine tütart. Mõlemad on oma naistega ühtlasi tahtnud, ja mis nad tahtsivad, seda saanud." Nõnda kirjutas ja teadustas baron. —

Need sündmused, mille jarnaseid ma weel paljugi wõiksin jutustada, näitawad selgeste, et kui wanemate soowid ühesugused on, siis nad täide lähewad.

Mõistke tahta, ja teie wõite, mis targaste tahate! — Teie mõistlik tahtmine ja soow on mõjuw nõnda heaste lapsukese sugu kui ka tema ilu ja waimu omaduste kohta, kui teie ise sell ajal omas meeles ja waimus niisuguseid heastid omadusi kannate.

§ 28. Kui kaua naiste sigimise- ja meeste sünnitamise wõim kestab.

Mina olen naisterahwa sünnitamiseks kõlbawa aja algust kaks aastat pärast tema kuu-puhastuse alustust kindlaks määranud, sest sigimise wõim piab esiteks mõne aja seisma, kui naisterahwas mitte wiga ei pia saama.

Sellega ei ole siin üteldud, et ta siis just hädaste selle tegevuse alla piab saama heidetud. Sest et tütarlapsi on, kellel kuu-puhastus juba 14. eluaastal alustab, siis oleks niisugusel warasel korral ikka waja mõni aasta oodata, jüiski ei ole hea seda 20. aastast üle ajade. Mina usun, et kui mõni aasta mööda läinud, siis süguorganid juba küll nõnda palju kindlust on saanud, et nurgatwoodi naise ilu ega terwisele kahju ei tee.

Ra olen ma oma uurimiste läbi selle otju-

sele saanud, et, kui juuresmagamine õigel ajal sünnib, siis iga nurga woodi naist ilusamaks ja tugevamaks teeb. Ma olen naist tunnud, kes 10, 12 ja koguni 20 last olivad sünnitanud, ja ikka hea terwise juures olivad ning iludusest särasivad. Ja ikka olivad need niisugused nais-terahwad, kes kaks kuni kolm aastat pärast täiuse märkistid, see on 16, 17 ja 18 aasta wanuses abielusse olivad heitnud. Kes üle 20. aasta sellega ootawad, need saawad sarnast sihti wae-walt õitsewas seisukorras kätte. Nende nurga-woodid on palju raskevad, suguosad saawad rohkem wällja wenitatud, ei lähe mitte niiheaste endisesse olekusse tagasi ega lasse muid ihu osasid enam õitsewasse olekusse minna, sest et nendel tarwilikka sahtlised mitte nii suurel hulgal ei kogu, kui noorematel. Mis siin kõige rohkem kannatawad, on rinnad ja näu jume.

Mida enam aastades edasi sammutakse, seda kahtlasemaks lähewad lu'ud. Kui mõne kirjaniku ütelist tahaks uskuda, et sigiduse wõim 20. aastast alustab ja kuni 40. aastani edasi läheb, siis ei pia mitte uskuma, et see lugu sarnasel korral edasi wõiks minna, kui naisterahwas alles 25. wõi 30. aasta wanuses selle wõimu maks-waks teeb ja siis nõnda 45. wõi 50. aastani edasi wõiks minna.

Niisama wähe wõib uskuda, et inimene, kes 14. aastal esimest nurgawoodit pidas, ka oma 34. eluaastani selle wõimu fiske jäeks.

Õnimesed nurgatwoodid on ikka kergemad kui pärastised ja finnitawad, nagu ma juba enne-
malt ütlesin, teha ning kosutawad naisterahwa
ilu. Tial ei pia aga naisterahwast sellega hir-
mutama, et sünnitamine wäga walus on; sest
mõnigi ema läheb selle hirmu läbi araks ja hirm
mõjub nõnda tema hinge peale, et tema ihu selle
läbi raske hädaohu alla langeb.

Noor tütarlaps, kes selles järjes on, mis
ma olen kirjeldanud, ei julgeks siis mitte selle-
pärast mehele minna ega emaks saada, et ta selle
waewa kohta liig noor on, mis sünnitamine ühes
toob. Temal ei ole aga midagit karta. Ta
teeb looduse seaduse järele ja saab warase alga-
mise palgaks kergemat mahasaamist ning sage-
daste festwat ema rõemu.

Tema pangu siis pärast tagasi hoidmise reeg-
lised eeskirja järele tähele ning ta saab kaua selle
seisukorra siise jäema, et maailmale kodanikka
wõib anda.

Mida hiljemalt naisterahwas abielusse hei-
dab, seda wähem saab ta sellesarnast rõemu, seda
raskem on temal sünnitamine.

See ei ole mitte kirjutuse laua ääres figi-
nub mõte, waid ta on mitme naise juust kuul-
dud tunnistus.

Et meesterahwal just mitte otse sarnane lugu
ei ole, tuleb sellest, et mehel ihu sugu kandmise
koorem maha jääb. Usad, milles laps sügib ja
kaswab, on need, mis warasel ajal, see tähen-

dab siin õigel ajal, selleks seatud piavad saama, ja mitte teadava aastade läbi wälljatenimise poolest puuduliseks ei pia jäema.

Zoomus ei ole õrnema sugule mitte neid teesfid annud, mis meestel on, et sahwitised osalt kehale tagasi annab, osalt liig paksud kehast wällja saadab. Seal ei olnud mingit niisugust kausteste surumist waja, nagu naisterahwa juures nõuutud saab.

Meesterahwal ei, kau sellepärast sigitamise wõim mitte ära, kui tema natuke hiljemal eluaastatel naisterahwaga ümber hakkas käima. Tema juures on paljas filmapilkne sigitamise wõim, mis üksnes ja ainult selle sahwiti headusest tuleb, mis temal selleks otstarbeks on.

Kas ta alles 20 ehk 25 aasta wanuselt naisterahwasse puutub, on tema kohta üks kõik.

Nagu ma juba ülewal pool ütlesin, on meesterahwal parajuse pidamine niisama tarwiline, kui naisterahwal, ja mida rohkem mees parajust piab, seda kauemine kestab tema sigitamise wõim. Nõnda kui üleliiguse läbi ühe aastaga sugutegemise wõimu kautada wõib, nii wõib seda wiiekümne ja koguni kuuekümne aastani ning weel kauemine pidada, kui sellega parajal wiisil ümber käidakse.

Räitused selle kohta ei ole mitte nii arivad ega arulduste hulka lugeda. See on aastate jooksul mitme mehe külles proowitud ja nõnda

leitud olema, kui mees ise liig rohke himu täit-
mise läbi ennast nõrgaks ei ole teinud.

See on aga sagedane lugu, ja võib seda ka
juba nii tihti lahti lõikamisest näha, kui noored
mehed oma jõuudu kiidavad, millega nad nii mitu
korda proovi on teinud. Nad ei tuleta mitte
meelde, et see just kihwt on, millega nemad oma
jõuudu surmavad, ja naised piaksiwad seaduseks
tegema, siin walitsuse ohje eneste käes hoida.

Veel arwan ma siin mitte üleliigselt ütelda,
et naisterahwaste wahetus mehele finnituseks ei
ole, ehk selleläbi küll filmapilkne juurem äritus
ette võib tulla. Ette on ilutsemise võim seal
juures liig elaw ja nüristab oma kange mõju
läbi rohkem ära, ja teiseks ei ole siisse imetud
sahwtide mitmekesisus igakord hea.

Abielud, milles mees ja naine teine teisele
truud on, ei ole mitte üksnes moraallikult kõige
kaunimad, waid ka nende wiisikaline külg on kõige
parem. Seal leitakse ikka terweid lapsi ja abi-
kaasjad rõdemustawad endid harilikult kauase figi-
mise võimu üle.

§ 29. Mõned nõuanded tagasihoid- mise tuetuseks.

See ei saa mitte üleliia ega wist kellegi lu-
gejale wastumeelt olema, kui ma selle weikese
raamatu lõppu weel juurde lisan, et nii mitmed

suuremalt osalt noored mehed tagasi hoidmise sund-
muse üle kaebavad. Nemad arvavad ikka, et
äritusi liig palju olla, et veri iseäranis prae-
guse aja moodide läbi liiaks käima saada pan-
dud ja siis kord ärkunud himu mitte enam maha
ei jõuudwat suruda. Võib vastata, et meie
naisterahwaste uus riide mood ainult endistest
lainatud on. Greeka naisterahwad mõistsiwad
ometi naislise keha iluduse joonesid niisama
heaoste nähtawaks teha, nagu meie kõige osawamad
õmbluse kunstnikud. Ja ei wõi ometi mitte ütelda,
et nende juures puhtust wõi karsti meelt ei oleks
olnud; ka iluduse armastus läheb mõttelise kii-
maluse läbi kaduma.

Esimene nõuu tagasihoidmise kohta oleks ikka
see, et igaüks iludust jäedawalt hinge sisse asu-
telleks ja ilutsust selle läbi kütkendaks, et ta mõt-
leks: terrwe ihuga ja täie jõuga himude tagasi
tõrjumine on mehine tegu, aga wigase kehaga ja
oma süi läbi kadunud jõuga taga hoidmisele
sunnitud saada, on suureks koormaks. Juba see
mõte piaks parajuse pidamisele saatma.

Teine nõuu selles asjas on töö. Üks minu
sõpradest, kes ennast koguni himude orjaks oli
teinud, jäi õnnetuste läbi nii kehwas, et ta mitu
aastat järestiku kõige suurema hoolega tööd pidi
tegema, ja kõige selle aja sees oli tema himudest
waba. Mõte, ennast jälle endise järjele aidata,
oli tema sees nii wägew, et ta mingi muu asja
peale ei mõtelnud, oma eesmärgi tõeste kätte sai

ning siis suguhimu täitmisega parajalt ümber käis, mis temale suureks kasuks oli.

Kolmas nõuuanne puutub õrna sugu külge. Piaks need alati oma abikaasa peale nagu masina peale vaatama, mis liia tarvitamise läbi mitte üksnes ära ei kulu, vaid ka rikutud võib saada. —

Kui armastajad endid kauase õnnelikult koos elamise tarvis teine teisega ühendavad, siis piab neil hõlpus olema parajust pidada, mis nende õnne ülendab, rõemu rohkendab ja rahulist, puhta südametunnistustulist tulewikku tõutab.

Mõistliku naisterahvastega ümber käimine on tagasihoidmisele suureks tuetuseks; ta ei lasse mitte himude põlemist tunda, nagu see kergemeelse naisterahvastega ümberkäimises sünnib. Iseäranis on tvarane magama minek ja hiline ülestõusmine noorte inimestele kahjulik. Tehku inimene nõnda kaua tööd, kuni ta ära väsib, siis jäeb ta asemelle heites kohe magama; ja kui hommikul ärkab, siis tõuisku kohe asemelt ülesse ning ärgu seisku mitte tundide kauupa pikali, et enast kiimaliste mõtetega löbustada.

Suguosafid külma weega pesemine aitab liig himu tagasi tõrjuda. Rändagu seltskondades, olidagu wiisaka inimeste seas, kus mitte liiderlikka juttusid ei kõnelda; otsitagu niisuguseid ringkondasid, kus wiisakad, haritud naisterahwad asuvad. Püütagu üksi olemise eest hoida, kus kiimalised mõtted hõlpsaste võivad sigineda. Ise-

äraniš katsutagu aga söömises parajust pidada ja wägewa toitude ning werd ja närwisiš äri-
tawä jookide eest hoida, nimelt wiina ja õlle eest.

Ma olen juba mõned wahendikud ja teed näi-
tanud, mis, kui nende järele käiakse, küllalt kars-
kust kaitseä wõitwad.

§ 30. Sellest, kas nõndanimetatud
suguhimu tuetajad wahendikud kahju
tegematad wõi kahju tegewad on.

Mina usun siin asja külge puutunud olema,
mis nende uuriva waimule mitte tähtjuseta ei
saa olema, kes inimese sugule hea meelega ka-
suliseks tahakšiwad saada.

Mitte paljalt nende wahendikkude halwaste
pruukimine, mis sagedaste palju õnnetust maailma
sünnitawad, ei nõua meie tähelepanemist, waid
ka tihti näidatud õigeste pruukimine tarwitab
määrämist, kui palju ta pruugitaw ja mõnikord
koguni tarwilik on.

Õsegi kombeliseft küljest lasseb selle üle mida-
git ütelda, kus niisuguste wahendikkude pruuki-
mine, mis suguhimu tuetawad, lubatud ehk keel-
dud oleks. Ometi ei puutu see punkt mitte arsti
töö piiridesse, kellel ainult keha ja tema olekut
tähele on panna; ehk küll waleks ei wõi ajada,
et kombeline tundmus ka fimmitatwalt ja nõrges-
tatwalt selle peale mõjub.

Kui meie keha haiglase oleku juurde läheme

ja inimese nõrgastatud edasi sigitamise võimu raiwitseme, siis on muidugi wahendikkusid tarwis, et seda korrale seadida; aga need saawad arsti rohtude sekka arwatud ja mitte nende wahendikkude hulka, mis terve keha juures selleks ots-tarbeks saawad pruugitud.

Ma ei taha mitte ütelda, et see loomuse pii-rist wällja ei lähe, kes kiimalusele ohwrit tuues wahendikkusid pruugib, et oma himu selles toi-metuses suurendada; koguni selle wastu on teada, et tema loomuse ette tikub, et ta tõeste oma ihu-masinalle rõhku peale surub ja selle käiku wägi-waldselt kiirustab, et ta seda enne aegu rikub ja selles ise süidlane on.

Aga seda tõsidust tähelepanemata ja sellest hoolimata tehtakse seda süiski. Tiirastuse tund-mus wõidab iga mõistlikku põhjust, ja et inimene walmis on ennemalt käes olewat juhtumist tar-witama, kui oma jõuudu tulewiku tarwis hoidma, siis saab ka sellel juhtumisel wõimalikku olewat silmapilkmist lõbu tarwitatud ning sellest sigiwat paha tähele panemata jäetud.

Müüjugusel järjel tarwitab nüüd igaüks wa-hendikkusid, mis temale õpetatakse, ilma et enne järele uuriks, kas need wahest tema ihule kah-julikud ehk koguni surma toojad ei ole.

Mina tuletan siin kohe ühte wahendikku meelde, mis ma selle otstarbe kohta koguni ära keeldud-laseksin saada; ma arwan nõnda nimetatud kan-tharidenid wõi Hispaania kärpseid.

Niipalju paha kui selle õigel ajal pruugitud tubli äritus-wahendikuga üleüldse seest- ja wäljastpidi tehtud saab, siis on ta just himu ärituseks kõige kahjulikum rohi.

Selle wahendiku läbi on juba mõnigi surunud, ja mina tundsin näituseks ühte õitsewat noort meest, kellel täitmata himuga armukene oli. Noormees tahtis heameelega tema ihaldust kusetutada, wõttis selle tarwis hispaania kärpseid sisse ja — suri.

Hea meelega oleks tema armukene oma millionidega nüüd selle mehe elu tagasi ostnud. —

Niisuguste äritus-wahendikkude järele tuleb mõnikord liikme kangestuse kramp, ja see olek wõib kuni kange põletikuni tõuusta. Hakkab himuline nüüd seda iha waigistama, siis pritsib seemne asemel koguni werd kusetorust wälja. Hoidku Jumal igaihte niisuguse kahjuliku wahendikkude pruukimise eest! —

Niisamati on ka teised kanged ärituswahendikud kahjulikud. Heidetagu neid suutumaks ära!

Nende äritava wahendikkude hulka, mida mõnikord tarwitada wõib, arwan ma iseäranis kanelit, mille tinktur kahjuta on, ja kui teda mitte liig palju korraga ei wõeta, pehmet äritust üle kõigi liikmete lautab, mis loomuse jõuudu sigitab. Üleliigne kihutus hispaania kärbeste ehk muu sarnase wahendiku läbi on haigline seisukord ja sünnitab kahju.

Mina lisan nende tähenduste lõppu mõned

eestirjad, mille rohkest igaüks oma tundmist mööda suurendada võib, kui ta aga ettevõtab, et oma terwist selle juures mitte mängu peale ei pane.

Üleüldse on ikka need kõige paremad äritajad wahendikud, mis loomus ise kätte annab.

Wälljawalituga ümberkäimine, süita kaisutamised, lahke meel, warjatud iluduste wällja uurimine ja armastus, need on wahendikud, mis loomus ise on annud, mis wainu nõnda palju ühendawad, nagu nad ihule äritust annawad.

Kes neid loomuse wahendikkusid mitte pruutida ei või, kes niisuguste tundmuste jaoks liig tuimaks on jäenud, see hoidku kangeste äritawa wahendikkude eest iseäranis kõrwale, sest et need tema wiimase võimu wällja wõtawad. —

Sellega ei ole koguni mitte üteldud, et niisugune sellest rõemust uueste osasaamise üle kahtlema piaks. Suguosad on küll oma tähtsa oleku poolest waadates ülemad orgaanid, aga oma seisu poolest teiste liikmete wastu, on nad targa fiske-seadmise poolest alamas järjes ning elu jõuule üksnes siis kahjulikud, kui haigused nendest teiste, elujõuüks tarwis olewa, osade peale mõjutwad.

Ma ei ütle mitte, et nõdraks jäenud äritusele, mis abielu paaril ühe ehk teise osa külles on, abi ei või saada.

Wähe on sellest juba eespool tähendatud. Aga söök teeb wäga palju. Iseäranis olen ma rõwsa piima joomisest kaneeliga, pehme munade söömi-

sest ja mõnest muust vahendikust, mis viimases paragrahvist leida on, väga head tagajärge näinud.

Kui söökide mõju peale tahetakse minna, siis võiksin ma küll kinnitada, et kõigi liha söökide hulgaft värskel, lahjapoolsel sia lihal kõige toitvam jõud on. Ka hea sahvtine värskel ize liha on selleks otstarbeks mõnus, aga teda piab siis lõuna ajal sööma.

Soojust, iseäranis süngi soojust on selle ärituse rohendamiseks nimelt tarvis. Riisamasuguse kasuga on kõik, mis haistmise närvisid äritab.

Mõnuseks nuusutamise vahendikuks on kaneel ja nelgid lavendeliga, milledele rosmariin-wett ja äädikat ühe võrra peale walatakse ning tulle aurata lastakse. See on haistmise närwide ärituseks väga hea ja kinnitab üleüldse nii väga, et ma teda abielu rahwale, kes sigidust armastawad, kui tähtjat awitajat vahendikku soovitada võin.

Lõpetuseks näitan siin mõned vahendikud, mida terwilises seisukorras ilma kahjuta himu ärituseks võib pruufida.

Rec. Ag. menth. piper 75,0

Tinct cinnam. 15,0

Syrup. Cort tinnamom. 30,0

M. D. S. Sellest magama minnes üks söögilusika täis võtta.

Rec. Extr. Quass. 2,0

Elixir. visceral. Hofm. 15,0

Chin. Whytt. 15,0

Spirit. sulphur. aether. mast. 8,0

M. D. S. Päewas kolm korda 80 tilka.

Meesterahwa sugutegemise wõimetuõ wõib närwide ja muskliste nõdrusest tulla, kus juures haigus, mure, kurbtus, ahastus ja üleliig äritus omalt poolt aitawad. Seal piab siis järgmist wahendikku pruukima:

Rosmariin-lillede latwu 15 grammi,

jalwei 15 grammi,

ysop'i 30 grammi,

lavendeli-rohtu 30 grammi,

majoraani 60 grammi.

Neid rohtusid 6 päewa 2 naela punase weini sees liguneda lasta, wällja pigistada ja suguosjade ümber sõduda.

Ma ütlen weel kord, et igasiks paremine teeb, kui ärituse loomuse hooleks jatab, et terwel atwitajaid wahendikkusid tarwis ei ole, et haige enast tohtri poolest läbi katjuda ja parandada piab lastma, et aga nõdru abielusid on, kus nimetatud wahendikkusid kasuga tarwitada wõib, sellepärast olen siin mõnda rohtu nimetanud.

Rõige parem on aga tubliste töötamine, söömises ja joomises parajuse pidamine ning alatine wärskte õhu sees olemine ning külma weewannis käimine $\frac{1}{2}$ —1 minuti pikkuselt, nagu raamat „Uus tohter“ seda õpetab. Külmal weel on palju jõuudu ning tulu, mida igamees mitte ei juuda uskuda. —

§ 31. Loomade sünnitamise seadus.

Genfi anatoomia professor Thurn on aastal 1864 ühe kõige tähtsama ja sellega ühtlasi kõige tumedama bioloogia küsimise kallal tööd teinud, nimelt: Mis sugustel tingimistel saavad tarvilisel korral elawaist loomadest isased ehk emased sünnitatud. Kui kõik, mis ta teatab, tõsi on, siis võib see õpetatud professor kiita, et tema meie aastasaja kõige suurema leiduse korda on saatnud, ja tema mõttefiri taimesugude, elajate ning inimeste sünnituse-seaduse üle saab teaduses uue ajajärgu tegema.

Tuttawal kombel on lapseloojas olewa elu esimestel kuudel võimata, sügineva olemuse üle aru saada. Alles hiljemine hakkavad isase ja emase sugu märgid endid wähe haawal näitama. Seda nähtust taimede tundja Lindley nähtud teadusega ühendusesse wiies, mille järele soojus isast sugu õite sünnitamisele weemeloonide ja gurkide juures edu annab, on Thurn eneselt küsinud, kas isastsugu elementi sügimine mitte täiemat walmist ei tarwita, ning on ta siis seda küsimist jaatades wastanud. Mõne waatluse järele taimede kohta selle peale minnes, mis mesilaste juures sünnib, kus Huberi uurimist mööda hilisemad paarimised ikka isaseid andsiwad, awal dab nüüd uurija oma katsete kohta, mis tema härra Kornatzi karjamõisas Montelis teinud, aruandeid. Nende aruannete järele jagab üleüldine wältus (24 kuni

48 tundi) munal trumpetis ja lapseloojas lehmade juures lahte kindlasse järku: sugutatud esimeses järkus, on idu emane muna; sugutatud teises, on ta isane muna. On arusaadaw, kui tähtjas see leidus karjapidajale piab olema, kui ta oma lehmi tahtmist mööda häril- ehk lehmik- wafikaid wõib lasta tuua.

Härira Thury wõtab oma waatluse järgmiselt kokku:

1) Sugu tuleb muna walmis oleku graadist jellel filmapilgul, kus ta sugutatud saab.

2) Muna, mis mitte teadaw walmimise graadini pole jõudnud, annab kui ta sugutatud saab emase, on ta sellest graadist üle jõudnud, siis annab ta, kui sugutatud saab, isase.

3) Kui himu ajal üks ainukene muna sarjast lahti läheb, et pikkamisi läbi sünnitus-kaanali alla langeda, siis tuleb, kui ta alustuses sugutatud saab, temast emane, ja kui lõpul sugutatud saab, isane.

4) Kui munasarjast mitu muna üksteise järele lahti lähewad, ühe ja sellejama sigituse ajal, siis on esimesed munad harilikult wähem walmid ja annawad emaseid, pärastised on rohkem walmid ja annawad isaseid. Kui aga juhtub, et esimese sigituse järele teine tuleb, ehk kui walmised olekud endid muudawad, siis ei wõi wiimased munad enam kõrgema walmisegraadini saada ja annawad jällegi emaseid.

Thury arwamist mööda on seadus, mis sün-

nitamise juures walitseb, üleüldine ning kõigi orgaaniliste olude, s. o. taimede, loomade ning inimestesse puutuw.

§ 32. Terrwe, tugewa ja ilusa laste sünnitamise kunstist.

See kunst ei seisa mitte jala rohtude pruukimises ega mõnes ebausju tembutamises, waid abielu rahwa enese terwise järjes. Aga ka nõder abielu paar wõib terweid ja ilusaid lapsi sünnitada, kui nad parajuses elawad ning himu täitmine mitte liig sagedaste ei sünni. Nõrk mees ja tugew, terwe naine sünnitawad sagedaste koguni terwet järeltulewat sugu, mitte aga ikka ümberpöördult. Pareml on siiski, kui mõlemad abikaasad ihu ja hinge poolest terwed ning tugewad on. Peale selle on sinna juurde weel hingede ühisust, südamelikku armastust tarwis; sest sunnitud abielu kohuse täitmine on kas koguni sümata ehk ei sünnita mitte igakord terweid, ilusaid lapsi. Ilmasgi ei tohi seda toimetust wäsinult, joobnult, pahase ega kurwa meelega ette wõtta. Haiglased inimesed ei piaksiwad sugugi abielusse heitma. Tiisikuse põdejad, langetõbised ja krambi haiged on tihti sünnitamise jaoks kõlbmatad ehk toowad nõdru, wiletsaid lapsi ilmale, iseäranis kui naine neist haigustest waewatud saab. Abielu rahwas piaksiwad himu täitmist nii pikale kui wõimalik edasi lükkama, et

rohkem wedeluse tagawara korjata, mis siis seda suurema jõuga wälja wõib tühjendada. Naine piab iseäranis lõbusa luulepiltidega tegemist tegema, piawad ilusa poisikeste ning tütarlaste pildid ja kujud tema ümber olema; sest ilutsemise wõim mõjub siin nõidlike jõuga. Peale selle ei tohi himu täitmine mitte tormilikult sündida; katsutagu liig ägedust tagasi hoida, et seemne woolamine pikemalt sünniks ning mõlemile rohkem lõbu saaks. Liig tihti järjestiku himu kustutada ei ole mitte hea, seeme saab wiimaks wesiseks ja ei sigita enam.

Pea wahendik ilusa liikmetega laste sünnitamiseks on enese hea hoidmine käima peal olemise ajal.

Lähendus: Raskejalgsed naised saawad sagedaste ofsendamise läbi waewatub, mis kuni poole raskejalgsuse ajani wältab. Nii paha kui see ka on, ei wõi teda ometi suutumaks ära kautada, waid aga wähenhada. See tuleb närwide äritusest, mis raskejalgsuse omadus on. Läheb see väga kangeks, siis wõib selle läbi enneaegne mahasaamine tulla. Rohke werelisel naistel wõib käwarrest werd (aadrit) lasta. Raskeematel kordadel on tohtri abi otsida, sest kodune oskamata rohitsemine wõib asjalugu palju pahema järjele saata. Üleüldse soowin ilka arsti nõuu küsida, kui seda saadawal on.

Riisuguseid juhtumisi on küllalt olnud, kus kodune arstimine, iseäranis wana naiste juhil, haigele abi asemele wiga sünnitab, mõnikord ka surrma tõi.

Raskejalgne piab ennast kõige raske tööde nagu ka kõigi kange meele ärituste eest hoidma. Riisama katsugu ta ennast ehmatuse eest kaitsta. Ubielu toimetused piawad käima peal oleku ajal arwaste toimetatud saama. Liikumine wärskes õhus, ilma kehalikku raskesteta, on väga soowi-

taw. Söök olgu kerge, mitte liig raswane ega seedimisele raske. Riided ärgu olgu mitte kitsad ega keha ümber kinni, waid kõigiti lahked ja soojad. Ränga tõstmise eest on hoida, misläbi enneaegne sünnitamine wõib tulla.

Rendes sõnades on kõik see saladus; kes seda aga mujalt otsib, see eksib.

Niisugused naised, kes sagedaste enneaegsilt sünnitawad, piatwad peale selle weel niisuguseid wee wannisid wõtma, kus raua olusid sees on, ja ka seda jooma, aga üksnes siis, kui weel käima peal ei ole. Käima peal oleku ajal piab rohkeste pikali olema, keha ja ristluid piiritusega pesema j. n. e.

Tähendus: Peale sünnitamise tuleb lapse imetamine käsile. Muidu terve ja tugew naine piab oma last ise imetama, kui tahab, et ta terwis kaua piab kestma. Et seda peale sünnitamist wõimalikult teha, on tarwis juba wiimastel kuudel enne maha saamist selleks ettewalmistada. Nisa-nibusid piab Brantsuse wiinaga pesema. Ralsteistklümmend tundi pärast maha saamist piab lapse rinna külge panema, et piima kadumise ja sellest sigiwa haiguste eest hoida. Tuleb nõnda nimetatud lapsewoodi-palawil (mitte piimapalawiluga wahetada, mis iga nurganaisele tuleb), siis piab jalamaid arsti järele saatma, sest sellega käiwad lapselõja ja munasarja-palawil ühes.

Segamata nurgatwoodi wälljatwoolus^m ja rohkedatud naha wällja auuramine seadawad nurganaise jälle endisesse olekusse. Siin juures ei tohi warane ülesse tõusmine ega mingisugune waimu ehk ihu äritus eksitada. Suguhimu waigistamine piab, nagu juba ennemalt üteldud, kahets kuni kolmeks kuuks kõrtwale jääma. Niipalju kui wõimalik, piab naine oma last ise imetada katsuma;

ta ei tohi teda aga mitte kauemine imetada, kuni kuupuhastus jälle käima hakkab. Üleüldse ei tohi keegi naine kauemine last imetada, kui $\frac{3}{4}$ aastat, sest et ta muidu wäga palju kannatab. Tuleb aga kuuhaigus tagasi ehk jäeb naine uueste käima peale, siis piab laps kohe ära wõerutatud saama.

Tulen weel kord nurgawoodi jutu peale tagasi. Kõik titeema waatajad naabri naised piawad eemalle hoitud saama. Toiduks kõlbawad üksnes kerged söögid. Warude walmistused teewad nurganaistele suurt kahju, sellepärast ei maks last sugugi enne kuue kuni kaheksa nädala wanudust ristida; sest nurganaised patustawad enam ehk wähem nende reeglite wastu, mis nad tähele pikaawad panema. See warude mood ja nendega uhkuse ajamine on mitme naise terwiist eluks ajaks ärarikkunud ja nutuoruse lükkanud. Jäetagu ometi ükskord niisugused kahjulikud moodid maha ja pandagu õpetust tähele! —

Sell wiisil wõiwad lapsed kojuda ja emad jäewad terveks, ning wõiwad weel enam terveid ja ilusaid lapsi sünnitada.

§ 33. Mehe sünnitamise wõime tus.

Warane seemne raiskamine, wäsitaw waimutöö, üleliigne waimustawa joofide pruukimine, nõbrus ja üksiku osade wigastused teewad mees-terahwast suguhimu täitmise toimetamise tarwis kõlbmataks. Need halbtused wõiwad aga wooruslise elu, tagasi hoidmise ja külma weega pe-

semise läbi kõrwale heidetud saada, ja piab osawa arsti käest nõuu küsima. Tahtmata seemne woomise üle on juba ülemal kõnelnud saanud. Kui seedimise korraatus põhjuseks on, siis piab hea see, dimise järg kõhtu kinnitawa kibeda wahendikkude läbi korrale seatud saama.

Kus ihul tublit toitu puudub, piab mune piimaga, nagu ka kanu, tuisid ja wärsket liha suppi sööma. Tarwiline uni ja puhkus piab tööga ühte sammu pidama. Wärsket õhku ei tohi iialgi puududa. Kõigi pillide, jookide ja salarohutude eest on hoida. Orgaanlikud wiad jäegu arsti toimetuskonda.

Mõnda meest takistab loomuse poolest päritud argtus suguhimu täitmast. Mõned noored mehed põgenewad naisterahwa eest. See argtus saab wooruslike neidudega ümberkäimise läbi kõrwale heidetud. Üks-teisega harinedakse ära, hakatakse teine-teisest lugu pidama ja wastastiku armastama, ning kui muidu midagit loomu wastalift wahel ei ole, siis tuleb liginemine warssi.

On mehe liige liig pikk wõi liig lühike, siis wõib ta sellegipärast lapsi sünnitada, kui paraja naisterahwaga kokku juhtub.

Mehelik wõimetus tuleb harwemalt ette kui mõtelakse. Rohkemas lasteta abieludes on naised süidlased. Kus mees wõimetu on, seal wõib see haiguste läbi juhtuda. Põdur keha, tiisikus, liig kõhetus, selgroo-üdi ehk peaaju wigadus ja kõrge wanadus wõiwad wõimetust sünnitada.

Range, mitu aastat wältaw onanismus on kõige sagedamalt selleks põhjuseks. Seda teeb aga ka munade paistetuse sarnane haigus ehk see, kui seeme liig wesine on.

§ 34. Naisterahwa sünnitamise wõimetus.

Nagu juba mitu korda üteldud, wõib naise sigimata olek orgaanide loomuwastalisest olekust ehk haiguste läbi tulla. Luuse pekkeni wigane ehitus, paistetud, kõwastus, weetõbi, lapselõhke, trumpeetide, munasarja ja ematupe kinni kaswamine nagu ka lapselõhke täieline puudus on wiad, mida mitte igakord kunsti läbi parandada ei saa; aga liig tugew hymen, kinni kaswanud häbeduse mood, kergeste kofku kaswanud tupp saawad kunstlikult lahutatud, tammi ehk põie kattendus kinni õmmeldud ja naine nõnda sünnitamiseks kõlbliseks tehtud.

See on aga kõik arsti toimetud, miikspärast ma sellest mitte liig pikalt ei hakka kirjutama. Pea asi on see, et naisterahwas mõistlikult ja parajuses elab ning oma meest armastab. Üksnes sellel wiisil jääb naine kõrge wanaduseni terwisesse ning sigidusele kõlbawaks.

Tähendus: Pekkeni üle leiab „Ammamoori raamatust“ pikemat soletust. See raamat on piltidega ja maksab 1 rubla 20 kop. tükk.

§ 35. Onanismus wõi käsi-hoorus.

Selle nime all tuleb seda wiisi ning kombet mõista, misga inimese seeme wägitwaldselt ja

loomu wästaliselt kehast wällja saab saadetud, mis üksnes abielu toimetuse läbi sündima piaks. Niisugune wägise wälljaajamine mõjub wäga kahjulikult terrwe ihu- ja waimu organismuse peale. Eriteks tuleb kidurus ja wiimaks koguni surm. —

Kui ka nüüd onanismus kõige pealt mehe seemne wägiwaldselt wällja ajamist tähendab, siis ei ole sellega weel mitte üteldud, et ka naisterahwa juures onanismusest kõnet ei wõi olla. See kohutaw wigu on naisterahwa juures niisama sagedaste leida, nagu meesterahwa juuresgi, ja sünnitab mõlematele raskeid ihu haigusid, täielist ihulikku ning waimulikku nõdrust; ainult kombe, kudas kumbgi sugu seda toimetab, on isesugune. Meeste juures saab onanismus sünnituse-liikme (Penis) õerumise wõi muu ärituse läbi nõnda kauugelle toimetatud, et sünnituse-liige seemne wällja tühjendab. Et aga poisikestel, kes weel mehe küpsused ei ole, loomulikust seemne wällja tühjendusest juttugi ei wõi olla, siis tõuseb onanismuse wältusel nendel paljalt kange äritus, mis läbi kõigi liikmete jookseb. — Noored inimesed annawad endid liig sagedaste selle tõbe kätte ja ei aimagi, misuguse õnnetuse, waimuliku hukkatuse sisse nad endid kukutawad.

Naisterahwa käsi-hoorus saab sellwiisil toimetatud, et sõrm wõi mõni muu asi häbeduse moffade läbi ematuppe saab pistetud ning siis ülesse ja alla lupsutatud. Waesed, õnnetumad

tütarlapsed, kes selle loomuvastalise ärituse läbi lõbu otsivad, teevad seda üsna teadmataalt, ja ei näita aimawatgi, et nad iga päevaga oma nooruse õiisi ikka rohkem küllest ära nopitvad ja nõnda hiigla sammul kõdunemise ja surma poole tõttavad. — Sellepärast hoidku iga mõistlik tütarlaps ennast niisugusest kahjulikust tembust eemalle! —

Dma mõju poolest käsihooruse sarnased ja sellepärast ka osalt siia puutuvad on:

a) Siig warane suguhimu täitmine, kus juures mõlemad toimetajad ehk teine üksi weel täie küpsusega ei ole.

b) Üleliigne himu täitmine, iseäranis kui himu esiteks kunstliku vahendikkude, kas rohtude ehk äritawa jookide läbi sünnitatud saab.

d) Kui noored mehed wana naistega abielusse heidatvad. Palju noori inimesi on seda kõhutawat teenistust juba raske kannatuse läbi maksma pidanud.

e) Niisama ka kui noored neiud endid wana meeste kätte annavad ehk põdura, ära rifutud inimestega abielusse heidatvad, kas oma endise liiderliku elu pärast niisuguste tütarlaste himu enam waigistada ei suuda.

§ 36. Onanismus võib ka waimulik olla.

Waimulik onanismus on see, kui inimese ilutsemine tõsiste asjade pealt ära pöörab ning ene-

sele ise paleuse sünnitab, mille pärast inimene kõige suuremas waimu-ärituses ujub. Enamiste tuleb see waimulik onanismus liiderliku romaani lugemise, millega noored tütarlapsed oma kallist noorepõlwe aega furnuks lööwad, nagu ka poole haridusega naised, kes mingit teha ei mõista, tööd häbiks panewad ja siis sell wiisil aega wiita püüawad, majatallitust ümardajate hooleks jättes. Sell wiisil teewad nad oma waimu rahutuks, äritawad ilutsust ja rikuwad selleläbi were reeglismõedulist jooksmist, nõrgestawad kõhu seedimise jõuudu ning tõmbawad enestele hulga haiguseid kaela, mis mitte üksnes waimu ei nürista, waid ka ihu terwise kautawad. See haigelik waimu seisukord kõrgendab juguosade äritust, mille kahju mitte wõimalik kirjeldada ei ole.

Wanemad, kooliõpetajad ja kõik, kelle käes laste waimu harimine seisab, piakšiwad selle eest hoolt kandma, et üksnes eeskujulised raamatud saakšiwad nendele lugeda antud, aga libedad armastuse romaanid ja muud liiderliku mõtetega musutamise jutud tulewad nende eest üsna luku tahta panna.

Onanismuse hirmsad järeldused on esiteks näu kahwatus; finised wiirud filmade ümber, üleüldise jõuu kadumine, nõdrus puusades ning jalgades ja hiljematel aastadel halbatus, kõhetuks jäemine ning tiisikus.

§ 37. Kudas ühte onanismuse-haiget arstiti.

Dösel sai ta káhe külma wee sisse kastetud woodi lina (palaka) ja ühe willase teki sisse máhitud, kus ta kaks kuni kolm tundi päewas higistama pidi. Hommiku peale higistamist sai tema külma wee sisse kastetud rätikuga ára pühitud ja sai kolmekorra pandud linase riide sideme ümber keha, mis enne márijaks oli tehtud. — Seda sidet pidi ta igakord enne lõuna sööki wáhetama, seal juures kuus klaasi táit wársket, küllma wett hommikust kuni lõunani káhe tunnilise wáhe-aja járele ára jooma; siis kaks klaasi táit lõuna sööma ajal, ja 4—6 klaasi táit kuni kella 8 õhtu, sissepritsimised naisterahwa suguosadesse ja kolm klištrit párasoolikasse, mõlemad külma weega, seal juures söögiga parajust pidades.

§ 38. Parajus söömisés.

Magu igas haigusés, nõnda on ka nende haiguste arstimise juures, mis onanismuse járele tulewad, söömisés parajuse pidamine kõige táhtsam asi. Söögid, mis parajus onanismuse haigetele ette kirjutab, piawad koguni lihtsad olema, nad ei tohi raswased ega soolased, ei hapud ega magusad olla, ja mis pea asi, neid ei wõi palawalt süia, waid külmalt.

Onanistlastele kõlbawad söögid on odra tangu

leem ja odra jahu kört, ehk rukki leib ja üksnes niisugune nisu leib, mis mitte värsket ei ole, vaid 3—4 päeva seisnud, peale selle kaalid ja kapsad. Joogiks on keetmata rõõsk piim lubatud ja nimelt järgmisel kombel: 10-aastaste lastele kolmandama osa veega, wanematele lastele kuni 15-aastani neljanda osa veega ning 15—20 aastani ja peale selle ilma segamata.

Keedetud söökisid tohivad haiged ainult üks kord päevas ja nimelt lõuna ajal süüa. — See lõune söök ei tohi süüski iial enam kui kahest keedetud toidust olla, nimelt natukesest lihast ja jahust, mis aga söömiseks üsna jahtunud peavad olema. Wäga-eineks ja õhtusöögiks, mis viimane aga ikka juba kaks tundi enne magama minemist söödud piab saama, võib natuke wanaks läinud sai ja piimaga olla. Ülepea ei tohi niisugused haiged endid mitte liiga täis õgida, vaid peavad aga natuke toitu nälja kustutuseks võtma.

Mis söökide valmistamise kohta ütelda, on see, et nende sisse üksnes natukene värsket võid ja soola võib lisada.

Kõik joovastavad ja higistavad joogid, nagu: viin, õlu, mõdu, kohvi, tee, sokolaad j. n. e. on keeldud.

Tubakal on niisugune omadus, mis peaaegu, selgrooüdi, kopsu ja mau peale kahjulikult mõjub. Sellepärast on onanismuse haigel selle suitsutamise, nuuskamise ja närimine kangeste keeldud.

§ 39. Mõistliku isa õpetuse sõnad oma hiljuti abieluõse heitnud pojale.

Sinu noort õitsewat abikaasat ei ole mitte isa tuju ega raha ahnus sulle kaeela surunud, waid ta on sinu enese walitud ning on temal nõnda palju kallid omadusi, et sa ennast temaga ühendamise läbi õnnelikuks piad tundma. Täna siis, mu poeg, armulist saatust, kes seda armastuse wäärilist naisterahwast sulle seltsiks ning abiks on saatnud. Sest et sa teda tuhandete teiste neidude seast leidsid ning ta süda sinu poole hoidis, ei olnud tõeste mitte paljas juhtumine, waid nägemata Isa saatus, kes meile elus teed tasan-dab ja lõbusaks teeb, et meid selle läbi oma kõhuste truu täitmisele ning üleüldise headuse nõuud-misele äratada. Sinu enese olekust tuleb nüüd, et sa õnneliku abieluseisust, mis oma alguse ja otstarbe poolest ühetasa auu wääriline ja inimeseliku seltskonna kohta nii kõrgeste heategev on, hea terwise ja rõemsa meelega maitseda wõid, oma abikaasa armastust, laste õnnistust ja isamaa tänu loota tohid.

Näita omas abielulistes rõemudes ikka parajuse pidamist. Ja kui sa oma armastatwa kaasa kaenas abielu lõbu maitseid, siis tuleta ikka meelde, et see lõbu meile üksnes parajuses tõeste lõbuks, üleliigselt pruukides aga hukatuseks on. Enese üle walitsemises piad sa meister olema, et oma täitmata himuga mitte elaja sarnaseks ei lähe.

Noor inimene võib oma ühenduse esimesel aastal ennast üleliiguse läbi nii väga rikkuda, et juba abielu kowadel mehe jõuu kautab. Mitte liig liha himu täitmine ei ole abielu õnn. Viiderlik abielumees hakkab peagi apteeki protsentijid maksma ning jäeb oma ameti kohta kõlbmataks. Ükski muu ihu-osa ei saa liia tiirastuse läbi nõnda suurt kahju kui pea-aju, mis kõige parema jõuudude asupaik on. Mõtlemise võim ja mälestuse jõuud kannatawad seal juures kõige kurblikumal wiisil. Sellepärast, mida harvemalt sa oma himu waigistad, seda parem.

Abielus ei õitse mitte igatveste kewade; ka sügis tuleb kätte; härmatised ööd ilmuwad abielu süngis; mustad saatuse pilwed katawad õnne ja rõemu taewast; siis, mu poeg, piab mahedam sõprus tulise armastuse järel käima, nagu päikese looja mineku järele maha kuuvalgus ette astub. Ära lasse iialgi wiha eneste wahetele sigida, waid kui su naine rielda püiab, siis katsju teda mõistliku kõnega waigistada.

Õtji ikka mõistlikka põhjuseid oma kaasa keelamiseks, kui sa näed, et temal sinu juhatamist tarwis on. Sinu juhatus olgu ikka nagu heaste mõtleja sõbra nõuu, aga mitte nagu walju walitseja keeldus. Siis ära muuda oma otsust iial, kui sa tunned, et see õige on. Mees ei pia iialgi midagit tahtma, mis mitte õige ei ole ehk mis ta ära teha ei wõi; siis aga piab ta ka kindlust näitama ja ennast naiste meelituste, palwete

ning pisarate läbi mitte oma mõtete vastu tegema sundida lastma. Ta ei tohi naise vastu mitte liig ihnus olla ega temale mõistlikku löbu feelata! Ta ei tohi aga ka milgil kombel maja hea seisu kulul teda riide moodisid ega muud edevust taga ajada lastma.

Ära ole mitte priiskaja, joodik ega ka kaardi mängija! Need wiad on, mis abielu rahu rikuvad, terwist häwitawad, maja head seisukorda maha matawad, lastele meelepaha sünnitawad ja auusat mehe nime määriwad. Usu mind, armas poeg, ükski maapealne õnn ei käi kodusest õnnest üle, mis armsa, wooruslike naise ja heaste kaswatatud laste seltsis leitakse. Hõia ennast hooljaste niisuguste wigade eest, mis üle sinu naine, lapsed ja teenijad sind õigusega laita wõiswad. Mees, kes omas majas peremees tahab olla, ei pia mitte nende juhatusst tarwitama, kes tema alamad on.

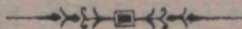
Ära riidle ialgi naisega ega wiista temale laste ehk teenijate kuuldes midagit ette, et temale häbi saaks teha. Rata tema weikesed wiad armastuse ja andeksandmise mantlega kinni, ja ära unusta, et sa isegi kõige täielikum ei ole.

Sünnitad sa lapsi, siis walwa kõigest jõuust nende ihuliku ja waimuliku kaswatuse järele. Loodus, korralik olek ja isamaa nõuawad seda sinu käest. Ära lase ialgi ligimeste laimajaid ega ebausklikka inimesi nende lähedalle, et need noored, õrnad taimed niisuguste kahjuliku putukate

läbi ära ei närtfi. Oma poja wastu ära ole kitsi; ta piab õppima rahaga ümber käima; aga ära anna tale ka mitte üle liia, et ta sellega kõlwatumaid himusid ei täida. Tee oma poega noore põlwe pattude järeldufega tuttavaks, et ta mitte teadmatuse läbi liiderlikuks ei lähe ja hukatusesse ei sattu. Ära keela temale mõistlikku lahutust, et ta isamaja temale wangikojaks ei saa. Niisama walwa ka oma täie-ealiste tütarde üle, et nad petjate meelituse läbi hukka ei lähe.

Ole inimlik oma teenrite wastu; nad on juba õnnetumad küllalt, et saatus neid orjama on pannud. Waata ikka nende, nagu oma kaasinimeste, nagu oma abiliste peale, ja ole neile enam heategijaks isaks kui sundijaks.

Need, mu poeg, on õpetuse ja manitsuse sõnad, mis mina kui su tõsine sõber sulle andma pidin. Pia neid kalliks ja tee nende järele, siis saab Jumala õnnistus sinu ja su maja peal hingama, sind ja su omakseid õnnelikuks tegema!

Lisa.

Majapidaja raamatukogu.

Seesti keeles on viimajal ajal õige rohkestes raamatuid ilmunud, milledest mõned väga soovitatavad ning head, aga mõned ka üsna tühiised on ja oma halva tuuma pärast mõistliku majapidaja raamatukogusse ei sünni. Sellepärast olen tarvilikuks arvanud parematest raamatutest lühikest nimekirja kokku seadida, et raamatukogu asutaja waewa kergitada. Minu poolt soovitatavad raamatud on järgmised:

A. Teaduslised raamatud.

- 1 **Uus tohter.** Õpetus, kudas inimesed igasugu haigusid weega ning oma korjatud rohtudega arstida wõivad. Hind 80 kop.
- 2 **Naište pähkled.** Tarwilikud majapidamise õpetused naištele, teenijatele ja ümardajatele. Hind 15 kop.
- 3 **Rahwa tohter.** Hind 15 kop.
- 4 **Poomade tohter.** Hind 20 kop.
- 5 **Adressid ja proovikirjad.** Hind 20 kop.
- 6 **Köögiraamat.** Hind 15 kop.
- 7 **Kookide tegemise õpetus.** Hind 10 kop.
- 8 **Kingsepa kunst.** Hind 30 kop. Väga soovitatav raamat iga majapidajale.
- 9 **Flu tuled.** Hind 20 kop.
- 10 **Karja kaswatus.** Hind 20 kop.
- 11 **Naište peegel.** Hind 40 kop. Koguni tarwilik raamat iga naisterahwale.
- 12 **Seebikeetmise õpetus.** Hind 10 kop.
- 13 **Noorerahwa seltsiline.** Trükitud M. Tõnissoni kuluga. Hind 20 kop.
- 14 **Kunstimees.** Hind 20 kop.
- 15 **Uuride teadus.** Hind 20 kop.
- 16 **Maaleri kool.** Hind 1 rubla.
- 17 **Medniku kool.** Hind 40 kop.
- 18 **Mesilinnud.** Hind 20 kop.

B. Jutu raamatud.

- 1 **Tõde tõuseb.** Hind 20 kop.
- 2 **Õnne soon.** Hind 20 kop.
- 3 **Waene Hindrek.** Hind 15 kop.
- 4 **Tubli pois.** Hind 15 kop.

- 5 Saardami töömees. Hind 10 kop.
- 6 Peind ja neiud. Hind 10 kop.
- 7 Nõia wesk. Hind 15 kop.
- 8 Jõulu jutud Hind 5 kop.
- 9 Suured saladused. Hind 20 kop.
- 10 Tõsised sõbrad. Hind 5 kop.
- 11 Tänuelik kasupoeg. Hind 5 kop.
- 12 Oma armastus. Kirjutanud J. M. Jaanus. Hind 5 f.
- 13 Wändra jutumees. Hind 20 kop.
- 14 Apolooniüs. Kirjutanud J. M. Jaanus. Hind 15 kop.
- 15 Mereest leitud. Hind 10 kop.
- 16 Tükike leiba. Hind 15 kop.
- 17 Olusalt maetud. Hind 15 kop.
- 18 Põssi waim. Hind 15 kop.
- 19 Unnemäe nõid. Hind 15 kop.
- 20 Wali äiataat. Hind 20 kop.
- 21 Täielik Zenowewa Trükitud M. Tõnissoni kuluga. S. 20 f.
- 22 Täielik Robinsoni lugu Hind 30 kop.
- 23 Merehädalised. Hind 10 kop.
- 24 Mai Noos. Trükitud M. Tõnissoni kuluga. Hind 15 kop.
- 25 Noosa. Kirjutanud J. M. Jaanus Hind 20 kop.

D. Laste õpetuse raamatud.

- 1 Tõnissoni ABD-raamat. Hind 10 kop.
- 2 Laste lugemise raamat. Kirjut. M. Tõnisson S. 20 f.
- 3 Wenekeele õpetus. Kirjut. M. Tõnisson. Hind 20 kop.
- 4 Wenekeele õpetus. Kirjut. M. Poleschtschul. S. 20 kop.
- 5 Wene-Gesti sõnaraamat. Kirjut. J. M. Jaanus S. 60 f.
- 6 Kooli sõnaraamat. Hind 5 kop.
- 7 Laste pildiraamat. M. Tõnisson. Hind 10 kop.
- 8 Luteri usu katekismus Kirjut. Tõnisson. Hind 25 f.

E. Laulikud.

- 1 Gesslaste laulik. (Tõnisson) Hind 20 kop.
- 2 Lastu laulud Hind 10 kop.
- 3 Nus rahwa laulik (Tõnisson) Hind 20 kop.
- 4 Sõa laulik (Tõnisson) Hind 15 kop.

G. Palweraamatud.

- 1 Wiimne woodi. Täielik leinaaja palweraamat S. 20 f.
- 2 Siioni teekäija palweraamat. Hind 20 kop.
- 3 Paradiisi wõti. Naisterahwa palweraamat. Hind 10 f.
- 4 Lastu palwe raamat. Hind 5 kop. [Hind 20 f.]
- 5 Uju walgus. Täielik palweraamat kõige aegade jaoks.

◆ Hind 50 kop. ◆